

Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır
Aydın BOLKAN
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Eskişehir 2010

YATIRIM TEŞVİKLERİ VE DİYARBAKIR

Aydın BOLKAN

Yüksek Lisans Tezi

Maliye Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fethi HEPER

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2010

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ**YATIRIM TEŞVİKLERİ VE DİYARBAKIR****Aydın BOLKAN****Maliye Anabilim Dalı****Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak 2010****Danışman: Prof. Dr. Fethi HEPER**

Yatırım teşvikleri ülkenin ekonomik gelişmenin sağlanması için yatırımlara sağlanan desteklerdir. Yatırım teşvikleri ülkenin ekonomisinin gelişiminin sağlanmasının yanı sıra, bölgeler yada iller arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması, ülke sanayinin uluslararası düzeyde rekabet edebilmesinin koşullarının oluşturulması için de uygulanan bir araçtır. Türkiye’de gelişmemiş ve geri kalmış yörelerin kalkındırılması için de Yatırım Teşvik tedbirleri, bölgesel kalkınma planlarıyla birlikte uygulamaya konulmuştur. “Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır” çalışmasında, 1960 yılından bu yana bölgesel kalkınma planlarında geri kalmış bölge veya Kalkınmada Öncelikli Yöreler kapsamında bulunan Diyarbakır’ın yatırım teşviklerinden hangi düzeyde yararlandığı detaylı bir şekilde ele alınmış ve bunun etkinliği irdelenmiştir.

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimine kısaca yer verilmiş, sektörde artan yabancılaşma eğiliminin etkilerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar incelenmiş, bu çalışmalar ve literatür ışığında yabancı sermayenin sektör ve ekonomi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ortaya konularak tartışılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Investment incentive is a financial support of invests to provide the development of economy. Beside to enforce the economic development, investment incentive is the method of implement that eliminates economic differences of regions and provides the conditions to make the industry can compete in international level. Investment incentive have applied together with regional development plans to enhance the economy of undeveloped regions of Turkey.

In the work of “Investment incentives and Diyarbakır”; the application of investment incentives and its effectiveness in Diyarbakır has been an undeveloped region in regional development plans and Prior Regions in Development since 1960, was studied in detail.

ÖZGEÇMİŞ

Aydın BOLKAN

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans	1991	Anadolu Üniversitesi, Afyon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF), İşletme Bölümü
Lise	1984	Adana Ticaret Lisesi

İş

2009	Kayapınar Belediyesi Özel Kalem Müdürlüğü
2006	Kayapınar Belediyesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Genç / Bingöl -10.12.1965 Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

PROJE DANIŞMANI ONAYI

Aydın BOLKAN'ın “**Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır**” başlıklı tezi tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından tarafımdan Lisans Üstü Eğitim Öğretim Ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca, Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Prof. Dr. Fethi HEPER :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

(Yüksek lisans jürileri genellikle 3 kişiden oluşur. Doktora ve sanatta yeterlilik jürileri ise 5 kişiden oluşmak zorundadır)

Prof. Dr. Ramazan GEYLAN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖZGEÇMİŞ.....	iv
PROJE DANIŞMAN ONAYI	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEŞVİKLER VE TÜRKİYE’DE TEŞVİK UYGULAMA TARİHÇESİ

1. TEŞVİKLER VE AMAÇLARI.....	2
1.1. Tanım.....	2
1.2. Amaç.....	3
2. TÜRKİYE’DE TEŞVİK UYGULAMALARININ TARİHÇESİ.....	4
2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	4
2.2. 1923 - 1950 Dönemi.....	5
2.3. 1951 - 1960 Dönemi.....	6
2.4. Planlı Dönemde Teşvik Uygulamaları.....	6
2.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).....	7
2.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	8
2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	9
2.4.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	10
2.4.5. Geçiş Dönemi (1984)	12
2.4.6. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	13
2.4.7. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	14
2.4.8. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	15
2.4.9. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	16

2.5. Planlı Dönemin Özellikleri	17
2.6. Türkiye’de Teşvik Uygulamalarında Kurumsal Yapı.....	18
2.7. Kalkınmada Öncelikli Yörelere	19
2.7.1. KÖY Uygulaması ve Gelişimi	19
2.7.2. OHAL Bölgesinde Devlet Yardımları.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK TEŞVİK SİSTEMİ VE TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

1. TÜRKİYE’DE UYGULANAN TEŞVİK SİSTEMİ	22
1.1. Vergisel Teşvikler	22
1.1.1. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fon Muafiyeti	22
1.1.2. Yatırım İndirim	23
1.1.3. Vergi Resim ve Harç İstisnası.....	24
1.1.4. Finansman Fonu Uygulaması	25
1.1.5. Bina İnşaat Harcı İstisnası	26
1.1.6. KDV Ertelemesi	26
1.1.7. Makine Teçhizat Alımında KDV Desteği.....	27
1.1.8. Gelir Vergisi Stopaj Desteği ve SSK İşveren Prim Desteği.....	28
1.1.9. AR-GE Teşvikleri.....	29
1.2. Diğer Teşvikler	30
1.2.1. Kaynak Kullanım Destekleme Fonu İstisnası	30
1.2.2. Kaynak Kullanım Destekleme Primi	30
1.2.3. Fon Kaynaklı Kredi (Uygun Koşullu Kredi)	31
1.2.4. Arsa Temini	32
1.2.5. Dış Kredi Teminat Mektupları Masraflarına Katkı	33
1.2.6. Taşınma Desteği	33
1.2.7. Enerji Desteği	34
1.2.8. Organize Sanayi Bölgelerinde Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsis	35
1.2.9. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Teşviki	35
1.3. KOBİ Teşvikleri.....	35

2. TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİ	38
2.1. Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılım	39
2.2. 1980 Sonrasında Yatırım Teşvikleri	40
2.3. Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı	42
2.4. Yatırım Teşvikleri ve Sektörel İstihdam	43
2.5. İstihdam ve Yatırım Maliyeti	45
2.6. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı	46
2.7. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı	47
2.8. Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	50
2.9. Yatırım Teşviklerinde Öngörülen Bölgesel İstihdam	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYARBAKIR İLİ’NDE YATIRIM VE KOBİ TEŞVİKLERİ VE DEĞERLENDİRME

1. DİYARBAKIR VE YATIRIM TEŞVİKLERİ	54
1.1. 1968-1979 Yıllarında Yatırım Teşvikleri	55
1.2. Diyarbakır ve Yatırım Teşvikleri (1980-2008)	55
1.3. Yatırım Teşvikleri ve Mahiyeti	58
1.4. İller ve Öngörülen Yatırımlar	59
1.5. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Diyarbakır’da Yatırım Teşvikleri	62
1.6. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizeleri	64
1.7. Diyarbakır’da Yatırım Teşvikleri ve Gerçekleşme	67
1.8. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nde Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizeleri	68
1.9. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi Değerlendirme	73
2. KÜÇÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER (KOBİ) VE DİYARBAKIR	76
2.1. KOBİ Teşvik Uygulamaları	76

2.2. KOBİ Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı	76
2.3. KOBİ Teşvikleri ve Bölgesel İstihdam	77
2.4. KOBİ Teşvikleri ve Bölgesel Dağılımı	78
2.5. KOBİ'ler ve Diyarbakır	79
3. YATIRIM TEŞVİKLERİ VE DİYARBAKIR DEĞERLENDİRME	80
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	89

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Yatırım Teşvikleri (1968-1979)	39
Tablo 2: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1968-1979)	40
Tablo 3: Yatırım Teşvikleri (1980-2008)	41
Tablo 4: Yatırım Teşviklerin Sektörel Dağılımı (1980-2008)	43
Tablo 5: Yatırım Teşvik Belgeleriyle Sektörlerde Öngörülen İstihdam (1980-2008)	45
Tablo 6: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008)	47
Tablo 7: Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008)	49
Tablo 8: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı(1980-2008)	51
Tablo 9: Yatırım Teşviklerinde Öngörülen İstihdamın Bölgesel Dağılımı (1980-2008)	53
Tablo 10: Diyarbakır İli Yatırım Teşvikleri (1968-1979)	55
Tablo 11: Diyarbakır İli Yatırım Teşvikleri (1980-2008)	57
Tablo12: Diyarbakır İli'nde Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008)	58
Tablo 13: Diyarbakır İli'nde Mahiyetlerine Göre Yatırımlar (1980-2008)	59
Tablo 14: İllere ve Yatırım Teşvikleri (1980-2008)	60
Tablo 15: Yatırım Teşviklerinde Karşılaştırmalı İllerde Tamamlama Vizeleri (1980-2008)	62
Tablo 16: Doğu ve Güney Doğu İlleri ve Yatırım Teşvikler (1980-2008)	64
Tablo 17: Diyarbakır İli Yatırım Teşviklerinin Yıllara Göre Tamamlanma Vizeleri (1980-2008)	66
Tablo 18: Yatırım Teşviklerinde Tamamlama Vizeleri (1980-2008)	70
Tablo 19: Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Yatırım Teşvik Belgeleri ve Tamamlama Vizesi (1980-2008)	72
Tablo 20: Güney Doğu Anadolu'da Yatırım Teşvik Belgeleri ve Tamamlama Vizesi (1980-2008)	74
Tablo 21: Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizeleri (1980-2008)	74

Tablo 22: Yatırım ve İstihdam Maliyetleri (1980-2008)	75
Tablo 23: 1997-2008 Yıllarında KOBİ Teşvikleri	76
Tablo 24: KOBİ Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1997-2008)	77
Tablo 25: KOBİ Teşvikleriyle Öngörülen İstihdamın Bölgesel	
Dağılımı (1997-2008)	78
Tablo 26: KOBİ Teşvik Belgeli Yatırımlarının Bölgesel	
Dağılımı (1997-2008)	79
Tablo 27: Diyarbakır’da KOBİ Teşvik Belgeli Yatırımlar (1997-2008)	80

GRAFİKLER LİSTESİ**Sayfa**

Grafik 1: Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008)	42
Grafik 2: Yatırım Teşvik Belgeleriyle Öngörülen İstihdam (1980-2008)	44
Grafik 3: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008)	46
Grafik 4: Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008)	48
Grafik 5: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008)	50
Grafik 6: Yatırım Teşviklerinde Öngörülen İstihdamın Bölgesel Dağılımı (1980-2008)	52

KISALTMALAR

- ATO:** Ankara Ticaret Odası
AR-GE: Araştırma Geliştirme
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DTSO: Diyarbakır Ticaret Odası
GAP: Güney Doğu Anadolu Projesi
İTO: İstanbul Ticaret Odası
KOBİ: Küçük Ve orta Ölçekli İşletme
KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
OHAL: Olağanüstü Hal
OSB: Organize Sanayi Bölgesi
S.K. : Sayılı Kanunu
YTB: Yatırım Teşvik Belgesi

GİRİŞ

Yatırım teşvik uygulaması, ülke ekonomisinin gelişmesi, istihdamın artırılması ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla 1968 yılından beri programlı ve kapsamlı bir şekilde uygulanmaktadır. Teşvik uygulamaları çeşitli dönemlerde; farklı araçlarla yaşama geçirilmiştir. Yatırım teşvikleri, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, istihdamın artırılması ve ülkenin gelişmesini sağlamak amacıyla Vergi kanunlarında yapılan düzenlemelerle işletmelere tanınan bir vergi avantajıdır.

Yatırım teşvikleri kıt kaynakların ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul edilen alanlara yönlendirilmesini hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra yatırım teşvik politikaları ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik durumuna paralel olarak yatırımlara, ihracata, demografik yapıya göre değişkenlik de gösterebilir. 1970’li yıllardan bu yana Türkiye’de uygulanan teşvik politikalarıyla; sanayinin geliştirilmesinin yanı sıra, geri kalmış yörelerde yatırımların özendirilerek bölgesel adaletsizliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda teşvik politikalarıyla birlikte bölgesel adaletsizliğin giderilmesi konusuna vurgular da yapılmıştır.

Bu çalışma Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikasının ele alınmasının yanı sıra, Diyarbakır ilinde uygulanan teşvik politikalarının ortaya çıkardığı sonucu ortaya koymayı hedeflemektedir. Diyarbakır ili 1960’li yıllardan beri Geri Kalmış Yörelere ile Kalkınmada Öncelikli Yöre kapsamına alınan ve teşvik uygulaması kapsamında bulunan bir kenttir. Bu dönem içerisinde yatırım teşvikleri ile KOBİ teşvikleri kapsamında Diyarbakır iline yapılan yatırımlar irdelenmekte ve yatırımların hangi aşamaya ulaştığı ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde teşviklerin tanımı, amacı, türleri ile Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları tarihsel süreç içerisinde ele alınmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye’de uygulanan Teşvikler ile 1968 yılından günümüze uygulanan yatırım teşviklerinin sektörel, bölgesel dağılımı, yarattığı istihdam ele alınmaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Diyarbakır özelinde yatırım teşvikleri, KOBİ Yatırım Teşvikleri ile Diyarbakır’da yatırım teşvik uygulamalarının yarattığı sonuç ile Diyarbakır ili değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEŞVİKLER VE TÜRKİYE’DE TEŞVİK UYGULAMA TARİHÇESİ

1. TEŞVİKLER VE AMAÇLARI

1.1. Tanım

Yatırım teşvikleri, tasarrufları yatırıma yönlendirmek suretiyle, katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanarak bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, istihdam yaratmak ve uluslar arası rekabet gücü sağlamak için yatırımların devlet tarafından desteklenmesi amacıyla uygulanan tedbirlerdir. Ekonomik literatürde teşvik kavramı belirli ekonomik faaliyetlerin diğerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanır.¹ Bir başka tanımlamada ise, gelişmiş ve azgelişmiş tüm ülkelerde değişik Saiklerle uygulanan ve bu temelde ülkedeki ekonomik ve sosyal sorunların giderilmesini hedef alan devlet yardımları veya yaygın tabiri ile teşvikler, kamunun piyasa ekonomisine müdahale araçlarının en önemlilerinden biridir.²

Ekonomik ve vergi teşviklerinin temel hedefinde, kaynaklarının ülkenin ekonomisi açısından daha yararlı olacak alanlarda kullanılmasını hedeflemektedir. Teşvik uygulamalarında esas olan, neyin hedeflendiği ve bu hedefler için hangi teşvik araçlarının kullanılacağı ve bunlara karşılık hangi ödünlerin verileceğidir. Teşviklerin iki temel hedefi vardır. Bunlardan birincisi ülke ekonomisinin gelişmesi ile bölgesel farklılıkların giderilmesidir. İkinci önemli hedef ise dış ticaretin ülke ekonomisinde önemli yer tutmaya başlamasından sonra öncelikli hale gelen, ülke ekonomisinin dış rekabete karşı yapısal uyumunun sağlanmasına yönelik uygulamalar ile yerli üretimin dış pazarlarda desteklenmesidir.³ Bu amaçla üretimin geliştirilmesi amacıyla teknolojik yenilikler ve üretim girdileri olmak üzere birçok alanda yatırımlar ve yatırımcılar teşviklerle desteklenmektedir.

¹ İsmail ÇİLOĞLU, “Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi”, **Hazine Dergisi** Sayı 8 (Ekim 1997) s. 1, Turan SERDENGECİTİ, **Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları**. (Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2000), s.1.

²İsmail ÇİLOĞLU, “Türk Sanayinin Gelişimi ve Teşvikler.” **Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80 Yıl özel Sayı:** (2003) s. 121

³ Aynı, s.122.

1.2. Amaç

Teşvikler gerileyen sektörlerin rekabetçi yapılarını tekrar kazanmaları, dönemsel dalgalanmaların ve krizlerin etkilerinin giderilmesinin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmenin sağlanması, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi yatırım ve ihracatın özendirilmesi ve istihdamın sağlanmasında sıkça kullanılmaktadır. Bu amaçların başında yatırımları teşvik etmek ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını yurtiçine çekmek gelmektedir. Ancak bu iki genel amacın dışındaki gerekçelerle de vergi teşvikleri kullanılmaktadır. Bu gerekçelerin başında ise işsizliğin azaltılması, belirli ekonomik sektörlerin veya faaliyet türlerinin teşviki ve bölgelerarası gelir ve kalkınma farklılıklarının azaltılması gelmektedir.⁴

Türkiye’de 1970’li yıllardan beri uygulanan teşvik politikaları ile Türkiye sanayisinin geliştirilmesi, korunması ve rekabete hazır hale getirilmesi hedeflenmiştir. Uygulanan teşvik sistemlerinin çeşitli hedefleri bulunmaktadır. Ülkemizde uygulanan teşvik sistemleri sırası ile ülke sanayinin tesis edilmesi, korunması ve rekabete hazır hale getirilmesi aşamalarında koruyucu işlevler üstlenmektedir. Özellikle uluslararası gelişmelere ve değişimlere ülke ekonomisinin adapte edilmesi ve kalkınma stratejilerine uygun gelişme sağlanmasının temini için değişen koşulları kapsayan ve değişimlere anında uyarlanaabilen bir teşvik sistemi gelişmekte olan ülkeler için kaçınılmazı olarak görünmektedir.⁵

Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarıyla ve her yıl hazırlanan programlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Teşvikler amaçlarına, kapsamına, kaynaklarına ve veriliş şekillerine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Kullanılan araçlara göre teşvikler;⁶

Ayni Teşvikler: Arsa-arazi tahsisi, bina sağlanması.

Nakdi Teşvikler: Hibeler, primler, uygun koşullarda sağlanan kredi olanakları (düşük faizli ve uzun vadeli).

⁴ Ahmet TEKİN, “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri,” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 16 (Aralık 2006) s. 302.

⁵ ÇİLOĞLU, **a.g.e.**, 1997, s. 2.

⁶ Hakkı M.AY, “Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları üzerindeki Etkisi,” **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Cilt No 5, Sayı no 2 : (Aralık 2005) s. 179. <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/aralik2005/13.pdf> (Erişim tarihi: 09.07. 2009)

Vergisel Teşvikler: Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi, vergi muafiyeti, zarar mahsubu, hızlandırılmış amortisman, yatırım indirimi istisnası, kanunen gider kabul edilen indirimler (sosyal güvenlik katkısı, istihdamla ilgili giderler, sağlık harcamaları vb.), sermaye mallarına yönelik KDV istisnası, belli bölge veya ürünlerde düşük KDV oranı uygulaması, sermaye mallarına yönelik gümrük vergisi muafiyeti, gümrük vergisi iadesi.

Garanti ve Kefaletler: Riskli projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı, ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası.

Diğer Teşvikler: Ucuz enerji sağlanması, yatırım öncesi hizmetler, finansman kaynakları, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, pazar araştırması, hammadde ve altyapı durumu, üretim projesi ve pazarlama teknikleri, eğitim, know-how veya kalite kontrol geliştirme teknikleri ile ilgili yardımlar, ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar.

Veriliş amaçlarına göre teşvikler ise yatırım öncesi, yatırım aşaması ve işletme aşaması şeklinde üç aşamaya ayrılmaktadır.⁷ Amaçlarına göre teşvikler; üretimin ve istihdamın artırılması, ihracatın artırılması, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, KOBİ'lerin desteklenmesi gibi çeşitli amaçlar için uygulanan teşviklerdir. Teşvikler, kapsamına göre Genel Amaçlı ve Özel Amaçlı Teşvikler olarak sınıflandırılabilir.⁸ Genel Teşvikler, ekonominin genelini kapsamakla birlikte her sektörde aynı oranlarda uygulanırken, belirli sektörleri ya da bölgeleri kapsayarak diğerlerine göre avantajlar sağlayan teşvikler ise Özel Teşvikler olarak adlandırılmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE TEŞVİK UYGULAMALARININ TARİHÇESİ

Türkiye'de yatırım teşvik uygulamaları üç bölüm halinde incelenebilir. Cumhuriyet öncesi, Cumhuriyetin ilk yılları ve Planlı Dönem olarak incelenmektedir.

2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Osmanlı Devleti döneminde sanayinin desteklenmesine yönelik ilk çalışmalar 1863 yılında Islah-Sanayi Komisyonu'nun kurulması ile başlamasına karşın, imparatorluğun son döneminde çıkartılan Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı sanayinin teşvik edilmesi konusunda önemli bir adım olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde 1913

⁷ Mustafa DURAN, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları** (Ankara, Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi 2003.), s.24.

⁸ Aynı, s.24.

yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkat çıkarılmış, 1914 yılında Teşvik-i Sanayi Talimatnamesi ve 1 Ocak 1917 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatının Sureti Tatbiki Hakkında Nizamname çıkarılmıştır.⁹ Bu yasadaki sanayi kuruluşlarının yararlanmaları için gerekli işlemler oldukça basit olmasına rağmen, bundan yararlananların sayısı uygulamada az olmuştur. 1917 yılında yapılan sanayi istatistiklerinde teşvik tedbirlerinden yararlanan firma sayısının 117 olduğu ve firmaların büyük çoğunluğunun İstanbul ve İzmir’de olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁰

2.2. 1923 - 1950 Dönemi

1923 yılında İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde sanayinin gelişmesi için alınan kararlar arasında Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun günün şartlarına uygun hale getirilmesi ve süresinin uzatılması yer almaktadır. 1. İktisat Kongresi’nden sonra özel sektöre ağırlık veren bir kalkınma stratejisi uygulanmaya başlanmıştır.¹¹

1923-1950 döneminde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ülke genelinde bölge ayırımına gidecek ve bölgesel kalkınma politikası uygulayacak durumda değildir. Zira ülkenin tamamı geri kalmışlık özellikleri taşımaktadır.¹² Bu dönem çıkartılan 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu ve bu kanun çerçevesinde 15.06.1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile özel sektöre geniş ve önemli sayılacak teşvikler getirilmiştir. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve İkinci Dünya Savaşı bu yasanın tam olarak uygulanmasına fırsatı vermemiştir. Söz konusu yasanın, 1942 yılında yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen, daha sonraki dönemlerde uygulanan teşvik politikalarına öncülük ettiği söylenebilmektedir.¹³

1923-1929 yıllarında özel sektöre ağırlık veren ekonomi politikası başarıya ulaşmadığından, sanayileşmede öncülüğü kısmen kamu iktisadi kuruluşları aracılığıyla devletin üstlendiği görülmektedir. Gerek 1929 Dünya Ekonomik Krizi gerekse İkinci

⁹ Mustafa Sungur DURAN, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları 1968-1998** (Ankara, Hazine Müsteşarlığı 1998), s. 61.

¹⁰ Aynı, s. 61.

¹¹ Aynı, s. 62.

¹² DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Ankara 2000), s. 24.

¹³ Nedret Şerif ÇAKIRSOY, **Teşvik Politikalarının 1980 Sonrası Türkiye’nin Dışa Açılma Sürecindeki Gelişimi**, Uzmanlık Tezi, (Ankara, 1999) s.11

Dünya Savaşı'ndan kaynaklı olarak bu dönem özel sektöre önem verilmesi yönünde kararlar alınmasına karşın, devletin ekonomiye doğrudan müdahaleleri de yaşanmıştır. Bu müdahaleler doğrultusunda 1933-1938 yıllarına yönelik olarak “Birinci Sanayi Planı” hazırlanmış ve bununla üretime yönelen temel yatırımların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁴ Bu planla, ekonomik faaliyetlerin kamu ve özel kesimin beraber yer aldığı karma ekonomik düzen anlayışı içinde yürütülmesi benimsenmiştir.¹⁵ Ancak, bu dönem yürürlüğe giren Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 1942 yılında yürürlükten kaldırılması ve yeni bir yasa çıkarılmaması nedeniyle teşvik uygulamalarında bir dağınıklık yaşanmıştır.¹⁶ Bu dönem çıkartılan 1055 Sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu'na göre milli sanayinin teşvik ve himayesi, yurtiçi ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra ihracat yapacak büyük sanayi işletmelerinin kurulması hedeflenmiştir.

2.3. 1951 - 1960 Dönemi

1950-1960 döneminde özel sektör yatırımlarının İstanbul ve Marmara Bölgesi'nde Yoğunlaştığı görülmektedir. Devlet her ne kadar kamu yatırımlarını ülke geneline yaymak istemişse de dağıtımda ülkenin doğusu yeterli payı alamamıştır.¹⁷ 1951 yılında yürürlüğe giren Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, 1954 yılında 6224 sayılı yasa ile değişiklikler yapılarak yeniden uygulamaya girmiştir.¹⁸ Çıkartılan Petrol Yasası ile yabancı sermayenin Türkiye'ye çekilmesi yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Bu dönem sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredilerin sağlanması için Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bu banka bugünkü özel sektör sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğunun kuruluş sermayesine büyük katkı sağlamıştır.¹⁹

2.4. Planlı Dönemde Teşvik Uygulamaları

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında Türkiye ekonomisinde planlı kalkınma modeli uygulamaya konulmuştur. 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla birlikte planlı ekonomik kalkınma dönemi başlamıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye'de beş yıllık kalkınma planları hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Beşer

¹⁴ DURAN, a.g.e.,1998, s.64.

¹⁵ Aynı, 1998, s.64.

¹⁶ Aynı, 1998 s. 64.

¹⁷ DPT, a.g.e., 2000, s. 24.

¹⁸ DURAN, a.g.e 1998, s. 65

¹⁹ DURAN, a.g.e 1998 s, 65

yıllık olarak düzenlenmeye başlanan kalkınma planlarıyla Türkiye ekonomisinin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

2.4.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

1962 yılında hazırlanan ve 1963-1967 yıllarını kapsayan birinci dönemde, Türkiye'nin kıt kaynaklarının en çok gelir sağlayacak alanlara yönltilmesi öngörülmektedir. 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda teorik çerçeve kapsamlı bir şekilde anlatılmış, ardından Potansiyel Gelişme Bölgeleri, Geri Kalmış Bölgeler ve Büyükşehir Bölgeleri (Metropolitan Bölge)²⁰ şeklinde bir ayırma gidilmiştir. Yatırım ve hizmetlerin dağıtılmasında öncelikli bölgeleri belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada iller bir sıralamaya sokulmuş ve bu sıralamanın bir kriter olarak kullanılması kararlaştırılmıştır.²¹

1961 Anayasası ile getirilen kalkınma planları ve buna bağlı olarak hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı özel sektörün kalkınmada etkin olabilmesi için teşvik tedbirlerine önem verilmesini öngörmüştür. 19.02.1963 tarih ve 202 sayılı kanunla vergi indirim sistemi getirilmiştir. 1963 yılında 202 sayılı kanun çerçevesinde Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklikle yatırım indirim müessesesi getirilmiştir.²² Buna göre yatırımını öz kaynaklardan karşılanacak kısmına uygulanacak yatırım indirim oranı genel olarak yüzde 30, zirai yatırımlarda yüzde 40 az gelişmiş yörelerde ise yüzde 50 olarak belirlenmiştir.²³ Bunu ihracatta vergi iadesine imkan veren 27.06.1963 tarih ve 261 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ithalden alınan vergi ve resimlerin taksitlendirilmesine imkan veren 14.05.1964 tarih ve 474 sayılı kanun izlemiştir.²⁴ Özel sektör yatırımlarını özendirmek için 1963'den itibaren uygulanan teşvik önlemlerinin girişimciler tarafından iyi bilinmemesi, formalitelerin fazlalılığı, yetkili ve sorumlu kuruluşların dağınıklığı zaman kaybına neden olmuştur. Bu dönem Teşviklerden belirli büyüklükteki kuruluşlar yararlanabilmiştir. Bu planda Doğu Marmara'nın sanayi,

²⁰ DPT, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf>. (1963, s. 473). erişim tarihi (07.9.2009)

²¹ DPT, a.g.e, 2000, s. 61.

²² Mine Nur BOZDOĞAN, **Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına Yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi** (Ankara, TOBB Yayınları 2008), s. 102.

²³ DURAN. a.g.e., 1998, s.65.

²⁴ Aynı, s.67.

Çukurova'nın tarım ve sanayi, Antalya Bölgesi'nin tarım ve turizm, Zonguldak Bölgesi'nin sanayi ile geliştirilmesi planlamaya alınmıştır.²⁵ Plandaki bu öngörüler yaşama geçmesine karşın, geri kalmış yöreler konusunda belirlenen hedefler uygulamaya geçirilememiştir. Geri kalmış yörelerde özel sektörün güçlenmesi amacıyla bazı vergisel teşvikler getirilmesine karşın hayata geçirilmemiştir. Bu nedenle Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde bölgesel kalkınma politikalarından vazgeçilerek, “Kalkınmada Öncelikli Yöreler Çalışması” başlatılmıştır.

2.4.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda bölge planlamasının önemi vurgulanarak, kalkınma planlamasının ilgili bölümlerinde yer alan bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme²⁶ politikalarıyla uyumlu bir bölge planlaması uygulanması öngörülmüştür. Bölge planlaması çerçevesinde önerilen büyüme merkezleri üzerinden ekonomik ve sosyal gelişmenin çevreyi de olumlu olarak etkileyeceği öngörüsünde bulunulmuştur. Bu planla, gelişme gücü az olan bölgelere öncelik verilerek yatırım konularını tanımlayıcı çalışmalar aracılığıyla bu bölgelerde yatırımlarla ilgili tercihlerin yapılması gereğine işaret edilmiştir.²⁷

Bu planda, sanayinin küçük ve dağınık kuruluşlar halinde oluşmaya başladığından yakınılmış ve büyük sanayi işletmelerinin teşvik edilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca teşvik tedbirlerinin çeşitli kamu organları tarafından ortak bir politika etrafında birleştirilmesi gereği belirtilmiştir²⁸. Bu dönemde yatırımların teşvik edilmesine ilişkin olarak atılan önemli adım, 28.7.1967 tarihinde Kalkınma Planlarının Uygulanmasın esaslarına Dair 933 sayılı Kanun'dur.

933 sayılı Kanun ile teşvik sisteminin oluşmasının ve kurumsallaşmasının da temelleri atılmıştır.²⁹ 933 sayılı kanunun getirdiği en önemli yenilik, teşvik tedbirlerinin tek bir elde toplanması suretiyle teşvik mekanizmasının açık, süratli ve kontrollü bir şekilde

²⁵ DPT, a.g.e., 1963 s.475-476.

²⁶ DPT, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf> (s.263). erişim tarihi: (08.09.2009)

²⁷ DURAN a.g.e., 1998, s.62.

²⁸ DURAN a.g.e., 1998, s..68.

²⁹ Aynı, s.69.

uygulanmasını sağlamıştır. 933 sayılı kanun ile aynı zamanda yatırım indirim oranı bölgesel ve sektörel bazda artırılmış, gümrük vergisi muafiyeti, ihracatta vergi iadesi ile sanayi bölgesi kurulması için arazi istimlak uygulaması getirilmiştir.

933 sayılı yasanın 1, 5 ve 9. maddeleri tamamen, 2, 3 ve 7. maddeleri ise kısmen Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından 1969 yılında iptal edilmiştir.³⁰ Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararının ardından ortaya çıkan boşluk 01.11.1969 tarihinde 6/12585 sayılı kararname ile yeniden düzenlenmiştir. Bu kararname ile teşvik işlemleri için Teşvik Belgesi uygulamasına geçilmiştir.³¹ Ancak, teşvik uygulamalarının başladığı bu dönemde sanayi kuruluşları için hedeflenen organize sanayi bölgeleri kurulması yönünde oluşan düşünce yaşama geçirilememiştir. Genel olarak bakıldığında, bu dönem önceki döneme göre, teşvik uygulamalarının bir program çerçevesinde uygulanması ve teşvik belgesinin yaşama geçirildiği bir dönem olarak görülmektedir.

2.4.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Kalkınma politikaları bu planda sadece Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) ilişkin çalışmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda geri kalmış bölgelerle, gelişmiş bölgelerin hudutları içinde yer alan az gelişmiş yörelerin geliştirilerek sanayinin ülkenin her tarafına yayılması tesbitinde bulunulmuştur.³² Bu dönemde, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde benimsenin KÖY anlayışı sürdürülmüş, teşvik sistemi ile ilişkilendirilmiş ve homojen alan uygulaması devam etmiştir.³³ KÖY'lerin kalkındırılabilmesi için sanayinin yurt sathına yayılması karlaştırılmıştır.³⁴ Bu plan döneminde önceki dönemin teşvikleri uygulanmaya devam etmiştir. Bu planda bölgesel kalkınma ve planlama yaklaşımı bir ve ikinci plana göre daha yüzeyseldir. Bunun temelinde “yörelere arasındaki gelişmişlik farklarını kısa sürede ortadan kaldırmaya çalışmak, ekonomik yönden etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacak, sermaye

³⁰ Aynı, s.70.

³¹ ÇAKIRSOY, a.g.e., s. 17.

³² DPT Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf> s.947 erişim tarihi (07.09.2009)

³³ BOZDOĞAN, a.g.e., s. 103.

³⁴ DPT, a.g.e., 2000, s. 62.

birikimi ve genel ekonomik kalkınma yavaşlayacaktır” görüşü vardır.³⁵ Bölgesel dengesizliklerin ise, uzun dönemde, bölge kaynaklarının harekete geçirilmesi ve yerel yönetimlerin etkin çalışmasıyla ortadan kalkacağı varsayılmıştır. Bir ve ikinci plan döneminde tespiti yapılan Geri Kalmış Bölgeler tezinden vazgeçilerek, Kalkınmada Öncelikli Yörelere planlamasına geçilmiş ve sanayinin yurt sathına yayılarak kalkınmanın sağlanacağı tespitine karşın bu dönem sanayi yatırımlarının ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi’yle birlikte Adana, İzmir gibi alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu plandan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vazgeçilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine ilişkin sorunların bir bölgesel gelişme anlayışı çerçevesinde ele alınmasının itici güç olarak vurgulanarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki anlayıştan vazgeçildiği anlaşılmaktadır.³⁶ Çıkarılan bu kararname ile birlikte Yatırım Teşvik Belgesi ile düzenlenmeye başlanmıştır. Bu dönem politika araçları yönünden incelendiğinde ise bu dönemin bölge planlama çalışmalarının yavaşlatıldığı bir dönemi ifade ettiği görülmektedir.³⁷

2.4.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Bu dönemin önemli iki olayı bulunmaktadır. Birincisi 24 Ocak 1980 kararları, ikincisi 12 Eylül askeri darbesidir. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte mevcut sanayileşme stratejisi terk edilerek, dışa dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu dönem ihracata dönük sanayileşme teşvik edilmiştir.³⁸

24 Ocak 1980 kararları sonrasında ekonomide yapısal değişiklikler meydana gelmiştir. Uygulanan para, kredi ve kambiyo politikaları tümüyle terk edilmiş, ithalat ve ihracat mevzuatında köklü değişikliklere gidilmiştir. İthal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi terk edilmiş yerine ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.³⁹ Bu dönem yatırım teşviklerinde düzenlemeler yapılmıştır. Yatırım teşvik belgelerinde getirilen önlemler şunlardır⁴⁰:

³⁵ Aynı, s. 28.

³⁶ Aynı, s. 63.

³⁷ BOZDOĞAN, a.g.e., s. 103.

³⁸ DURAN, a.g.e., 1998, s.75.

³⁹ ÇİLOĞLU, a.g.e., 2003, s.124.

⁴⁰ DURAN a.g.e., 1998, s.73.

- *Teşvik belgesine dayalı uygulama kolaylaştırılmış ve orta vadeli kredi teşvik belgesine bağlanarak yaygınlaştırılmıştır.
- *Teşvik edilecek yatırım konuları sürekli olarak günün şartlarına göre ayarlanmıştır.
- *Döviz girdilerine kur garantisi getirilmiştir.
- *Turizm Teşvik Kanunu yürürlüğe girmiştir.
- *Tüm teşvikler Yabancı sermaye için de geçerli olmuştur.
- *Mali denge vergisi kaldırılmıştır.
- *Kurumlar vergisi oranı yüzde 40'a düşürülmüştür.
- *Gelir vergisi oranları düşürülmüştür.
- *Gider vergilerinde sanayi lehine düzenlemeler yapılmıştır.

Bu plan çerçevesinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde tarımsal faaliyetlerde toplumsal yararın istenilen ölçekte sağlanması ve toplumsal yapıda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi için insan-toprak ilişkisinin düzenlenmesi amacıyla toprak kullanımında değişiklikler yapılması yönünde görüş belirtilmiştir.

Teşvik tedbirlerinin sanayinin bölgelerarası dengesiz dağılımını giderecek yönde kullanılması işaret edilen planda, teşvik sisteminin mal ve mekan bazında farklılaştırılmasına dikkat çekilmiştir. Ayrıca, geri kalmış bölgelerdeki yerel sermayenin bu bölgelerdeki kaynak ve olanakları değerlendirerek kalkınmada aktif rol oynayabilmesini sağlayacak önlemlerin alınması istenmiştir.⁴¹

Dördüncü Plan Dönemi'nde geri kalmış bölgelerin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun hızla gelişimin sağlamak amacıyla bu bölgelere ait sorunlar bir bölge gelişme anlayışı çerçevesinde topluca ele alınması ve gelişmenin temel unsuru olacak büyük projelerin⁴² hazırlanması ve bunların uygulanmasının bölge ekonomisine katkılar sunacağı tesbiti yapılmıştır.

Geri Kalmış yöreler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu için çok amaçlı bir gelişme projesi olarak geliştirilip hızlandırılması, kamu üretken yatırımlarından geri kalmış yörelere düşen payın normalden yüzde 10 daha yüksek tutulması⁴³, sanayinin

⁴¹ DPT a.g.e., 2000, s. 29.

⁴² DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (Ankara: 1979), s.293.

⁴³ Aynı, s.293.

kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesine ağırlık verilmesi ve geri kalmış yörelerde yapılması zorunlu görülen bazı yatırımların yapılması ve özel girişime ait tesislerin kurulma ve işletme aşamasındaki sorunlarının çözümü için Kalkınmada Öncelikli Yörelere Destekleme Fonu'nun kullanılması⁴⁴ ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki maden potansiyelinin⁴⁵ daha etkin şekilde değerlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması da planda yer alan hedefler arasındadır.

Bu çerçevede özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da tarımsal faaliyetlerde toplumsal yararın istenilen ölçekte sağlanması ve toplumsal yapıda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesi için insan-toprak ilişkisinin düzenlenmesi amacıyla kamu arazisinin kullanımına⁴⁶ ilişkin yasalarda değişiklik yapılması istenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvancılığın geliştirilmesi bu konuda hazırlanacak olan kapsamlı planın bir yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmiştir.⁴⁷ Bu planda, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan Kalkınmada Öncelikli Yörelere anlayışından vazgeçilmiştir. Bu dönemde planda belirlenen hedeflere tam olarak ulaşamamıştır. Çünkü bu plan döneminde iki hükümet değişikliğinin yanı sıra, 12 Eylül askeri yönetimin iktidara el koyması, plandaki hedefler konusunda bir dizi değişikliği de beraberinde getirmiştir. Bu dönem KÖY'lere uygulanan teşvikler ise çıkarılan üç yasayla cazip hale getirilmiştir.⁴⁸ Ancak bu dönemde ekonomik ve siyasal bakımdan değişen konjonktürün etkisiyle toplam yatırımların dağılımında geri kalmış yörelere ağırlık verildiğine dair somut örnekler bulunmamaktadır.⁴⁹

2.4.5. Geçiş Dönemi (1984)

1984 yılında özellikle gelişmemiş bölgelerde uygulanmakta olan teşviklerin daha yüksek oranda sübvansede edilmesi öngörüldü. Bu çerçevede yatırım indirim oranı yüzde 100'e çıkarılmış ve öz kaynak oranı düşürülmüştür. Arsa tedariki sırasında ödenen vergi, resim harçlarda istisna getirilmiş. İthalatta serbestliğe gidilmiştir.

⁴³ Aynı, s.293.

⁴⁴ Aynı, s.293.

⁴⁵ Aynı, s.293.

⁴⁶ Aynı, s.293.

⁴⁷ Aynı, s.293.

⁴⁸ DPT a.g.e., 2000, s. 29.

⁴⁹ BOZDOĞAN, a.g.e., s. 107.

2.4.6. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Gelişmenin hızlandırılması ve kaynakların etkili kullanımını teminen bölgesel gelişme planları⁵⁰ yapılması, bölgelerin potansiyel kaynaklarını ve sorun alanlarını belirleyici envanter çalışmaları⁵¹ yardımıyla çeşitli sektörler için uygun gelişme alanlarının belirlenmesi ve bu alanların oluşturacak Bölge Gelişme Şemaları'nda⁵² belirtilmesi ve idari sınırlamalarla kısıtlı olmayan bölge tanımlamalarının yapılması Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın önemli öngörüleridir.

Bu planda tarım arazileri üzerinde sanayi tesisleri kurulmaması, gelişme potansiyeli bulunan bölgeler için farklı teşviklerin geliştirilmesi, az gelişmiş bölgelerde kurulacak sınai işletmelere ucuz işletme kredisi sağlanması ve bu kredilere vergi-resim-harç istisnası getirilmesi öngörülmüştür.⁵³ Bölgelerin saptanmasında idari sınırlardan bağımsız bölge kavramı esas alınmış, DPT tarafından kalkınma için 16 bölge belirlenmiştir. Bu bölgelerin merkezleri; İstanbul, Bursa, Eskişehir, İzmir, Ankara, Konya, Adana, Samsun, Kayseri, Sivas, Malatya, Gaziantep, Trabzon, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır'dır.⁵⁴ Çukurova Metropoliten Bölgesi, Kentsel Gelişme Projesi ön çalışmalarıyla birlikte bu dönem GAP'ın yasal çerçevesi oluşturulmuştur. Ayrıca, Kalkınmada Öncelikli Yörelere politikası çerçevesinde aşağıdaki hususlara özen gösterilmesi hedeflenmiştir⁵⁵:

“Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelere kalkındırılması ve bu bölgelerle diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının azaltılarak zamanla ortadan kaldırılması temel hedefinden hareketle, bu bölgelerde yapılacak sınai yatırımları altyapı yatırımlarıyla beraber planlanması ve bu amaçla özel bir fon oluşturulması, ayrıca, bu yörelerde büyük ölçekli yatırımların yanı sıra küçük ölçekli yatırımlara da destek sağlanması. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde taşıma maliyetlerine duyarlı mal üreten işletmelerin kurulmasının teşvik edilmesi, bu yörelerdeki kamu yatırım projelerinde istihdam edilecek personel için lojman temini ve ücret farklılaştırılması gibi imkanlarla eleman teminindeki darboğazların giderilmesi. Çok ortaklı işçi şirketleri ile beraber Kalkınmada Öncelikli Yörelere için teşkil edilen fondan devlet desteği sağlanması, teşvik tedbirlerinin sektörler ve öncelikli il

⁵⁰ DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Ankara: 1984), s.162.

⁵¹ Aynı, s.162.

⁵² Aynı, s.162.

⁵³ Aynı, s.162 .

⁵⁴ DPT, a.g.e., 2000, s. 29.

⁵⁵ Aynı, s. 64.

grupları bazında farklılaştırılması ve her türlü yatırım için ihtiyaç duyulan enerji ve altyapının devletçe zamanında gerçekleştirilmesi.”

Bölgelerde yapılacak envanter çalışmalarına dayanılarak uygun görülen sektörler için “Bölge Gelişme Şemaları’dan bahsedilmişse de hayata geçirilememiştir.⁵⁶ Yine bu dönem 1963 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte uygulamaya konulan Bölgesel Kalkınma Modeli’ne yeniden geçilmiştir. 1963 yılında öngörülen bu modelden 1973 yılında uygulamaya giren Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vazgeçilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan Bölgesel Kalkınma Modeli’nden bir sonraki plan döneminde yeniden vazgeçilmiş ve yeniden Kalkınmada Öncelikli Yörelere dönüş yapılmıştır. Planlı dönemde, Bölgesel Kalkınma ile Kalkınmada Öncelikli Yörelere Planlaması arasında gelgitler yaşanmıştır.

2.4.7. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda bölgesel gelişmeyle birlikte şehirleşme, metropolleşme ve sanayileşmeye ilişkin sorunların giderilmesi amacıyla yatırımların nüfus çekici değil, mevcut nüfusun ihtiyaçlarını karşılayıcı mahiyette planlanması, bu amaçla “yerleşmelerin kademelenmesinde dengeye ulaşmak ve metropoliten alanlara yönelen nüfus ve sanayi yoğunluğunu azaltmak, bölgelerarası ve bölge içi göçleri yönlendirerek kontrol etmek üzere; metropol altı şehirler, orta büyüklükteki merkezler, az gelişmiş bölgelerin merkezi nitelikteki şehirleri ve merkezi nitelikteki kırsal yerleşme birimleri tespit edilip, gelişmeleri desteklenecek, bunun için gerekli araçların”⁵⁷ oluşturulması hedeflenmiştir. Bu plan dönemde sanayinin bölgeler arasında dengeli dağılımının sağlanması ve sanayinin teşviki için organize sanayi bölgelerinin yapılması ve bunların yer seçiminde bölge gelişme şemalarının esas alınması planlanmıştır.

Planda dönem dönem kamu kesimi yatırımların bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlar dışında ekonomik ve sosyal alt yapıya dönük olmasının sağlanacağı, özel sektör yatırımlarının ise imalat sanayinde özellikle ihracata yönelik sektörlerde yoğunlaşmasının teşvik

⁵⁶ Aynı.,s. 29.

⁵⁷ DPT, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (Ankara: 1989), s. 318

edileceği belirtilmiştir.⁵⁸ Bölge Planlaması kavramı yerine Bölgesel Gelişme Kavramı uygulamaya konulmuş, önceki plan döneminde tanımlanan 16 fonksiyonel bölge uygulamasından vazgeçilerek, planın KÖY'lere kaydırılması ilkesi benimsenmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, GAP Master Planı çerçevesinde Güneydoğu Anadolu Projesi'ne dönük olarak sosyal, kültürel, eğitsel projelerin yapılmasının yanı sıra, bölgenin gelişme eğilimlerinin tespiti, doğal turizm, tarih kültür ve tabiat varlıklarının korunması için planlar yapılmasını öngörmektedir.

Daha önceki planlama dönemlerinde yer alan hedeflerin dışında bu dönemde Kalkınmada Öncelikli Yöreler'deki kamu kaynaklarının tahsisi ve teşvik tedbirleri açısından yerleşme merkezlerinin kademeli yapısı dikkate alınarak, bölge merkezlerinin ekonomik ve sosyal cazibe merkezleri haline getirilmesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yarım kalmış tesislerin darboğazları giderilerek verimli bir şekilde işletilmelerinin sağlanması, bu bölgelerde komşu ülkelerin ihtiyaçlarına yönelik ve bölge kaynaklarına dayalı işletmelerin teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bu plan çerçevesinde 1994 yılında uygulamaya konulan Acil Destek Programı yaşama şansı bulamamıştır. Bu dönemde Acil Destek Programı ile yarım kalmış yatırımların tamamlanması hedeflenmesine karşılık istenilen başarı sağlanamamıştır.

2.4.8. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve tedbirler en geniş şekliyle Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na yansımıştır. Bölgesel gelişme politikalarının ulusal bütünlük içerisinde oluşturulmasının önemi vurgulanarak, daha önceki planlarda yer alan konularla birlikte Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin gelişim için kapsamlı bir planlama yapılması öngörülmüştür. Planda, bölgenin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü için iller bazında komplike kalkınma planlarının yapılması öngörülmüştür. Zonguldak ve Bartın illeri için gerekli altyapı yatırımlarını ortaya koyacak, sektörel ve mekansal gelişme istikametlerini belirleyecek ve yeni istihdam alanları önerecek bir bölgesel gelişme projesinin hızla tamamlanarak plan döneminde uygulamaya geçilmesi,

⁵⁸DPT, a.g.e., 2000, s. 64.

ülke genelinde arazi kullanım ve deprem haritaları çıkarılarak bunlardan bölgesel ve fiziki planlama çalışmalarında yararlanılması tespiti yapılmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu için hazırlanacak Aksiyon Planı kapsamındaki yatırımların sürdürülmesi ve bu yörelerin ivedilik arz eden sorunlarının çözümü için gerektiğinde Acil Destek Programları hazırlanması ve ilin temel yönetim birimi olduğu dikkate alınarak bölge planlama kararları doğrultusunda il gelişme planları hazırlanması hususları bu planda yer almıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde vergi özendirme önlemleri yoluyla özel kesimin üretken yatırımlarının geri kalmış yörelere yöneltilmesi zamanla genel anlamda sanayinin özendirilmesi şekline dönüşmüş ve özel kesim gelişmiş yöreleri tercih etmeye devam etmiştir.⁵⁹

2.4.9. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığa kavuşturulması hedeflerine ulaşmak için önceki dönemlerde uygulanan planlama çalışmalarının devam edileceğine dikkat çekilmiştir.

2000 yılında hazırlanan Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal alanda kalkınma çalışmalarının devam edilmesi ilkesi çerçevesinde programların hazırlanmasına dikkat çekilmiştir. Planda, çok sayıda ve karmaşık olan Yatırımlarda Devlet Mevzuatı sade, anlaşılır ve tek çerçeve haline getirilmesi ve buna bağlı olarak yatırım teşvik sisteminin basitleştirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi için mevzuatta gerekli değişiklikler yapılması planda yer almıştır.⁶⁰

Bürokrasiyi azaltmak için belli büyüklükteki projelerin dışındaki yatırımlar, mali mevzuatlarda yapılacak yeni düzenlemelerle belgesiz teşvik sistemine geçilecektir. Ayrıca yine bürokrasiyi azaltmak ve yatırımcıya kolaylık sağlamak üzere, yatırım teşvik

⁵⁹ BOZDOĞAN, a.g.e., s. 111.

⁶⁰ DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (Ankara: 2000), s. 33.

belgesine ait bazı işlemlerin yatırımın bulunduğu illerde yapılması⁶¹ ve devlet yardımları ile sağlanan desteklerin etkinliğinin ölçülmesi ve ayrılan kaynağın amacına uygun olarak kullanılıp, kullanılmadığının tespiti çalışmalarının da yapılması Sekizinci beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almıştır. Bu planda, bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi için fiziksel ve sosyal alt yapı projelerinin hızlandırılması, istihdamın artırılması ve bölgesel planlama çalışmalarına devam edilmesi de yer almıştır.

Bu dönemde daha önceki plan döneminde uygulanan 4325 sayılı kanun çerçevesinde, Olağanüstü Hal Bölgesi'ndeki illerin de dahil olduğu 22 ilde uygulanmak üzere; Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası, Çalışanlardan Kesilen Vergilerin Ertelenmesi, İşlemlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası, Sigorta Primi İşveren Paylarının devletçe karşılanması ve Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi gibi ilave teşvik araçları uygulamasına devam edilmiştir.⁶² Bu çerçevede 2004 yılında çıkartılan 5084 sayılı yasa, 2005 yılında yeni bir düzenlemeyle birlikte yürürlüğe girdi. Bu teşvikler 2008 ve 2009 yıllarında yapılan değişikliklerle halen uygulanmaya devam etmektedir.

2.5. Planlı Dönemin Özellikleri

Planlı dönemi uygulanan iktisat, sanayi ve yatırım politikaları açısından 24 Ocak 1980 kararları öncesi ve sonrası dönem olarak incelemek mümkündür. 1980'e kadar uygulanan politika ithal ikamesine dayalı sanayileşme olmuştur. Sanayiye teşvik edecek ve özendirecek bir takım tedbirler alınmıştır. Yatırım indirimi, ihracat kredisi, ihracatta vergi iadesi, gümrük muafiyeti uygulanması vb teşvik araçları bu tedbirlerden sayılabilir.

1980 sonrası dönemde ise, dışa dönük kalkınma stratejisi çerçevesinde gümrüklerin indirilerek uluslar arası piyasalara entegrasyon, iç piyasada serbest rekabet koşullarının oluşturularak faiz, fiyat ve dövizin serbest piyasa koşullarında belirlenmesi ve özel sektörün ekonomik kalkınmanın öncülüğün yüklenebilmesi için getirilen bazı cazip teşvikler ekonomi politikasının temel araçları olmuştur.

⁶¹ Aynı, s. 33.

⁶² Aynı, s. 69.

Planlı dönemde uzun vadeli planlar uygulanamamıştır. Her plan döneminde bir önceki plan ya terk edilmiş ya da daha önceki dönemlere geri dönüşler yaşanmıştır. Her plan o dönem işbaşında bulunan hükümetin tercihleri doğrultusunda şekillenmiş ve bu durum da planların yaşam bulma şansını zayıflatmıştır. Bölgesel kalkınma, metropoliten bölgeler ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere konusunda gelgitler yaşanan planlamada, KÖY'lerin belirlenmesinde bilimsel doğrular yerine politik baskılar⁶³ etkin rol oynamıştır. KÖY'e katılan il ve ilçe merkezleri sıkça değişmiş, yatırımlarda eşgüdüm sağlanamayınca da KÖY yatırım ve teşvikleri etkisiz kalmıştır.⁶⁴

2.6. Türkiye'de Teşvik Uygulamalarında Kurumsal Yapı

Türkiye'de teşvik uygulamaları 1967 yılına kadar çeşitli kamu kuruluşlarının bünyesinde yürütülmüştür. 1967 yılında çıkartılan 933 sayılı kanun ile “Başbakanlık Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu” tarafından yürütülmeye başlanmıştır.⁶⁵

Teşvik İdaresi, Başbakanlığın 13.9.1967 tarihli genelgesi ile DPT Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Teşvik prosedürünün DPT'de toplanması üzerine, uygulamayı yürütecek teşkilatı ilgilendiren görevleri yerine getirmek üzere Başbakanlığın 9.5.1968 tarih ve 3278 sayılı onayı ile Teşvik ve Uygulama Dairesi kurulmuştur. Daha sonra, Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığına bağlanan Teşvik ve Uygulama Dairesi 12.5.1971 tarih ve 3/3377 sayılı Cumhurbaşkanlığı Onayı ile bu bakanlığın kaldırılması üzerine Ticaret Bakanlığı'nın bir birimi haline dönüşmüştür. 17.1.1972 tarih ve 440 sayılı Cumhurbaşkanlığı onayı ile ikiye ayrılan İdare'nin Proje Değerlendirme ve Yatırım Şubesi Sanayi Bakanlığına, ihracata ilişkin birimleri ise Ticaret Bakanlığı'na bağlanmıştır. 14.1.1980 tarihinde her iki kurum tek çatı altında birleştirilerek tekrar DPT'ye bağlanmıştır.⁶⁶ 14.8.1991 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 436 sayılı kanun hükmünde kararname ile Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na bağlanarak Genel Müdürlük şeklinde örgütlenen teşvikler ile ilgili birimler, 9.12.1994 tarih ve 4059 sayılı kanun ile tekrar ikiye ayrılmıştır. İhracat ile ilgili birimler Dış Ticaret Müsteşarlığı'na aktarılmış,

⁶³ DPT, a.g.e., 2000, s. 31.

⁶⁴ DPT, a.g.e., 2000, s. 31.

⁶⁵ ATO, Türkiye'de Uygulanan Vergi Teşvikleri, (Ankara: 2000-14), s. 9.

⁶⁶ DURAN, a.g.e., s. 82.

yatırımla ilgili birimler ise Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü adı altında Hazine Müsteşarlığı bünyesinde kalmıştır. Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü bünyesinde halen 129 personel çalışmakta olup, 3 Genel Müdür Yardımcılığı, 9 Daire Başkanlığı ve 24 Şube Müdürlüğü altında organize olarak hizmet vermektedir.⁶⁷

2.7. Kalkınmada Öncelikli Yöreler

Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY) kavramı, planlı dönem ile birlikte ortaya çıkmıştır. Planlı dönemde, bölgesel gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılması amacıyla bölgelerin ya da illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gündeme gelmiştir. Başta Doğu ve Güney Doğu Anadolu illeri olmak üzere, Türkiye'nin bazı illeri ve bölgeleri Kalkınmada Öncelikli Yöre statüsüne alınmıştır. KÖY daha az gelişmişlik seviyesi gösteren yörelerden oluşmakta ve Bakanlar Kurulu'na il bazında tespit edildikten sonra Resmi Gazete'de ilan edilmektedir.

2.7.1. KÖY Uygulaması ve Gelişimi

Kalkınmada Öncelikli Yöreler ilk olarak, 28 Şubat 1963 tarih ve 202 sayılı kanun gereği, 1968 yılında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini kapsayan 22 il olarak belirlenmiştir. 1968 Yılı Program Kararnamesi'nde; Adıyaman, Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Şanlıurfa ve Van illerinden oluşan 22 il KÖY olarak belirlenmiştir. 1969 yılında bu illere Edirne'nin katılması ile KÖY sayısı 23'e yükselmiştir.

1972 yılında Afyon, Burdur, Çankırı, Çorum, Giresun, Kastamonu, Niğde, Ordu, Sinop ve Yozgat illeri olmak üzere 10 il ile, yeterince gelişmemiş 67 ilçe KÖY kapsamına alınmıştır. 1973 yılında Edirne, Elazığ, Gaziantep ve Malatya illeri KÖY kapsamından çıkarılmış ve Bilecik, Bolu, Çanakkale, Denizli, Kırşehir, Tokat ve Uşak illeri de KÖY kapsamına alınmıştır. 1973 yılındaki KÖY sayısı 36 il ve 50 ilçe olarak belirlenmiştir. Bu yıl KÖY kapsamından çıkarılan iller kapsam dışı bırakılmakla birlikte, 1976 yılına kadar KÖY kapsamındaki iller gibi, mevzuatla teşvik tedbirlerinden yaralandırılması sağlanmıştır. KÖY kapsamındaki il sayısı dört yıl boyunca değişmemiştir. Ancak, 1977

⁶⁷ ATO, a.g.e., s.10.

yılında Tekirdağ'ın Çerkezköy İlçesi'nin kapsam dışı bırakılması ile ilçe sayısı 49'a inmiştir.⁶⁸ Bu illere ek olarak 1978 program döneminde Kırklareli, 1978 yılında Gaziantep, Malatya ve Elazığ İlleri, 1979 yılında Nevşehir İli'nin KÖY kapsamına alınmasıyla, il sayısı 41'e çıkmış, KÖY kapsamında bulunan tüm ilçeler kapsamdan çıkarılmıştır. 1980 Yılı Program Kararnamesi ile Denizli İlinin KÖY kapsamından çıkarılmasıyla KÖY kapsamındaki il sayısı 40'a indirilmiştir. 1981 yılına kadar KÖY olan iller bir bütün olarak ele alınmış, özellikle teşvik tedbirleri açısından herhangi bir ayrıcalık söz konusu olmamıştır. 1981 yılından itibaren KÖY'ler Bakanlar Kurulu Kararıyla kendi aralarında gelişmişlik durumlarına göre yeniden değerlendirilmiştir. Bu amaçla, son yıllarda tespit edilen KÖY, Birinci Derecede KÖY ve İkinci Derecede KÖY olmak üzere iki ayrı grup olarak ele alınmıştır.⁶⁹

3 Temmuz 1981 tarih ve 8/3338 sayılı ve 27 Kasım 1981 tarih ve 8/3892 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnameleri ile KÖY; Birinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelere (20 il) ve İkinci Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelere (5 il) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. 1981 ile 1998 yılları arasında KÖY'de illerin gelişmişlik düzeyi göz önüne alınarak çeşitli değişikliklere gidilmiştir. 1984 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla 20 olan Birinci Derecede Öncelikli Yörelere 10 ile indirilmiş, İkinci Derecede Öncelikli Yörelere ise 17 ile çıkartılmıştır.⁷⁰

12 Aralık 1984 tarih ve 18603 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile KÖY sayısı 28 il olarak belirlenirken, Bayburt⁷¹ ilçesi ile Batman ve Şırnak⁷² ilçeleri il yapıldığı için 1990 yılında Birinci Derecede KÖY sayısı 16, KÖY sayısı da 31 olmuştur. İl yapılan ilçeler, Birinci Derecede KÖY illerinden ayrılmış olduklarından bu iller de Birinci Derecede KÖY olmuştur.⁷³ 11 Kasım 1990 tarihinde yayınlanan Teşvik Kararnamesi ile Zonguldak Merkez İlçe ve Çaycuma İlçesi İkinci Derecede KÖY kapsamına alınmıştır. Böylece 1990 yılında 31 il ve 2 ilçe KÖY kapsamına alınmış oldu.

⁶⁸ DPT, a.g.e., s.50.

⁶⁹ Aynı, s.50.

⁷⁰ Aynı, s.31.

⁷¹ Dört il ve Beş ilçe Kurulması hakkında Kanun (3578 S.K.), **Resmi Gazete** 20202- 15 Haziran 1989

⁷² İki il ve Beş ilçe Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ekli Cetvellerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (3647 S.K.), **Resmi Gazete**: mük. 20522.- 16 Mayıs 1990 tarih

⁷³ DPT, a.g.e., 2000, s. 31.

18 Ekim 1996 tarih ve 22791 Mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 14 Ekim 1996 tarih ve 8629 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İkinci Derecede KÖY'ler kaldırılarak tamamı Birinci Derecede KÖY ilan edilmiştir. 28 Mart 1997 tarihinde Osmaniye İli, 22 Temmuz 1997 tarihinde Aksaray, Karaman, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Ordu ve Rize İlleri, 6 Haziran 1997 tarihinde Nevşehir ve Trabzon İlleri ve 18 Ekim 1997 tarihinde de Samsun İli 8629 sayılı 1997 Yılı Program Kararnamesi'ne göre birinci derecede KÖY ilan edilmiştir. 17 Ekim 1998 tarih ve 23496 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 13 Ekim 1998 tarih ve 11844 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Birinci Derecede KÖY sayısı 49 il ve 2 ilçe olmuştur. KÖY'ün toplam yüzölçümü 423.979 km² olup, 1997 Yılı Nüfus Sayım Sonuçları'na göre toplam nüfusu da 22.956.246 kişidir. KÖY'ler yüzölçümü itibariyle ülke yüzölçümünün yüzde 57,7'sini, nüfus itibariyle de Türkiye nüfusunun yüzde 36,5'sini oluşturmaktadır.⁷⁴

2.7.2. OHAL Bölgesinde Devlet Yardımları

21.1.1998 tarih 4325 sayılı “Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” çerçevesinde Olağanüstü Hal Bölgesi'ndeki (OHAL) illerde yapılacak yatırımlar başta olmak üzere KÖY'de yapılacak yatırımlara ilave devlet yardımları yürürlüğe konulmuştur. Bu yardımlar OHAL uygulamasına son verilinceye kadar devam etmiştir. OHAL Bölgesi illeri çeşitli dönemlerde değişkenlik göstermiştir. Bir dönem 11 ile kadar çıkan OHAL illerinin yanı sıra bu teşviklerden Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzurum, Gümüşhane, Iğdır, Kars, Ordu, Şanlıurfa ve Yozgat illerinin de yararlanması, Bakanlar Kurulu'nun 1998/10551 sayılı kararıyla uygulamaya konulmuştur.⁷⁵

⁷⁴ Aynı, s. 50.

⁷⁵ Aynı, s. 50.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK TEŞVİK SİSTEMİ VE TÜRKİYE’DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

1. TÜRKİYE’DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK SİSTEMİ

Türkiye’de uygulanmakta olan yatırımları teşvik edici vergisel düzenlemelere bakıldığında, bu düzenlemelerin bir kısmı yatırım aşamasında, bir kısmı ise işletme aşamasında avantajlar sağlamaya yönelik olduğu görülmektedir.

1923 yılından beri çeşitli yasalar ve kararnameler ile yürürlüğe giren teşvikler her dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlendi. 1970’li yıllardan buyana uygulanan teşvikleri Vergisel Teşvikler ve Diğer Teşvikler olarak iki ana başlık altında inceleyeceğiz. İncelediğimiz bu teşviklerin bir kısmı ise uygulamadan kaldırıldı. Vergisel Teşvikler kendi içinde Yatırım Aşamasında Uygulanan Vergi Teşvikleri, İşletme Aşamasında Uygulanan Vergi Teşvikleri, İhracata Yönelik Vergi Teşvikleri olarak da kendi içerisinde bir sınıflamaya tabi tutulmaktadır.

1.1. Vergisel Teşvikler

1.1.1. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fon Muafiyeti

Yatırım aşamasında yurtdışından makine, teçhizat veya belirli malzemelerin ithal edilmesinde uygulanmaktadır. Yatırım Teşvik Belgesi kapsamındaki makine ve teçhizat (ham madde, ara malı ve işletme malzemeleri hariç) ithalatı, yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu’ndan istisnayı kapsamaktadır. Gümrük muafiyeti uygulaması 14. 5. 1964 tarih ve 474 sayılı Kanunla uygulanmaya başlanmıştır. Gümrük Muafiyeti uygulaması 23.11. 1982 tarih ve 2616 sayılı Kanun’un 2 maddesi uyarınca Bakanlar Kurulu Kararnameleri çerçevesinde uygulanmıştır.⁷⁶

04/11/1999 tarih ve 23866 sayı numaralı Resmi Gazetede yayınlanan 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile Gümrük Vergisi muafiyeti yeniden düzenlenmiştir. Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu İstisnası Teşvik Belgesi kapsamında ithal edilecek yatırım malı, hammadde, ara mal ve işletme malzemelerinin gümrük vergisi ve fonun dışında

⁷⁶ DURAN, a.g.e.,1998, s.82

tutulmasını sağlayarak (Gümrük Vergisi Kanunu 167. madde) yatırımların maliyetini düşüren bir vergi teşvikidir.⁷⁷ Yani gümrük ve fon muafiyet oranları tüm yöre ve sektörler için yüzde 100 olarak belirlenmiştir.⁷⁸ Bu teşvikten yararlanabilmek için teşvik belgesi alınması, sözkonusu projenin mutlaka uluslararası rekabet gücü kazandıran, ileri ve yeni teknoloji getiren ve Hazine Müsteşarlığı tarafından sektör ve/veya proje bazında belirlenecek asgari ekonomik kapasitede olan yatırım projesi olma zorunluluğu getirilmiştir. Ancak, binek aracı, otobüs, çekici, treyler, mobilya, yat, kamyon, transmikser, kesintisiz güç kaynağı, beton santrali, forklift, beton pompası, inşaat malzemeleri ile porselenden mamul mutfak eşyaları fon ve vergiye tabidir.

1.1.2. Yatırım İndirim

Yatırım indirimi, ticari veya zirai kazancı bilanço esasına göre tespit edilen gelir vergisi mükellefleri ile kurumlar vergisi mükelleflerinin yaptıkları yatırımlar için sağlanan bir istisnadır. Yatırım indiriminin işleyiş esası ise, ilgili dönemde gerçekleştirilecek yatırım harcamalarının belirli bir yüzdesine tekabül eden kazancı, o dönemin gelir veya kurumlar vergisinden düşülmesine olanak sağlamaktadır. Türkiye’de teşvik uygulamasına yatırım indirimi, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nda değişiklik yapan 27.6.1963 tarihli 202 sayılı yasa ile uygulanmaya başlamış ve dönem içerisinde çeşitli değişiklikler yapılarak 2006’ya kadar uygulanmıştır.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu Ek 1 maddesi uyarınca dar mükellefiyete tabii olanlar dahil, ticari veya zirai kazançlar üzerinden vergiye tabi mükelleflerin yatırım indirimden faydalanması kabul edilmiş, bulunan yatırımlar kapsamında yaptıkları ve müteakip vergilendirme döneminde yapmayı öngördükleri yatırım harcamalarının ilgi kazançlardan indirilmesidir. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun Ek 4 maddesi çerçevesinde uygulanan yatırım indirim desteği ile teşvik belgesine bağlanmış yatırım projeleri kapsamında yapılan harcamaların ait oldukları dönem gelir ve kurumlar vergisi matrahından indirilmesi imkanı sağlanmıştır.⁷⁹

⁷⁷ Gümrük Kanunu (4458 S.K), **Resmi Gazete**: 23866- 4 Kasım 1999

⁷⁸ GİRAY, **a.g.e.**, s. 90.

⁷⁹ SERDENGECİTİ, **a.g.e.**, 2000, s. 5.

Gelir Vergisi Kanunu Ek 3 maddesi yatırım indirim oranı yüzde 40 olarak belirlemiş olup, Bakanlar Kurulu kararı ile bu oran özel önem taşıyan sektörlerde yüzde 100'e, 250 milyon ABD Doları karşılığı Türk Lirası'nı aşan sanayi yatırımlarında yüzde 200'e kadar artırılabilceği öngörülmüştür. Bu oran OSB'ler ile KÖY'de ise yüzde 100'e kadar uygulanması da yasayla hüküm altına alınmıştır. Gelir Vergisi Kanunu'nun Ek 2 maddesine göre yatırım indiriminin uygulanması açısından aşağıdaki şartlar topluca aranmaktadır:

- * Ticari veya zirai kazanç bilanço esasına göre tespit edilmeli.
- * Yapılacak yatırımın, kalkınma planları ve yıllık programlarda belirtilen, Maliye Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından birlikte seçilen sektör veya konularda olmalı.
- * Yatırım miktarı, Hazine Müsteşarlığı'nın belirlediği asgari sabit yatırım miktarının üzerinde olmalı.
- * Müracaat sonunda "Yatırım Teşvik Belgesi" alınmış olmalı.

1970'li yıllardan bu yana uygulanan yatırım indirimi, 07.04.2006'da Resmi Gazete'de yayınlanan 5479 Sayılı Kanunun 2 maddesi uyarınca 01.01. 2006 tarihi itibarıyla kaldırıldı. Yasa, 01.01.2006-07.04.2006 tarihleri arasında uygulama kararı alınan yatırımların ise 2008 yılına kadar yatırım indiriminden faydalanmasını öngörmekteydi. Anayasa Mahkemesi 15.10.2009'da aldığı iptal kararıyla 5479 Sayılı Kanun'un Geçici 2. maddesini iptal etti.

1.1.3. Vergi Resim ve Harç İstisnası

Yatırımların desteklenmesi amacıyla uygulanan teşvik araçlarından birisi de vergi, resim, ve harç istisnasıdır. Vergi, resim, harç istisnası yatırımcı kurumlara sadece yatırımları karşılığında kullandırılan teşvik önlemi değildir. Diğer teşvik önlemlerinden farklı olarak vergi, resim ve harç istisnası yatırımın yapılmasına ek olarak ihracat amaçlıdır. İhracat taahhüdünde bulunmak suretiyle vergi ve harçtan istisna edilecek işlemlere ilişkin açıklamalar 3505 sayılı Kanun'un 01.010.1989 tarihinde yürürlüğe giren geçici 2 maddesi uyarınca vergi, resim ve harç istisnası uygulanmaya başlanmıştır. Uygulamaya ilişkin esaslar 3.7.1993 tarih ve 21626 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır.⁸⁰ 27.12.1998 tarihli

⁸⁰ DURAN, a.g.e., 1998, s. 86.

ve seri 4 No’lu Tebliğ’de de yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemeyle vergi, resim ve harç istisnası genel hatlarıyla aşağıda belirtilen konu ve işlemlere uygulanmaktadır.⁸¹

“İhracat ve döviz sağlama taahhüdün de bulunan teşvik belgeli yatırımlarda kullanılacak orta ve uzun vadeli yatırımlarda kullanılacak orta ve uzun vadeli yatırım kredileri ile ilgili yapılan sözleşmelerde şirket kuruluşu, şirket sermaye artışları, gayrimenkul ve irtifak haklarının aynı sermaye olarak konulması işlemlerinde. Teşvik belgeli yatırımlarda kullanılan orta ve uzun vadeli kredilerin sağlanması için verilen teminat ve ipotek işlemlerinde.”

İhracat taahhütleri, aynı tesiste üretilen her türlü mal ve hizmet ihracı ile yerine getirilebileceği gibi, doğrudan ihracı mümkün olmayan üretim konusu yatırımlara ilişkin taahhütler, söz konusu şirkete ortak diğer ve gerçek kişilerin ürettikleri mal ve hizmetlerle de karşılanabilir.⁸² Ayrıca, finansal kiralama şirketlerine ait ihracat taahhütleri kiracının teşvik belgesi kapsamında gerçekleştireceği ihracat bedelleri ile kapatılır.⁸³ Yine Harçlar Kanunu 59/n maddesine göre organize sanayi endüstri ve teknoloji geliştirme bölgelerinde yer alan gayrimenkullerin ifraz veya taksim veya birleşmelerinde harç ödemeleri dışında tutulmaktadır.⁸⁴ Bu teşvik uygulaması devam etmektedir.

1.1.4. Finansman Fonu Uygulaması

Finansman fonu, gerektiğinde yatırımlarda kullanılacak parasal imkanın, kamu nezdinde bloke edilmek suretiyle; Kurumlar Vergisi matrahının belli bir oran ve sürede, yatırım miktarını geçmemek şartı ile kullanımdan önce temin etmeye yönelik, yatırımları teşvik amaçlı bir vergi erteleme sistemidir. Kurumlar Vergisi Kanunu’na 24.12.1980 tarih ve 2362 sayılı Kanunla eklenen mükerrer 8. Madde ile başlanılmıştır.⁸⁵ Finansman Fonu daha önceden kurulmuş ve faaliyete geçmiş kazançlı durumdaki kurumları yeni yatırımlara yönlendirmek amacıyla getirilmiştir. Uygulama, finansman fonunun safi kurum kazancından indirilmesi, bir yıl süreyle vergi dışı bırakılması ve ertesi yıl tekrar kazanca ilave edilerek beyan edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle finansman fonu bir istisna uygulaması olmayıp, vergi ertelemesine yönelik bir düzenlemedir. Finansman fonundan, sadece sermaye şirketleri ve kooperatifler

⁸¹ GİRAY, a.g.e., s. 96.

⁸² ATO a.g.e., s. 32.

⁸³ Aynı, s. 32.

⁸⁴ GİRAY, a.g.e., s.108.

⁸⁵ DURAN, a.g.e., 1998, s.85.

yaralanabilmektedir. Finansman fonu, kurum kazancının ve yatırımların var olması halinde söz konusu olup, uygulanabilmesi için aşağıdaki şartlara uyulması gerekir⁸⁶:

“Ayrılacak finansman fonu, kurumlar vergisi matrahının yüzde 25'ini ve yapılacak yatırım tutarını geçemez. Finansman fonunun, TC Merkez Bankası'nda açılacak, her an paraya çevrilebilir devlet tahvili hesabına yatırılması mecburidir. TC Merkez Bankası'nda açılacak hesaptan çekilişler, Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen çekiliş müsaadelerine istinaden yapılır ve yıl içinde fiilen yapılan yatırım tutarını aşamaz. Bir önceki yıl safi kurum kazancından finansman fonu olarak ayrılan meblağ, hesap dönemi sonunda safi kurum kazancına eklenir. Finansman fonundan faydalanacak yatırımın, teşvik belgesine bağlanmış ve yatırım indiriminden faydalanmış bir yatırım olması gerekir. Finansman fonu, yatırım indiriminden faydalanacak yatırımının finansmanında kullanılmak üzere ayrılmış olmalıdır. Bu şekildeki uygulaması ile finansman fonu, yatırım indirimini tamamlayıcı ve destekleyici olmaktadır.”

1.1.5. Bina İnşaat Harcı İstisnası

Hastane, prevantoryum, sanatoryum, dispanser ve benzeri sağlık kuruluşları, her türlü fabrika, değirmen, sınai niteliğindeki imalathaneler ve tersaneler ile organize sanayi bölgeleri, küçük sanat sitelerinde yapılan her türlü bina inşaatı ve Turizm Bakanlığı ile Hazine Müsteşarlığı tarafından desteklenmesi karara bağlanmış otel, motel ve benzeri turistik tesisler ile belediye mücavir alan sınırları içinde veya dışında inşa edilecek ahır, samanlık, kümes ve hayvan barınakları, yemlik gibi yapı ve tesisleri bina inşaat harcından istisna tutulmuştur. Bu istisnadan faydalanabilmek için ayrıca bir belge alınmasına gerek yoktur.⁸⁷

1.1.6. KDV Ertelemesi

Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen teşvik belgelerinde gösterilen yatırım mallarının ithalinde ödenmesi gereken Katma Değer Vergisi'nin (KDV), bu verginin fiilen indirilmesinin mümkün olacağı tarihe kadar ertelenmesine imkan sağlayan bir vergi

⁸⁶Yatırımlarda Devlet Yardımları 95/2 No'lu Tebliğ **Resmi Gazete**: : 22248- 4 Nisan 1995

⁸⁷ Adnan GERÇEK,, “**Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları Etkinliği**,” Uludağ Üniv. İİBF Maliye Bölümü. idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc erişim tarihi (12.09.2009)

teşvikidir. Bu teşvikten sadece gerçek usulde vergiye tabi KDV mükellefleri yararlanabilmektedir.⁸⁸

1.1.7. Makine Teçhizat Alımında KDV Desteği

3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu uyarınca, Katma Değer Vergisi mükellefiyeti bulunan yatırımcılar Yatırım Teşvik belgesi kapsamında yapılacak makina ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri KDV'den istisna edilmektedir. İthal makina ve teçhizatlar için uygulanan KDV erteleme teşvikine karşılık, yerli makina ve teçhizat alımlarında teşvik sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Böylece yerli makina üreticilerinin de teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Teşvik Belgesine istinaden düzenlenen yerli listelerde yer alan, yeni olarak temin edilen, yurt içinde imal edilmiş olan ve Hazine Müsteşarlığı tarafından uygun görülen makina ve teçhizatlar için KDV'ye on puan ilave edilerek tespit edilen miktar "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu"ndan yatırımcılara ödenmektedir. İnşaa edilen gemi ve yatlarla fatura bedeli kadar destek sağlanmaktadır.⁸⁹

Bazı vergi kanunlarında değişiklik yapan 4369⁹⁰ sayılı Yasa'dan önce yerli makine ve teçhizat için Katma Değer Vergisi Desteği, ithal makine ve teçhizat için ise KDV erteleme olarak uygulanan bu destek unsuru 1.8.1998 tarihinden sonra "Katma Değer Vergisi İstisnası" olarak uygulanmaktadır. Buna göre, eski ve yeni Yatırım Teşvik Belgesi (YTB) ayrımına bakılmaksızın YTB kapsamın da 1.8.1998 tarihinden sonra satın alınan makine ve teçhizatlar KDV'den istisna edilmektedir.

KDV Kanunu'na ilişkin 69 sayılı tebliğde, otomobil, panel, arazi taşıtı, minibüs, kamyonet, kamyon, treyler ve çekici (Euro I ve Euro II normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç) gibi taşıt araçları KDV istisnasından yararlanamamaktadırlar. Ancak, yüklü ağırlığı 45 tonu geçen off truck tipi kamyonlar ile karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi

⁸⁸ Aynı.

⁸⁹ Aynı.

⁹⁰ Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (4369 S.K) **Resmî Gazete**: 23417- 29 Temmuz 1998

damperli kamyonlar, madencilikte kullanılan damperli kamyonlar, frigorifik kamyonlar, iş makineleri, vinçler, tarım makineleri ve benzerleri KDV istisnasından yararlanabilmektedir.

KDV Kanunu'nun 13/a maddesinde belirtilen; faaliyetleri kısmen veya tamamen deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının, yüzer tesis ve araçların kiralanması veya çeşitli şekillerde işletilmesi olan mükelleflere bu amaçla yapılan deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının teslimleri KDV istisnasından yararlanmaktadır.

1.1.8. Gelir Vergisi Stopaj Desteği ve SSK İşveren Prim Desteği

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun'un 3. maddesi uyarınca, Gelir Vergisi Stopajı ile Sigorta İşveren Hissesi Desteği Teşvik uygulaması başlatılmıştır. 2004 yılında kabul edilen 5084 sayılı yasa ile vergi ve sigorta primleri için 2001 yılı verilerine göre kişi başına alınan Milli Geliri 1500 Dolar'ın altında olan iller ile 2003 yılında DPT tarafından belirlenen sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan illerde 31.12.2008 tarihine kadar uygulanmak üzere Gelir Vergisi Stopajı İstisnası getirilmiştir.⁹¹

Yasa ilk çıktığında 1.10.2003 tarihinden itibaren yeni işe başlayan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin bu işyerlerinde çalıştırdıkları işçiler ile bu tarihten önce işe başlamış olan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin bu tarihten önce ilgili idareye vermiş oldukları en son dört aylık sigorta prim bordrolarında bildirdikleri işçi sayısına ilave olarak yeni işe aldıkları işçiler için uygulanan Gelir Vergisi Stopajı ile SSK Primi İşveren Desteği uygulaması başlatılmıştır.

2005 yılında 5084 sayılı yasada yapılan değişiklikle, 1.4.2005 tarihinden önce işe başlamış olan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin 1.1.2005 tarihinden önce idareye verdikleri en son aylık prim ve hizmet belgelerindeki işçi sayısını yüzde 20 artırmaları ve çalıştırılan toplam işçi sayısının asgari 30 kişiye ulaşması halinde bu işyerlerinde çalıştırılan toplam işçi sayısının geçmemek üzere artırdıkları işçi sayısı ile mevcut işçilerden artırdıkları işçi sayısının iki katına kadar işçinin, ücret üzerinden hesaplanan

⁹¹ Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5084 S.K.) **Resmî Gazete**: 25365- 6 Şubat 2004

gelir vergisi; organize sanayi ve endüstri bölgelerinde tamamı, diğer yerlerde ise yüzde 80'ini verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir.

Yasa sigorta primlerinin işveren hissesinin aynı şartlar altında Hazine tarafından karşılanmasını öngörmektedir. 2004 yılında çıkartılan yasa 10 kişiyi kapsarken, 2005 yılında yapılan bir değişiklikle çalışan sayısı 30'a çıkarılmıştır. Yasa, 2004 yılında yürürlüğe girdiğinde teşvik uygulamasından faydalananlar için bu hakkı 2008 yılı sonuna kadar da saklı tutmaktadır.

1.1.9. AR-GE Teşvikleri

Yatırımlarda standart sağlanması ve kalitenin teşviki amacıyla 26.12.1994 tarih, 94/6411 sayılı tebliğ yatırımcılara döviz kazandırıcı, istihdamı artıran teknolojilerin desteklenmesi teşvik edilmiştir. Bu tebliğ ile hizmet üretimine yönelik yatırımlar ile araştırma geliştirme (AR-GE) çevre koruma, kalite ve standart geliştirmeye yönelik yatırımlara yönelik teşvikler uygulanmaya başlanmıştır.

28.08.2006 tarih ve 2006/10921 sayılı tebliğ sanayi yatırımlarının yanı sıra KOBİ'lerde AR-GE yatırım teşviklerinden faydalanmaya başladı. 2007-12142 sayılı karar ile bazı değişiklikler yapılmıştır Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yatırım teşvik belgesi kapsamında AR-GE yatırımlarına uygun koşullu kredi imkanı sağlanmaktadır. AR-GE harcamalarının yüzde 40'ı gelir ve kurumlar vergisinden indirilebilmektedir. Ayrıca Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TEGEV) tarafından uygun görülen projelere kredi verilmektedir.⁹² AR-GE harcama grupları şunlardır.⁹³

“İlk madde ve malzeme giderleri, personel giderleri, genel giderler, dışarıdan sağlanan fayda ve hizmetler, vergi resim ve harçlar, amortisman ve tükenme payları, finansman giderleri.”

12 Mart 2008 tarihinde 26814 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun ile AR-GE teşvikleri yeniden düzenlendi. Bu yasayla, AR-GE harcamalarının yüzde 100'ü

⁹² Hidayet MAT, **Yatırım ve İstihdamı Artırmak Amacıyla Devletin Arsa, Arazi ve Diğer Teşvik Uygulamaları** (Ankara 2007 Yaklaşım Yayınları), s.28.

⁹³ GİRAY, a.g.e., s.104.

Gelir ve Kurumlar Vergisi'nden muaf tutulmaktadır. Yapılan yeni düzenlemeyle getirilen uygulama şöyledir⁹⁴:

“Kamu personeli hariç olmak üzere, bu merkezlerde çalışan AR-GE ve destek personelinin gelir vergisinin, doktoralı olanlar için yüzde 90'ını; diğerleri için yüzde 80'inin vergiden indirilmesi, AR-GE ve destek personelinin sigorta primi işveren hissesi primi 5 yıl süreyle Maliye Bakanlığı'nca karşılanması, AR-GE ve yenilik faaliyetleriyle ilgili kağıtların damga vergisinden muaf tutulması, Tekno-girişim Sermaye Desteği adı altında, üniversiteden yeni mezun veya son sınıfta olup da mezun olabilecek durumdaki öğrencilerle, yüksek lisans ve doktora öğrencisi kişilerin teknoloji odaklı iş fikirlerini desteklemek amacıyla bir defaya mahsus olmak üzere 100 bin YTL'ye kadar hibe niteliğinde sermaye desteği verilmesi.”

1.2. Diğer Teşvikler

1.2.1. Kaynak Kullanım Destekleme Fonu İstisnası

Merkez Bankası bünyesinde 12 Mayıs 1988 yılında, yatırımların yönlendirilmesi amacıyla kurulmuş bir fondur. Fonun en büyük kaynağı bankaların tüzel ve gerçek kişilere verdiği krediler üstünden KKDF oranları doğrultusunda uygulanan kesintilerdir. 15 Ağustos 2004 tarihinden itibaren üketicilerde kaldırılan bu fonun uygulanması yetkisi Bakanlar Kurulu'ndadır. Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında kullanılan krediler bu fondan muaf tutulmuştur. Halen yurtdışından alınan döviz kredilerine uygulanan Kaynak Kullanım Destekleme Fonu Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yapılan ithalat ve bu belge kapsamında kullanılan 2 yıldan uzun vadeli krediler de istisna tutulmuştur.

1.2.2. Kaynak Kullanım Destekleme Primi

Kaynak Kullanım Destekleme Primi (KKDP) 13.12.1984 tarih ve 84/8860 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla uygulanmaya konulmuştur. KKDP hibe şeklinde parasal bir teşvik aracı olup, geri ödemesi olmayan ve bazı dönemlerde sabit yatırım tutarı, bazı dönemlerde öz kaynak üzerinden yapılan harcamanın, bölgesine ve yatırım konusuna göre yüzde 10 ile yüzde 60 oranında yatırımcıya sağlanan bir devlet katkısıdır.⁹⁵ Cumhuriyet döneminde yatırımların teşviki için uygulanan en cazip hatta en şok diye nitelenebilecek bir teşvik aracıdır. 23.02.1991 tarih ve 91/168 Sayılı Kararname ile

⁹⁴ Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği
Resmî Gazete: 31 Temmuz 2008 www.alomaliye.com/2008/arastirma_gelistirme_uyg_denetim.htm
erisim tarihi: 05 Ocak 2010

⁹⁵ DURAN, a.g.e., 1998, s. 90.

uygulamadan kaldırılmıştır. 1992 yılında, 92/2805 sayılı kararname ile Fon Kaynaklı Kredi uygulamasına dönüştürülmüştür. Yapılan harcamanın bölgesine, yatırım konusuna bağlı olarak değişen oranlarda uygulanan KKDF, 1985-1991 yılları arasında Teşvik Belgesi'ne bağlanmış yatırımlara uygulanan teşvikler arasında en çok tartışılan ve en fazla spekülasyon yapılan teşvik araçlarından biridir.⁹⁶

1.2.3. Fon Kaynaklı Kredi (Uygun Koşullu Kredi)

Fon Kaynaklı Kredi (FKK) 1992-1995 yılları arasında uygulanmış ve 15.7.1994 tarihinde durdurulmuş ve 25.3 1995 tarihinde ise dondurulmuştur. 94/6411 sayılı kararın 13 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmesi ile kararnamede bulunmasına rağmen kullandırılmamıştır.⁹⁷ Toplam ve sabit yatırım üzerinden uygulanan Fon Kaynaklı Kredi, oranları yatırımın konusu, cinsi ve yerine göre değişiklik göstermiş ve yatırımın yapılacağı yöreye göre yüzde 15-35 arasında değişiklik arz etmiştir.⁹⁸ Uygun koşullu krediler daha sonraki yıllarda yarım kalmış yatırımlar ile KOBİ'lerde de uygulanmaya başlanmıştır.

24.12.1996 tarih ve 22857 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 96/8905 nolu tebliğ ile "Yarım Kalmış veya İşletmeye geçmemiş yatırımların ekonomiye kazandırılmasına Dair karar" uygulamaya konulmuştur. Bu karar ile bu teşvik uygulaması Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli ve Van illerinde yatırıma başlanarak yarım kalan veya işletme sermayesi yetersizliği nedeni ile üretime hiç geçmemiş veya kısmen geçmiş olan yatırımların finansmanında düşük faizli kredi kullandırılmasını temin ederek, bu yatırımların ekonomiye kazandırılmaları dolayısıyla üretim ve istihdamın artırılması amacıyla hazırlanmıştır.⁹⁹

7.3.1998 tarih ve 23279 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "KOBİ'lerin yatırımlarında devlet yardımları hakkında karar 98/10669 nolu tebliğ" ile KOBİ'lere uygun koşullu kredi sağlanması hedeflenmiştir. Bu tebliğle, Acil Destek kapsamına alınan Adıyaman,

⁹⁶ Aynı, s. 91.

⁹⁷ Aynı, s. 91

⁹⁸ Aynı, s. 91

⁹⁹ Yarım Kalmış ve İşletmeye Geçmemiş Yatırımların Ekonomiye Kazandırılmasına Dair Karar 96/8905 Nolu Tebliğ. **Resmi Gazete**: 22857- 24.12.1996

Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkari, Iğdır, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli, ve Van illerine fon'dan öncelikli olarak kredi tahsisi yapılacağı 6. maddede yer aldı. Söz konusu maddeye göre, uygun koşullu krediler, KOBİ'lere yönelik olarak tüm illerde Halk Bankası aracılığıyla uygulanmaya başlanmıştır. Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında Halk Bankası kendi kaynaklarından banka usul ve esasları çerçevesinde yatırım ve işletme kredisi kullandırabilir.

1.2.4. Arsa Temini

23 Ocak 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğü giren 4325 sayılı yasa ile yatırımcılara arsa tahsisi getirilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelerde; organize sanayi bölgelerine öncelik üzere en az 10 kişilik istihdam öngören teşvik belgeli yatırımlar için gerçek ve tüzel kişilere, Hazine'ye ait arazi ve arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilebilmektedir. "Devir konusu arazi ve arsaların, imar planları yoksa, bunların imar planları öncelikle yapılır. Belirlenecek istihdam esaslarına, yatırımın faaliyete geçmesi tarihinden itibaren beş yıl süre ile uyulması zorunludur. Devredilen arazi ve arsanın tapu kaydına, devir sırasında Hazinece bedelsiz olarak devrolunduğu, devir amaç ve koşullarına, devir alan gerçek ve tüzel kişilerin uymak zorunda olduğuna dair şerh konulur. Bu madde kapsamında belirlenmiş şartlara uyulmuş olması kaydıyla, talep üzerine, belirtilen süre sonunda, tapu kaydındaki şerh terkin edilir."¹⁰⁰

Yatırımcılara arsa tahsisi, 29 Ocak 2004 tarihinde çıkartılan 5084 sayılı yasayla 4325 Sayılı yasa yeniden güncelleştirilmiştir. 5084 sayılı yasa ile Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre, 2001 yılı için belirlenen fert başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla tutarı 1.500 ABD doları veya daha az olan iller ile bu iller dışında kalan ve 2003 yılı için belirlenen sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasına göre endeks değeri eksi olan illerde yatırımcılara bedelsiz arsa ve arazi temin edilmesine olanak sağlamaktadır. Doğu ve Güney Doğu Anadolu illerinin yanı sıra, Gaziantep kapsam dışında, Aksaray, Amasya, Artvin, Bartın, Bayburt, Çanakkale, Gökçeada ve Bozcaada İlçeleri, Çankırı, Çorum, Düzce, Giresin, Gümüşhane, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kırıkkale,

¹⁰⁰ Olağanüstü Hal Bölgesi'nde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (4325 S.K.), **Resmî Gazete**. 23239 - 23 Ocak 1998

Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Samsun, Sinop, Sivas, Şırnak, Tokat, Trabzon, Uşak, Yozgat, Zonguldak¹⁰¹ illerini kapsamaktadır. Bedelsiz arazi devri şeklindeki bu teşvikin amacı ülkemizde yaşanan ekonomik krizler sonrasında uygulanan politikalar sonucunda oldukça azalan kamu yatırımlarının ikame edecek olan özel yatırımları artırmaktır.¹⁰²

1.2.5. Dış Kredi Teminat Mektupları Masraflarına Katkı

Bakanlar Kurulu'nun 26.12.1994 tarih ve 94/ 6411 sayılı kararı ile bu kararında değişiklik yapan 8.3.1995 tarih ve 95/6569 sayılı kararına ilişkin Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı'nın uygulama esaslarını içeren 95/2 sayılı tebliği çerçevesinde Dış Kredi Teminat Mektupları Masraflarına Katkı sağlanmasını da öngörmektedir. Yatırımcıların Dış Kredi Teminat Mektupları masraflarının yüzde 50'si devlet tarafından karşılanmasını öngörmektedir.

1.2.6. Taşınma Desteği

4 Nisan 1995 tarih 22248 Sayılı tebliği ile getirilen Taşınma Desteğiyle, gelişmiş yörelerdeki mevcut tesislerin Kalkınmada Öncelikli Yöreler'e taşınması durumunda taşınma giderlerinin yüzde 50'sine kadar kredi desteği sağlamayı hedeflemekteydi. 28.02.2009 tarihinde 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve Devlet Yardımları Hakkında Kanun'da yeni düzenlemeler yapıldı.¹⁰³

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kanun'da yapılan düzenlemeyle bir başka destek ise tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyet gösterenlere tanınan taşınma desteğidir. Yeni yasayla getirilen düzenlemeye göre: "Tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde I. ve II. bölgelerdeki illerde faaliyette bulunan işletmelerin IV. bölgedeki illere 31/12/2010

¹⁰¹ Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5084 S.K.) **Resmi Gazete:** 25365-: 6 Şubat 2004

¹⁰² MAT, a.g.e., s. 53.

¹⁰³ Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5338 S.K.) **Resmi Gazete.** mük. 27155- 28. Şubat. 2009

tarihine kadar bütünüyle taşınması ve en az 50 kişilik istihdam sağlanması halinde bu tesisler için;

1-5520 sayılı kanunun geçici 4'üncü maddesi uyarınca kurumlar veya gelir nakil tarihini izleyen hesap döneminden itibaren 5 yıl süreyle yüzde 75 oranında indirimli olarak uygulanır.

2-Taşınma ile birlikte yapılacak ilave yatırımları da içeren teşvik belgesi kapsamı yatırımlar için yatırım yeri tahsis edilebilir. Sadece taşınma işlemini gerçekleştiren işletmeler için yatırım yeri tahsis edilmez.

3-Çalışanların asgari ücrete tekabül eden sigorta primi işveren hissesinin tamamı taşınma tarihinden itibaren beş yıl süre ile 20. madde çerçevesinde bütçeden karşılanır. Taşınma İşleminin 2009 yılı sonuna kadar tamamlanması halinde taşınma ile ilgili nakliye giderlerinin tamamı yeminli mali müşavir raporlarına istinaden bütçeden karşılanabilir.

5084 sayılı kanun kapsamı desteklerden yararlanmakta olan I ve II. bölgedeki işletmeler IV. bölgeye taşındıkları tarihten sonraki dönem için sigorta primi işveren hissesi desteği uygulamasından yararlanabilmektedirler.

1.2.7. Enerji Desteği

16.10 1997 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren bu uygulama ile OHAL Bölgesi’ne dahil 6 ilde Yatırım Teşvik Belgesi’ne sahip firmaların yatırım dönemine ilişkin yatırımlarının elektrik enerjisi tüketim bedellerinin yüzde 50 oranındaki kısmının Hazine tarafından görev zararı olarak karşılanmak suretiyle TEAŞ veya TEDAŞ tarafından yüzde 50 oranında indirimli tarife uygulanması amaçlanmıştır.¹⁰⁴ 26.2 1999 tarih ve 99/1247 Sayılı Kararname ile büyük bir kısmı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan 26 ilde Yatırım Teşvik Belgesi’ne sahip işletmelerin tamamlama vizelerinin yapılmasına müteakip üç işletme yılında tüketecekleri elektrik enerjisi bedellerini indirimli şekilde uygulanması suretiyle firmaların desteklenerek ekonomiye kazandırılması, üretim ve istihdamın artırılması amaçlanmaktadır. Bu düzenlemeyle 1. işletme yılında elektrik fatura bedellerinin yüzde 50’si, 2 işletme yılında tüketecekleri elektrik enerjisi fatura bedellerinin yüzde 40’ı 3. işletme yılında tüketecekleri elektrik enerjisini fatura bedellerinin yüzde 25’ini karşılanması öngörülmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ ATO, a.g.e., s. 42.

¹⁰⁵ ATO, a.g.e., s. 41.

5084 Sayılı Kanun ile Enerji Teşvik uygulaması 2004 yılında yeniden düzenlendi. Yeni düzenleme ile 28.12.2008 tarihine kadar uygulanmak üzere, DİE tarafından 2001 yılında belirlenen fert başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla tutarı 1.500 dolar veya altında bulunan iller ile DPT Müsteşarlığı'nca 2003 yılı için belirlenen sosyo ekonomik gelişmişlik sıralamasında göre endeks değeri eksi olan illerde 1.4.2005 tarihi itibarıyla faaliyete geçen, fiilen ve sürekli olarak hayvancılık, seracılık, sertifikalı tohumculuk ve soğuk hava deposu yatırımlarında asgari 10 yıl, İmalat sanayi, madencilik, turizm, konaklama tesisi eğitim veya sağlık sektöründe en az 30 işçi çalıştıran işletmelerin elektrik enerjisi giderlerinin yüzde 20'si Hazinece karşılanmaktadır. Bu orana asgari sayıdan sonraki her bir işçi için 0.5 puan eklenir. Hazinece karşılanacak oran organize sanayi ve endüstri bölgelerinde faaliyette bulunan işletmeler için yüzde 50, diğer alanlarda faaliyetlerde bulunan işletmeler için yüzde 40'ı geçemez. 2009 yılında yapılan düzenlemelerle enerji teşviki sürdürülmektedir.

1.2.8. Organize Sanayi Bölgelerinde Bedelsiz Yatırım Yeri Tahsisi

5084 sayılı yasa ile getirilen bu teşvik uygulaması, DİE'nin 2001 verilerine göre Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla tutarı 1.500 dolar veya altında olan iller ile DPT Müsteşarlığı'nca belirlenen illerde en az 30 kişilik istihdam yaratan gerçek ve tüzel kişilere Hazineye, belediyeye, il özel idareye ait arazi ve arsaların mülkiyeti bedelsiz olarak devredilmesi öngörülmektedir. Ancak, organize sanayi bölgelerinde üzerinde yatırım yapılacak arsa bulunmaması durumunda, bu alanlar dışındaki arsa ve arazilerin tahsisi öngörülmektedir.

1.2.9. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Teşviki

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kurulması için gerekli arazi temini, alt yapı ve idare binası inşası ile ilgili giderlerin yönetici; şirketçe karşılanmayan kısmı, yardım amacıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bütçesinden karşılanmaktadır.

1.3. KOBİ Teşvikleri

KOBİ'ler tüm ekonomiler için önemli rol oynarlar. Çünkü KOBİ'ler istihdam yaratma ve yaratıcılığın itici gücünü oluşturmaktadırlar. Ülkemizde hizmet sektörü de dahil

olmak üzere tüm işletmelerin sayısının yüzde 99.8'ini ve bu işletmelerde toplam istihdamın yüzde 76.77 sini oluşturan KOBİ'ler önemli bir yer teşkil etmektedir.¹⁰⁶

Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşvik uygulamaları 1997 yılında uygulanmaya başlandı. 19.02. 1999 tarih ve 12474 Sayılı Karar ile KOBİ Teşvik uygulamaları yürütülmeye başlanmıştır. Bu karar ile; İmalat sanayinde faaliyet gösteren işyerinde en fazla 150 işçi çalıştıran makine ve teçhizat bedelleri toplamı 100 milyar Türk Lira'sını aşmayan işletmeler dahil edilmiştir. Vergi Yasası'na paralel olarak makine teçhizat alımına KDV istisnası hükmü getirilmiştir.

KOBİ'lere işletmelerinin suretle kredilendirilebilmesini teminen Halkbank nezdinde Yatırımları Teşvik Fonu'nun Tali hesabı açılmıştır.¹⁰⁷ Türkiye'de uygulanan KOBİ teşvik türlerine bakıldığında bunlar üç grup altında toplanabilir:¹⁰⁸

- 1- Yatırım Teşvikleri: Yatırım indirimi, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, KDV muafiyeti, ihracata vergi iadesi, ihracat kredi sigortası.
- 2- Mali Teşvik Araçları: orta ve uzun vadeli krediler düşük faizli krediler, faiz ve vergi iadeleri makine-teçhizat yatırımlarına KDV istisnaları, gümrük ve fon istisnası.
- 3- Dolaylı Teşvik Araçları: AR-GE harcamalarının desteklenmesi, işgücü eğitim programları, pazarlama destekleri, danışmanlık destekleri.

Türkiye'de 1997 yılında uygulanmaya başlanan KOBİ Teşvikleri Türkiye'nin AB uyum süreciyle yasal değişikliklere de uğradı. Başlangıçta Halkbankası, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve KOSGEB tarafından yürütülen çalışmalar farklılaştı. Günümüz de bunlara ek olarak Ticaret ve Sanayi Odaları, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Yine, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin, turizm, eğitim, sağlık ve tarımsal sanayi sektörlerinde faaliyet gösteren A.Ş. statüsündeki KOBİ'lerin yatırım teşvik belgelerinin düzenlenmesi ve kredilendirme işlemlerinin Türkiye Kalkınma Bankası tarafından yürütülmesi öngörülmüştür¹⁰⁹.

¹⁰⁶ GİRAY, a.g.e., s.125.

¹⁰⁷ SERDENGEÇTİ, a.g.e.,s. 17.

¹⁰⁸ İTO Küreselleşme sürecinde Rekabet gücünü artırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler (İstanbul 2008-24) s. 170.

¹⁰⁹ Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 21 Aralık 2000/1822
www.abigem.gov.tr erişim tarihi: 01.01.2010

Bakanlar Kurulu'nun 10.6.2002 tarih ve 2002/4367 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararı ile 21.12.2000 tarih ve 2000/1822 sayılı Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Kararı'nda, yatırımlara uygulanacak devlet yardımlarının neler olduğu ile bu yardımların hangi usul ve esaslar çerçevesinde verileceği belirlenmiştir. 2006 yılına kadar bu tebliğ çerçevesinde çalışmalar yürütülmüştür. Ancak 06.10.2006 tarih ve 26311 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2006/10921 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile gerek 2002/4367 sayılı gerekse 2000/1822 sayılı Kararnameler yürürlükten kaldırılmıştır. Türkiye'de KOBİ'lere uygulanan teşvikler ve teşvik çeşitleri şunlardır:

5084 Sayılı Yasa ve Uygulaması: Arazi tahsisi, Enerji desteği, SSK Primi işveren hissesi desteği, Gelir vergisi stopajı desteği, (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ)

Teşvik Belgeli Yatırımlar: Makine alımında KDV muafiyeti, Faiz indirimi, Gümrük vergisi Muafiyeti.

KOSGEB Destekleri: Banka Kredi destekleri, Bilişim destekleri, Bilgisayar yazılım destekleri, E-ticarete yönlendirme destekleri, Bölgesel kalkınma destekleri, Danışmanlık ve eğitim destekleri, Girişimciliği geliştirme destekleri, Kalite geliştirme desteği, Pazar araştırma ve ihracatı geliştirme destekleri, Teknoloji geliştirme ve yenilik destekleri, Uluslar arası işbirliği geliştirme destekleri.

Dış Ticaret Destekleri: AR-GE Desteği, Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi, Pazar Araştırması ve Pazarlama Desteği, Eğitim Yardımı, İstihdam Yardımı, Yurt Dışı Ofis-Mağaza Yardımı, Marka Yardımı, Yurt İçi Fuar Yardımı, Yurt Dışı Fuar Yardımı.

AR-GE Destekleri: Sanayi AR-GE Projeleri Destekleme Programı, Proje Pazarları Destekleme Programı KOBİ AR-GE Başlangıç Destek Programı, 1508 -Teknoloji ve Yenilik Odaklı Girişimleri Destekleme Programı (TEKNOGİRİŞİM), Uluslararası Sanayi AR-GE Projeleri Destekleme Programı.

İŞ-KUR İstihdam Destekleri: Mesleki vasıf edindirme kursları, İş başı eğitim kursları

Sanayi Bakanlığı Destekleri: Tekno girişim Sermayesi Desteği, IPA -Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı, AB Rekabet Edebilirlik Ve Yenilik Çerçeve Programı (Cıp) Eıp, AR-GE Merkezleri ve Rekabet Öncesi İşbirliği Projeleri, San-Tez AR-GE Destek Programı

Kırsal Kalkınma Destekleri: Tarım Bakanlığı kırsal kalkınma destekleri, İFAD kırsal kalkınma destekleri, İPARD kırsal kalkınma destekleri.

Kalkınma Ajansları Destekleri: Destek ofisleri danışmanlık destekleri, Proje destekleri, Faiz destekleri, Eğitim destekleri.

TOBB Destekleri: Kredi destekleri, Eğitim ve danışmanlık destekleri, KOBİ A.Ş.

Uluslararası Fon ve Kuruluşlar (Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, AB 7.Çerçeve Programları): İşletme kredisi destekleri, Girişimci destekleri, AR-GE destekleri, Yenilikçi yatırım destekleri.

2. TÜRKİYE'DE YATIRIM TEŞVİKLERİ

Türkiye’de yatırım teşvik belgesi düzenlenmesine 1968 yılından itibaren bağlanmıştır. Yatırım teşvik belgelerinin gelişimini belirli dönemler itibariyle topluca görebilmek amacıyla yatırım teşvik belgelerinin adet ve tutar olarak gelişimi dönemler itibariyle aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Yatırım Teşvik Belgeleri’nde 1968-1979 ile 1980-2008 yılları arasında olmak üzere iki tablo halinde düzenlendi. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre yapılan düzenlemelerde 1980-2008 yılları arasında ki veriler detaylı olarak ele alındı. 1968-1979 yılları arasında Tablo 1’de görüldüğü gibi, 5.336 adet yatırım teşvik belgesi ile 773.597 milyon TL yatırım öngörüldüğü görülmektedir.

Tablo 1: Yatırım Teşvikleri (1968-1979)

Yıllar	Adet	Cari fiyat.(Milyon TL.)
1968	62	1.422
1969	93	3.947
1970	73	3.229
1971	69	2.862
1972	311	27.792
1973	511	44.713
1974	434	40.141
1975	630	45.520
1976	941	66.095
1977	1.084	275.900
1978	734	148.151
1979	424	113.825
Toplam	5.366	773.597

Kaynak: DURAN Mustafa Sungur Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları 1968-1998 Hazine Yayınları Ankara 1998, s.210

2.1. Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılım

Bu dönem yatırım teşvik belgelerinin sayısal olarak imalat sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. 4.130 belgeyle imalat sektörü yüzde 76.96’lık bir payı alırken, hizmetler sektörü 789 belgeyle yüzde 14.78, madencilik sektörü 242 belgeyle yüzde 4.53, tarım sektörü 187 belgeyle yüzde 3.5 enerji sektörü ise 18 belgeyle yüzde 0.33 pay almıştır.

Tablo: 2 Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1968-1979)

Yıl	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1968	3	1	58	0	0	62
1969	0	3	90	0	0	93
1970	0	1	66	0	6	73
1971	5	2	49	0	13	69
1972	2	12	249	1	47	311
1973	8	19	430	0	54	511
1974	8	13	371	0	42	434
1975	27	24	453	2	124	630
1976	26	50	605	2	258	941
1977	24	73	818	12	157	1.084
1978	38	27	602	1	66	734
1979	46	17	339	0	22	424
Toplam	187	242	4.130	18	789	5.366

Kaynak:DURAN Mustafa Sungur Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları 1968-1998 Hazine Yayınları Ankara 1998, s.211.

2.2. 1980 Sonrasında Yatırım Teşvikleri

1980’li yıllarda bir sisteme kavuşan yatırım teşvikleri her geçen yıl artış göstermiştir. Türkiye’de 1980 öncesi dönemde uygulanmaya başlanmayan ve ithalat-ihracat sınırlamasının, 1980 sonrasında kaldırılmasıyla birlikte dünya ekonomisiyle entegrasyonu hedefleyen liberal politikaların uygulanmasıyla birlikte yatırım teşvikleri de önem kazanmıştır. 1980 yılında yatırım teşvik belgesi sayısı 571 iken bu ileriki yıllarda 3-5 binlerle telaffuz edilmeye başlanmıştır. Bunda 1980 sonrasında izlenen ekonomi politikalarının önemli bir payı bulunmaktadır. 1980-2008 yılları arasında Tablo 3’de görüleceği gibi, toplam 82.810 adet belgeyle yatırım teşviklerinden faydalanan yatırım tutarı 205.417.678.766 TL’yi bulmuştur. Bu yatırımlar sonucunda 4.791.953 kişiye iş olanağı sağlanacağı öngörülmüştür. Bu da gösteriyor ki; bir kişilik istihdam için öngörülen yatırım tutarı 42.867 TL’dir. 1980-2008 yılları arasında yatırım teşvik belgeleri ve tutarları yıllar itibariyle yükselen bir trend izlemiştir. 1995-1997 yıllarında ise yatırım teşvik belgelerinde ve yatırım tutarlarında bir patlama yaşanmıştır. Bu dönem çıkartılan yatırım teşvik belgelerine sayısal olarak ondan sonraki yıllarda dahi ulaşılammıştır. Bu dönem patlama yaşanmasının nedeni ise teşvik sisteminin kaldırılacağının kamuoyunda yoğun olarak tartışılmasının etkili

olduğu belirtilmektedir. Bu beklentiye karşın, yatırım teşvik uygulamasına devam edilmiştir. Bu dönem yaşanan yatırım teşvik belgesi sayısına o günden sonra bir daha ulaşamamıştır.

Tablo: 3 : Yatırım Teşvikleri (1980-2008)

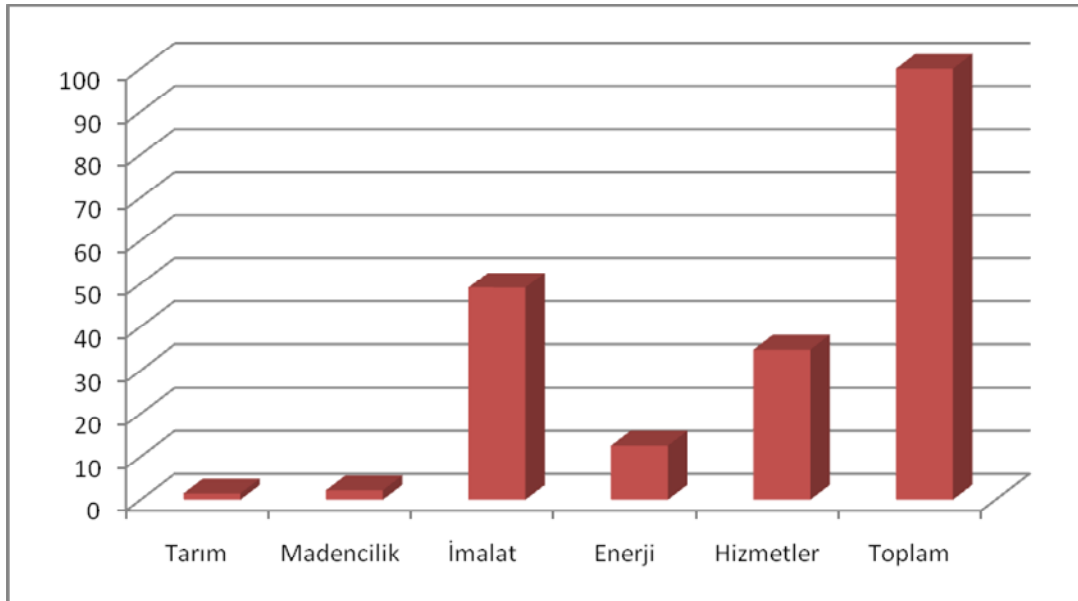
Yıllar	Belge Sayısı	İthal Makine		İstihdam
		Sabit Yatırım	Techizat Tutarı	
	Adet	(TL)	(Bin ABD Doları)	Kişi
1980	571	327.085	789.085	59.586
1981	3.244	1.057.940	4.336.020	136.534
1982	1.556	732.471	1.408.311	71.628
1983	977	1.008.623	1.251.472	50.504
1984	1.176	1.252.453	1.315.449	63.463
1985	1.833	20.732.998	3.227.072	108.697
1986	2.491	31.579.749	3.110.424	146.068
1987	2.828	15.058.005	3.394.417	161.523
1988	2.742	38.060.943	3.212.913	268.940
1989	3.257	79.515.881	2.929.939	205.162
1990	3.141	66.351.822	3.323.771	181.679
1991	1.775	89.342.274	4.392.031	171.383
1992	1.553	239.823.778	3.393.548	113.642
1993	3.051	1.833.982.342	8.630.299	198.464
1994	1.394	1.325.891.986	3.578.153	91.288
1995	4.955	4.700.475.094	20.641.241	375.160
1996	5.024	3.443.736.421	14.036.063	269.069
1997	5.144	5.445.272.112	10.496.837	334.623
1998	4.291	5.039.014.954	7.278.521	284.802
1999	2.968	7.795.647.505	4.740.682	192.689
2000	3.521	9.351.899.794	6.492.743	186.721
2001	2.155	11.229.351.341	5.374.241	106.849
2002	3.002	14.563.819.154	5.777.436	140.838
2003	3.876	21.141.087.313	9.199.262	174.710
2004	4.078	18.161.601.492	7.745.682	165.164
2005	4.304	23.058.341.318	8.104.812	179.495
2006	3.090	23.151.099.604	7.879.300	121.762
2007	2.365	26.340.055.004	9.076.675	133.139
2008	2.448	28.251.559.310	10.520.139	98.371
Toplam	82.810	205.417.678.766	175.656.538	4.791.953

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı: www.hazine.gov.tr

2.3. Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı

1980-2008 yılları arasında yatırım teşviklerinden en büyük payı sırasıyla imalat, hizmet, enerji, madencilik ve tarım sektörü almıştır. (Tablo 4) 1980’li yıllarda teşvikler imalat ve hizmetler sektörüyle birlikte tarım sektörünün önemli paylar aldığı görülmektedir. İmalat sektörü parasal büyüklük olarak yüzde 49.1 ile teşvik yatırımlarından önemli bir pay alırken, hizmetler sektörü yüzde 34.7 pay aldı. İmalat ve hizmetler sektörünün teşvik yatırımlarından parasal büyüklük olarak yüzde 83.90 pay alırken, enerji, madencilik ve tarım sektörünün ise yüzde 16.1 pay aldığı görülmektedir. Madencilik sektöründe 2002 yılında ciddi bir sıçrama yaşandığı görülmektedir. İmalat sektöründe 1995 yılında büyük bir patlama yaşayarak yüzde 75 pay aldığı görülmektedir. Enerji sektöründe ise 1985, 1995 ve 2000 yılında ciddi artışlar görülmektedir.

Grafik 1: Yatırım Teşviklerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008)

Tablo 4: Yatırım Teşviklerin Sektörel Dağılımı (1980-2008)*

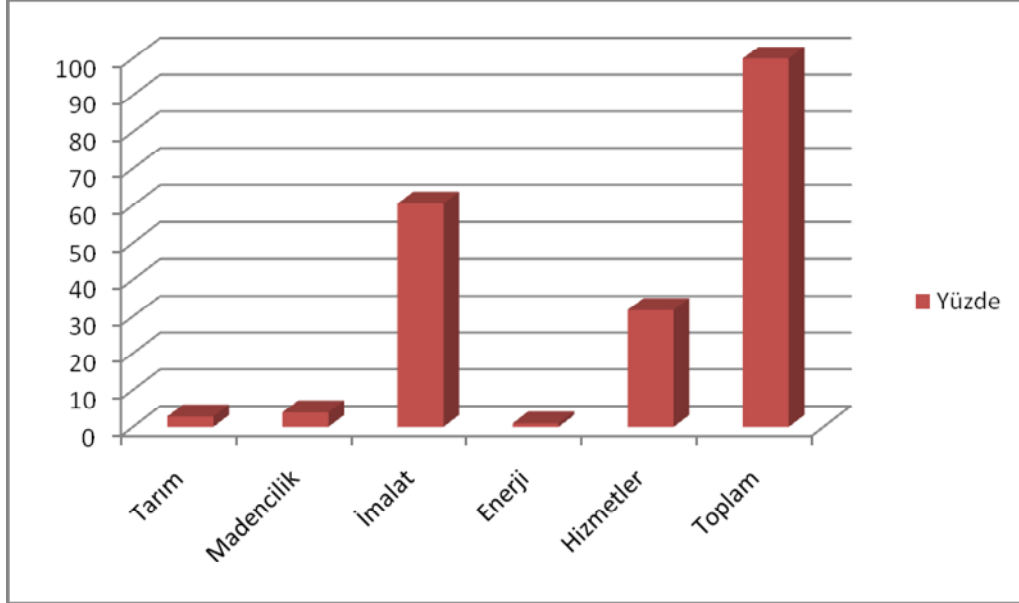
Yıllar	Tarım(TL)	Madencilik(TL)	İmalat(TL)	Enerji(TL)	Hizmetler(TL)	Toplam(TL)
1980	57.513	4.028	247.166	365	18.013	327.085
1981	29.193	133.085	469.812	589	425.261	1.057.940
1982	18323	11372	508612	342	193822	732.471
1983	20.700	41.801	471.613	2.331	472.178	1.008.623
1984	43.076	176.579	723.150	49.810	259.838	1.252.453
1985	30.100	99.088	923.477	16.693.931	2.986.402	20.732.998
1986	33.690	200.988	4.280.831	9.497	27.054.743	31.579.749
1987	302.261	270.487	4.363.731	908.415	9.213.111	15.058.005
1988	136.422	223.369	7.318.724	2.201.591	28.180.837	38.060.943
1989	492.478	814.896	29.653.777	296.495	48.258.235	79.515.881
1990	2.743.811	1.182.081	42.966.745	7.224.647	12.234.538	66.351.822
1991	748.814	1.332.208	48.210.465	2.041.269	37.009.518	89.342.274
1992	777.618	3.386.623	139.783.765	7.092.164	88.783.608	239.823.778
1993	10.576.930	13.235.956	432.072.207	28.002.857	1.350.094.392	1.833.982.342
1994	6.639.974	5.909.473	297.173.983	23.715.000	992.453.556	1.325.891.986
1995	10.818.242	20.507.551	3.532.970.428	141.734.005	994.444.868	4.700.475.094
1996	42.239.575	26.564.034	2.294.380.560	161.148.815	919.403.437	3.443.736.421
1997	36.469.455	48.841.295	2.845.120.336	987.922.989	1.526.918.037	5.445.272.112
1998	107.438.302	92.975.827	2.361.890.836	441.763.231	2.034.946.758	5.039.014.954
1999	153.033.022	52.455.808	2.770.751.976	535.335.059	4.284.071.640	7.795.647.505
2000	122.459.935	69.384.566	3.692.569.009	2.486.650.902	2.980.835.382	9.351.899.794
2001	78.852.357	84.503.065	5.520.287.322	2.187.094.208	3.358.614.389	11.229.351.341
2002	118.423.164	582.853.455	8.355.340.577	486.658.965	5.020.542.993	14.563.819.154
2003	217.275.161	297.605.152	10.383.812.134	502.306.286	9.740.088.580	21.141.087.313
2004	355.630.771	507.512.688	11.486.863.920	881.050.720	4.930.543.393	18.161.601.492
2005	482.545.020	678.495.988	12.340.978.585	2.115.185.724	7.441.136.001	23.058.341.318
2006	514.491.301	606.388.017	11.730.826.176	1.935.465.064	8.363.929.046	23.151.099.604
2007	347.117.960	645.883.251	12.332.093.091	4.196.492.682	8.818.468.020	26.340.055.004
2008	359.937.219	714.785.221	10.220.585.039	8.600.081.528	8.356.170.303	28.251.559.310
Toplam	2.969.382.387	4.455.777.952	100.877.638.047	25.747.129.481	71.367.750.899	205.417.678.766
Yüzde	1.45	2.18	49.1	12.54	34.73	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr *TL**2.4. Yatırım Teşvikleri ve Sektörel İstihdam**

1980-2008 yılları Teşvik Belgesi kapsamında yaratılan istihdam 4.791.953 kişidir. İstihdam yaratılan sektörler açısından bakıldığında, 2.900.770 kişiyle imalat sektörü öngörülen istihdamın yüzde 60.53'ü, 1.523.708 kişiyle hizmetler sektörü istihdamın

yüzde 31.79'unu oluşturmaktadır. Enerji, madencilik ve tarım sektörünün ise istihdamda yüzde 7.6 pay aldığı görülmektedir. (Tablo5) İmalat ve hizmetler sektörü yaratılan istihdamın yüzde 92'sini paylaşırken, parasal büyüklük anlamında ise imalat ve hizmetler sektörü yüzde 83.90 pay almaktadır. (Tablo4)

Grafik 2: Yatırım Teşvik Belgeleriyle Öngörülen İstihdam (1980-2008)

Tablo 5: Yatırım Teşvik Belgeleriyle Sektörlerde Öngörülen İstihdam (1980-2008)

YILLAR	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1980	7.546	1.261	47.962	143	2.674	59.586
1981	9.234	7.023	62.802	105	57.370	136.534
1982	3.918	4.375	37.902	43	25.390	71.628
1983	2.968	3.375	27.597	38	16.526	50.504
1984	2.377	5.845	41.944	76	13.221	63.463
1985	2.337	7.135	54.276	2.227	42.722	108.697
1986	1.864	11.981	75.891	255	56.077	146.068
1987	4.481	10.440	85.970	4.858	55.774	161.523
1988	2.284	6.257	179.004	14.935	66.460	268.940
1989	6.278	7.513	131.556	108	59.707	205.162
1990	20.763	6.677	123.909	211	30.119	181.679
1991	2.851	3.438	123.530	205	41.359	171.383
1992	1.135	2.753	67.046	129	42.579	113.642
1993	3.221	10.743	139.710	626	44.164	198.464
1994	1.660	2.820	60.463	180	26.165	91.288
1995	2.846	3.893	317.372	660	50.389	375.160
1996	5.743	4.606	185.975	514	72.231	269.069
1997	4.227	25.340	192.163	1.092	111.801	334.623
1998	7.405	5.081	146.220	743	125.353	284.802
1999	4.682	2.758	91.184	542	93.523	192.689
2000	5.374	2.665	90.700	1.723	86.259	186.721
2001	2.909	2.270	62.579	1.232	37.859	106.849
2002	3.041	6.499	86.142	311	44.845	140.838
2003	4.063	14.540	102.057	427	53.623	174.710
2004	6.431	7.842	98.043	1.834	51.014	165.164
2005	4.709	8.262	90.418	901	75.205	179.495
2006	4.006	4.406	61.884	1.452	50.014	121.762
2007	2.360	4.052	69.227	4.928	52.572	133.139
2008	2.590	4.673	47.253	5.142	38.713	98.371
Toplam	133.303	188.523	2.900.779	45.640	1.523.708	4.791.953
Yüzde	2.8	3.93	60.53	0.95	31.79	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr

2.4. İstihdam ve Yatırım Maliyeti

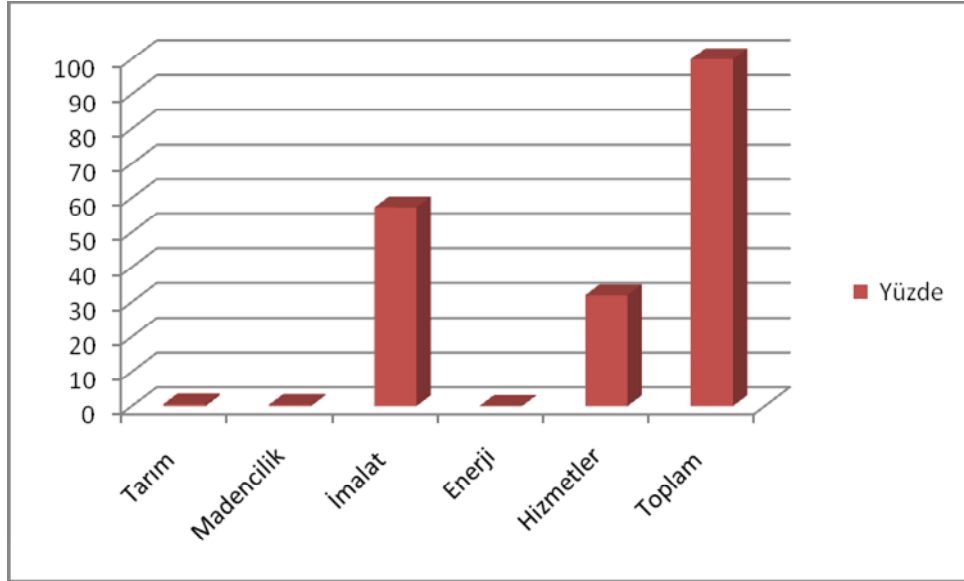
1980-2008 yılları arasında toplam 82.810 adet belgeli yatırım teşviklerinin yatırım tutarı 205.417.678.766 TL'dir. Bu yatırımlar sonucunda 4.791.953 kişiye iş olanağı

sağlanacağı öngörülmüştür. Bu da gösteriyor ki; bir kişilik istihdam için öngörülen yatırım tutarı 42.867 TL'dir. Tarım sektöründe bir kişilik istihdam için 22.275 TL, madencilik sektöründe 23.635 imalat sektöründe 34.776, enerji sektöründe 564.382 TL, hizmetler sektöründe ise 46,838 TL'dir.

2.6. Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı

1980-2008 yıllarında toplam 82.810 adet teşvik belgesi düzenlenirken, imalat sektörü yüzde 57.27 ile ilk sırayı alırken, hizmetler sektörü ise yüzde 31.98 ile ikinci sırayı aldı. İmalat ve hizmetler sektörü düzenlenen belgelerin yüzde 89.25'ini oluştururken, enerji, madencilik ve tarım sektörü ise düzenlenen teşvik belgelerinden yüzde 10.75 pay aldığı görülmektedir. (Tablo 6)

Grafik 3: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008)

Tablo 6: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1980-2008-(Adet))

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1980	98	21	376	6	70	571
1981	497	53	769	4	1.921	3.244
1982	209	51	500	3	793	1.556
1983	159	32	408	7	371	977
1984	104	53	584	10	425	1.176
1985	95	86	978	16	658	1.833
1986	87	144	1.347	8	905	2.491
1987	202	160	1.556	12	898	2.828
1988	118	161	1.544	13	906	2.742
1989	442	139	1.578	11	1.087	3.257
1990	1.415	64	1.231	3	428	3.141
1991	142	69	1.016	19	529	1.775
1992	24	63	1.002	10	454	1.553
1993	57	171	2.082	39	702	3.051
1994	26	74	874	13	407	1.394
1995	47	101	3.747	27	1.033	4.955
1996	98	131	3.301	37	1.457	5.024
1997	108	138	3.181	75	1.642	5.144
1998	145	135	2.468	46	1.497	4.291
1999	109	93	1.602	48	1.116	2.968
2000	94	85	2.095	46	1.201	3.521
2001	52	64	1.297	46	696	2.155
2002	42	101	1.955	29	875	3.002
2003	84	123	2.559	38	1.072	3.876
2004	82	168	2.558	45	1.225	4.078
2005	96	158	2.305	86	1.659	4.304
2006	94	132	1.614	55	1.195	3.090
2007	64	131	1.423	102	645	2.365
2008	73	136	1.477	144	618	2.448
Toplam	4.863	3.037	47.427	998	26.485	82.810
Yüzde	0.58	0.37	57.27	0.12	31.98	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr

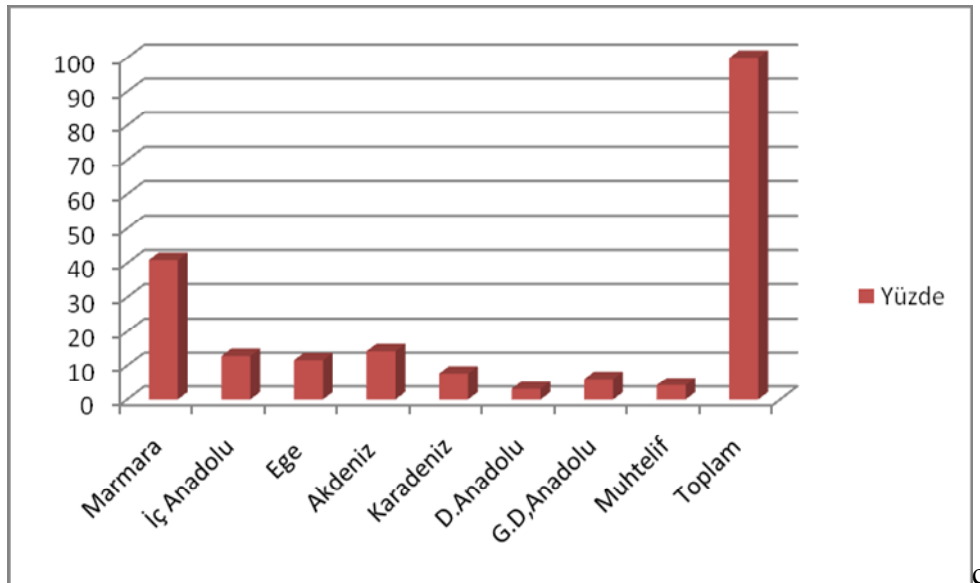
2.7. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı

Yatırım Teşviklerinden en büyük payı Marmara Bölgesi almıştır. Marmara Bölgesi Teşviklerin yüzde 40'ını alan bir bölgedir. Onu sırasıyla yüzde 14.21 ile Akdeniz, yüzde 12.81 ile İç Anadolu, yüzde 11.58 ile Ege bölgesi izlemektedir. Karadeniz Bölgesi

yüzde 7.63 pay alırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi yüzde 5.99, Doğu Anadolu Bölgesi ise yüzde 3.07 pay almıştır. Birden çok bölgeyi kapsayan yatırım teşviklerinin oranı ise yüzde 4.17 yatırım teşviklerinden yüzde 40 pay alan Marmara Bölgesi çıkarıldığında, İç Anadolu, Akdeniz ve Ege Bölgesi'nin yatırımlardan birbirine eşit düzeylerde pay aldıkları görülmektedir. Bu gruptan sonra yüzde 7.63 ile Karadeniz Bölgesi beşinci sırayı alırken, yüzde 5.99 ile Güneydoğu Anadolu, yüzde 3.07 ile de Doğu Anadolu Bölgesi'nin geldiği görülmektedir. (Tablo 7)

Marmara Bölgesi, 1993 yılında yatırım teşviklerinden yüzde 74, 1994 yılında yüzde 81, 1995 yılında yüzde 41, 1996 yılında yüzde 53, 1997 yılında ise yüzde 57 pay aldığı görülmektedir. Ege Bölgesi'nin 1985 yılında yatırım teşviklerinin yüzde 75'ini aldığı görülmektedir. Bir kişilik istihdam için öngörülen yatırım tutarı Türkiye ortalaması olarak 42.867 TL'dir. Bölgesel yatırım ile öngörülen istihdam değerlendirildiğinde, Marmara Bölgesi'nde 47.393, Akdeniz Bölgesi'nde 44.940 TL, İç Anadolu Bölgesi'nde 39.848 TL, Karadeniz Bölgesi'nde 39.327 TL, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde 39.111, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 35.894 TL, Ege Bölgesi'nde ise 33.131 TL olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008)

Tablo 7. Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008) –(TL)

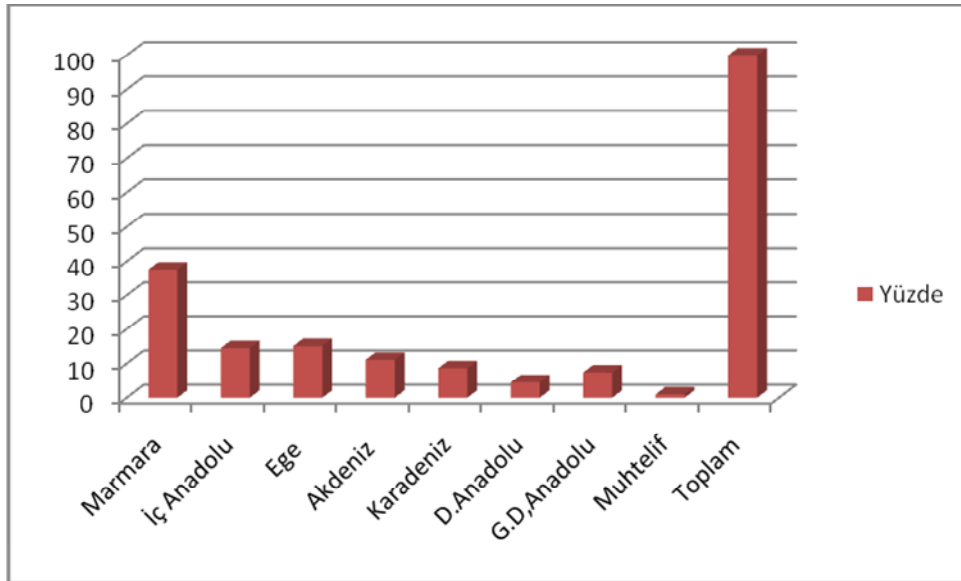
Yıllar	Marmara	İç anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	D. Anadolu	G.Anadolu	Muhtelif	Toplam
1980	220.391	14.649	16.274	15.415	49.106	2.679	2.491	6.080	327.085
1981	583.035	169.935	59.211	71.738	87.213	11.865	22.676	52.267	1.057.940
1982	473.266	42.210	50.713	42.260	12.034	8.325	33.200	70.463	732.471
1983	357.990	53.196	193.018	89.093	16.429	50.274	236.838	11.785	1.008.623
1984	448.151	122.218	199.124	135.158	178.036	54.366	65.690	49.710	1.252.453
1985	4.052.047	931.862	14.639.486	331.543	154.636	41.797	572.144	9.483	20.732.998
1986	25.873.905	1.649.204	977.889	1.045.793	517.775	195.430	586.684	733.069	31.579.749
1987	4.024.490	944.528	4.223.137	2.004.709	1.021.054	140.657	461.667	2.237.763	15.058.005
1988	21.424.630	4.460.774	4.452.335	4.536.610	778.937	695.632	888.267	823.758	38.060.943
1989	50.403.722	4.334.877	5.269.723	8.031.251	2.235.560	1.714.351	2.937.630	4.588.767	79.515.881
1990	14.740.388	3.759.341	3.675.878	16.704.739	2.134.203	5.350.083	16.185.783	3.801.407	66.351.822
1991	25.373.326	19.070.838	6.268.542	20.743.231	2.291.091	3.451.520	8.346.795	3.796.831	89.342.174
1992	84.898.116	51.189.595	16.858.109	63.423.942	16.419.781	1.894.404	2.468.337	2.671.494	239.823.778
1993	1.374.511.686	159.577.686	68.923.733	77.179.106	34.861.031	7.029.156	27.555.281	84.344.663	1.833.982.342
1994	1.079.130.020	47.751.088	66.498.875	57.953.945	17.092.669	15.065.745	17.863.683	24.535.961	1.325.891.986
1995	2.086.565.132	435.047.313	851.354.683	774.409.253	89.627.250	65.544.735	364.224.324	33.702.404	4.700.475.094
1996	1.829.539.452	407.461.919	383.151.730	365.675.300	161.748.668	54.113.465	200.453.847	41.592.040	3.443.736.421
1997	2.743.645.363	696.070.609	686.195.551	647.818.173	138.554.381	96.848.076	232.668.802	203.471.157	5.445.272.112
1998	2.010.558.962	549.439.564	900.596.042	521.230.612	325.613.898	142.034.242	368.841.470	220.700.164	5.039.014.954
1999	3.776.042.667	920.491.341	1.021.342.370	575.096.766	271.443.548	122.059.117	264.348.547	844.823.149	7.795.647.505
2000	3.696.058.077	805.738.840	877.630.819	2.020.386.256	750.402.804	173.458.665	333.640.905	694.583.428	9.351.899.794
2001	4.422.267.378	936.074.307	1.289.405.298	2.178.292.173	666.733.296	755.463.504	540.090.625	441.024.760	11.229.351.341
2002	5.321.710.165	2.041.633.292	1.633.469.489	1.872.199.346	975.008.723	305.478.963	1.385.869.068	1.028.450.108	14.563.819.154
2003	10.614.743.404	2.847.325.849	2.314.765.646	2.753.380.977	537.921.965	299.506.221	1.471.773.562	301.669.689	21.141.087.313
2004	7.213.382.544	2.664.698.418	2.231.922.078	2.283.599.957	1.390.350.740	365.223.001	1.721.141.141	291.283.613	18.161.601.492
2005	9.165.229.558	3.128.328.163	3.207.645.415	3.843.479.893	1.602.244.801	800.131.143	1.149.021.900	162.260.445	23.058.341.318
2006	9.002.404.206	3.354.498.755	2.299.493.249	3.452.569.969	2.276.913.286	680.646.135	1.318.564.536	766.009.468	23.151.099.604
2007	7.944.389.260	3.817.960.883	2.094.904.973	4.123.186.775	3.487.416.112	1.080.043.026	1.275.959.283	2.516.194.692	26.340.055.004
2008	11.571.575.897	3.420.065.325	2.937.436.947	3.535.013.920	2.933.306.614	1.333.141.621	1.615.589.620	905.429.366	28.251.559.310
toplam	84.084.627.228	26.318.906.579	22.921.620.337	29.198.647.903	15.685.135.641	6.309.398.198	12.320.414.796	8.578.927.984	205.417.678.766
yüzde	40.93	12.81	11.58	14.21	7.63	3.07	5.99	4.17	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. www.hazine.gov.tr

2.8. Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı

Yatırım teşvik belgelerinde, düzenlenen belge sayısı dikkate alındığında, parasal büyüklükte olduğu gibi yine Marmara Bölgesi yüzde 37.63 ile aslan payı aldı. Marmara Bölgesi'ni yüzde 15 ile Ege Bölgesi, yüzde 14.48 ile İç Anadolu Bölgesi izledi. Akdeniz Bölgesi yüzde 11.12 ile 4. sırayı alırken, Akdeniz'i yüzde 8.66 ile Karadeniz, yüzde 7.42 Güneydoğu Anadolu, yüzde 4.53 ile Doğu Anadolu Bölgesi izledi. Düzenlenen teşvik belgesi sayısında ikinci sırada bulunan Ege Bölgesi, parasal büyüklükte ise 4. sırayı almaktadır. Düzenlenen belge sayısı açısından 4'üncü sırada bulunan Akdeniz parasal büyüklükte ise ikinci sırayı aldığı görülmektedir. (Tablo7-Tablo 8) Parasal büyüklükte yüzde 4.17 pay alan muhtelif bölge yatırımlarının düzenlenen teşvik belgesi sayısında ise yüzde 1 pay aldığı da görülmektedir.

Grafik 5: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008)

Tablo 8: Yatırım Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1980-2008)-(Adet)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	D.Anadolu	G.D.Anadolu	Muhtelif	Toplam
1980	241	82	66	70	68	24	19	1	571
1981	1.203	838	196	465	250	108	180	4	3.244
1982	744	242	139	207	90	45	87	2	1.556
1983	443	143	106	125	70	33	55	2	977
1984	527	140	171	118	94	68	51	7	1.176
1985	743	272	285	179	167	84	94	9	1.833
1986	976	363	372	242	253	126	125	34	2.491
1987	1.068	409	481	302	291	102	121	54	2.828
1988	1.007	371	529	308	239	105	138	45	2.742
1989	922	391	502	368	442	183	405	44	3.257
1990	424	204	130	157	388	697	1.130	11	3.141
1991	542	228	180	169	181	188	259	28	1.775
1992	746	193	265	139	113	41	32	24	1.553
1993	1.402	381	528	278	245	70	95	52	3.051
1994	646	152	245	122	117	39	53	20	1.394
1995	2.150	480	1.008	694	249	72	274	28	4.955
1996	1.954	733	902	627	348	111	316	33	5.024
1997	1.830	832	884	618	383	121	414	62	5.144
1998	1.575	688	637	411	433	178	323	46	4.291
1999	1.055	509	519	275	258	130	159	63	2.968
2000	1.360	558	558	312	305	147	208	73	3.521
2001	836	303	345	199	169	109	153	41	2.155
2002	1.350	373	451	300	190	85	212	41	3.002
2003	1.763	415	591	478	202	107	285	34	3.876
2004	1.518	727	639	432	318	161	264	19	4.078
2005	1.464	731	617	541	452	209	268	22	4.304
2006	954	516	488	434	330	136	216	16	3.090
2007	774	358	316	335	280	114	175	13	2.365
2008	930	349	295	288	235	135	207	9	2.448
Toplam	31.147	11.981	12.445	9.193	7.160	3.728	6.138	828	82.810
Yüzde	37.63	14.48	15.07	11.12	8.66	4.53	7.42	1.00	100

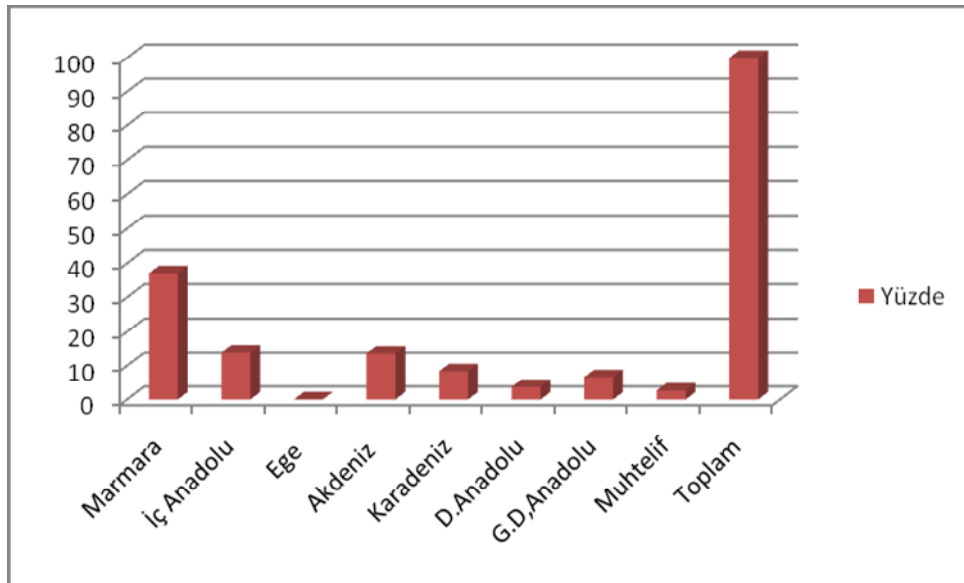
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı. www.hazine.gov.tr

2. 9. Yatırım Teşviklerinde Öngörülen Bölgesel İstihdam

Yatırım Teşvikleri kapsamında yaratılan istihdamda bölge olarak ilk sırayı 1.774.178 kişiyle ve yüzde 37.03 ile Marmara bölgesi alırken, 691.844 kişi ve yüzde 14.44 ile ikinci sırayı Ege Bölgesi aldı. 660.479 kişi ve yüzde 13.78 ile İç Anadolu Bölgesi, 649.715 kişi ve yüzde 13.55 ile Akdeniz dördüncü sırayı alırken, yüzde 8.34 kişiyle Karadeniz beşinci, yüzde 6.57 kişiyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi altıncı, yüzde 3.65

oranıyla Doğu Anadolu Bölgesi öngörülen istihdam da sonuncu sıraya yerleşti. Hem parasal büyüklük, hem de yaratılan istihdam açısından Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgesi ilk 4 sırayı alırken, ekonomik açıdan daha geri düzeyde bulunan Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri ise son üç sırayı paylaştı.

Grafik 6: Yatırım Teşviklerinde Öngörülen İstihdamın Bölgesel Dağılımı (1980-2008)

**Tablo: 9 Yatırım Teşviklerinde Öngörülen İstihdamın Bölgesel Dağılımı
(1980-2008)**

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	D. Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Muhtelif	Toplam
1980	20.379	5.913	4.821	8.723	11.007	6.716	1.987	40	59.586
1981	53.801	30.509	9.917	23.113	9.889	3.378	5.927	0	136.534
1982	31.413	10.125	9.950	6.104	3.118	1.961	5.521	3.436	71.628
1983	22.081	7.279	6.499	5.823	2.285	1.301	4.336	900	50.504
1984	27.443	6.545	10.829	6.676	4.095	2.272	3.220	2.383	63.463
1985	49.011	13.268	12.808	10.705	7.888	5.747	8.783	487	108.697
1986	49.104	22.976	22.271	14.167	15.009	7.195	7.863	7.483	146.068
1987	57.686	21.449	28.958	16.959	13.349	4.970	8.604	9.548	161.523
1988	83.461	21.887	40.274	85.684	12.214	5.031	7.864	12.525	268.940
1989	68.561	26.350	29.225	39.389	16.434	8.337	14.749	2.117	205.162
1990	57.277	13.733	15.556	23.696	9.141	20.162	38.393	3.721	181.679
1991	54.824	21.966	13.666	17.593	11.672	9.270	19.191	23.201	171.383
1992	55.602	20.570	14.128	9.064	9.600	2.260	1.545	873	113.642
1993	93.047	29.909	29.065	16.773	16.231	4.177	4.177	4.043	198.464
1994	40.685	11.098	13.314	7.256	8.604	3.229	4.454	2.648	91.288
1995	152.516	40.585	70.280	48.278	19.384	10.150	29.663	4.304	375.160
1996	105.519	42.193	43.531	31.775	19.537	5.584	17.845	3.085	269.069
1997	112.419	53.997	51.244	41.000	42.355	8.697	18.942	5.989	334.623
1998	107.903	39.191	45.510	26.970	25.862	11.502	22.181	4.683	284.802
1999	68.156	33.651	30.869	17.983	21.344	7.186	7.950	5.550	192.699
2000	78.216	25.359	25.191	19.107	14.614	6.200	9.635	8.399	186.721
2001	41.267	13.428	17.816	11.947	11.280	3.872	7.771	1.990	106.849
2002	53.764	19.000	22.088	13.363	11.270	3.495	11.973	5.225	140.838
2003	65.522	18.330	24.855	30.128	8.388	4.541	12.633	10.313	174.710
2004	51.931	27.352	28.480	22.707	16.203	6.823	11.204	464	165.164
2005	48.110	26.042	24.955	38.795	23.850	8.556	8.706	491	179.495
2006	33.524	26.942	17.600	20.639	11.007	4.257	7.073	720	121.762
2007	52.948	16.527	13.100	22.481	15.420	4.741	7.225	697	133.139
2008	38.008	14.308	15.044	12.817	7.779	4.167	5.590	658	98.371
Toplam	1.774.178	660.482	691.844	649.715	398.829	175.777	315.005	125.973	4.791.953
Yüzde	37.04	13.78	14.44	13.55	8.34	3.65	6.57	2.63	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı www.hazine.gov.tr

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYARBAKIR İLİ'NDE YATIRIM VE KOBİ TEŞVİKLERİ VE DEĞERLENDİRME

1. DİYARBAKIR VE YATIRIM TEŞVİKLERİ

Cumhuriyet öncesinde önemli bir sanayi kenti olan Diyarbakır sonraki yıllarda bu gelişmesini sürdüremedi. Türkiye ekonomisi içerisinde küçülmeyi yaşayan kentler arasında yer aldı. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 2007 yılında hazırlanan milletvekillerine ve Başbakanlığa sunulan “Diyarbakır’ın Mevcut Durumu ve İlimizin Talepleri Raporunda”¹¹⁰ Diyarbakır’ın 1930’lu yıllarda Türkiye’nin 3 büyük sanayi kenti olduğuna dikkat çekilerek, şu ifadelerle yer verildi:

“1970’li yıllarda sosyo-ekonomik gelişmişlik il sıralamasında 40, 90’lı yıllarda 53. sıraya, günümüzde ise 63’üncü sıraya gerilemiştir. Bu durum, 1960’lı yıllardan beri uygulanan ve bölge dinamik ve koşullarını dikkate almayan kalkınma programları ve desteklerdir. Yine, Diyarbakır, İl sıralamasında, nüfusta 9. Büyükşehir ile yüz ölçümde 7. büyük şehir, tarımsal alanda 8.büyük şehri olmasına rağmen Diyarbakır’ın, GSMH’ya katkısı yüzde 0.1, dış ticaretteki payı yüzde 0.02, GSYİH değeri yüzde 1.15, kişi başına milli gelir 1313 \$, sanayi kuruluşlarında çalışanların nüfusa oranı yüzde 3.8, üretim sektörüne olan katkısı yüzde 0.3, istihdama olan katkısı yüzde 0.01. Ülke ortalamaları temel alındığında, tabir yerinde ise dibe vurmuştur. İşsizlik oranı da çalışabilir nüfus skalasında yüzde 30’lara kadar çıkmıştır. (TÜİK, 2000-2006)”

Türkiye genelinde yoksulluk oranının yüzde 20-25’lerde olduğuna dikkat çekilen DTSO raporunda, Diyarbakır’da günde 2 doların altında geliri olanların toplam nüfusa oranını yüzde 60 olduğuna dikkat çekilerek şu tesbitler yapıldı:

“Diğer illerde yüzde 20’de olan istihdam yaratan üst gelir grubu bölgemizde yüzde 1–2 civarındadır. 7–50 yaş arası her yıl 200 bine yakın insan başka illere sezonluk işler için gitmektedir. Dikkatlerden kaçmaması gereken bir konu da tarım ve kırsal kökenli bu nüfus, emek yoğunluklu iş ve yaşam kültürüne sahip olduklarından hane halkı büyüklüğü de 7,6 olarak ülke ortalamasının 2 katına yakındır. Sanayi iş kolundaki istihdam oranı yüzde 3.82’dir. Türkiye ortalaması yüzde 13.35’dir. İller sıralamasında da 35.sıradadır. İmalat sanayinin fert başına

¹¹⁰ DTSO, Başbakan ve Milletvekillerine Sunulan “**Diyarbakır’ın Durumu ve İlimizin Talepleri**” (Diyarbakır: 2007)

düşen üretim miktarı 17 YTL'dir. Ülke ortalaması ise 350 YTL'dir. Bu 20 katlık farkı kapatmak için bölgenin dinamiklerini hayata geçirecek politikalar üretilmelidir.”

Diyarbakır'da kişi başına ihracatın 18 dolar, kişi başına ithalatın ise 26 dolar olmasına karşın, ihracatta Türkiye ortalamasının 2.249 dolar, ithalatta ise 3.967 dolar olduğuna dikkat çekilen raporda şu tesbit yapıldı:

“Arada neredeyse 200 kat fark vardır. İlimizin GSMH katkısı yüzde 1 civarındadır. Bu oran dikkate alınarak vergi sisteminde bölgesel düzenlemeler yapılmalı ve kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Bu sayede ilin GSMH olan katkısı da artacaktır”

1.1. 1968-1979 Yıllarında Yatırım Teşvikleri

1968 yılında uygulanmaya başlanan yatırım teşviklerine, Diyarbakır'da ilgi göstermiştir. 1980 öncesi yatırım teşvikleri ağırlıklı olarak KİT yatırımlarında kendini hissettirmiştir. 1973 yılında yatırım teşvik belgesi düzenleyen firma sayısı 1 iken sonraki yıllarda buna yönelik ilgi de artmaya başlamıştır. 1977 yılında kentte öngörülen istihdam 1453 kişi olarak öngörülmüştür. Bu patlamada en büyük pay, 645 kişiyle TEMSAN, 400 kişilik yatırımla Diyarbakır Çimento Fabrikası olduğu görülmektedir.

Tablo: 10: Diyarbakır İli Yatırım Teşvikleri (1968-1979)

Yıllar	Belge sayısı	Tutar TL	İstihdam
1972		-	
1973		55.000	-
1975		238.000	-
1976		251.832	-
1977		3.924.500	1453
1978		318.600	189
1979		72.000	141
Toplam		4.859.932	1783

Kaynak: Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğlerden derlenmiştir.

1.2. Diyarbakır ve Yatırım Teşvikleri (1980-2008)

Diyarbakır ili 1980-2008 yılları arasında yatırım teşvikleri açısından şansız iller arasında yer almıştır. Bu dönemde düzenlenen 1006 teşvik belgesi ile 58.789 kişiye istihdam yaratılacağı öngörülmüştür. Ancak Diyarbakır'daki toplam sabit yatırım 1.276.899.714 TL olarak öngörülmüştür. Diyarbakır büyüklüğündeki kentler açısından

bakıldığında ise Diyarbakır'ın yatırım teşviklerinden yeterince faydalanamadığı görülmektedir. (Tablo 11)

Yıllar itibariyle alınan Yatırım Teşvik Belgeleri incelendiğinde Diyarbakır'da en fazla belge 1990 yılında düzenlenirken 1991 yılında ise bu 85 belgeye düştüğü görülmektedir. 1992,1993,1994 yıllarında ise büyük düşüşler yaşandı.1990-1991 yılında düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısına ise hiçbir zaman ulaşamadığı görülmektedir.(tablo-11) 1990-1991 yılında nakit olarak verilen Kaynak Kullanım Destekleme Fonu kapsamında yatırım teşviklerine gösterilen ilgi bu fonun kaldırılmasının ardından düşüşleri de beraberinde getirdi. Çok sayıda yatırım tamamlanamadı, yada işletme sermayesi bulamadığı için açılmadığı için 1994-1996 yılında bu yatırımların işletmeye açılması için Kalkınmada Öncelikli Yörelere için Acil İhtiyaç Fonu uygulaması başlatıldı.

Diyarbakır ilinde teşvik belgeli yatırımlar incelendiğinde yatırım teşvik belgesi düzenlenen sektörlerde ilk sırayı 439 teşvik belgesiyle imalat sektörünün aldığı görülmektedir. İmalat sektörünün ardından 263 belgeyle Hizmetler ve 239 belgeyle Tarım, 59 belgeyle Madencilik ve 6 belgeyle enerji sektörünün sıralandığı görülmektedir. (Tablo 12)

Parasal büyüklük açısından yatırım teşvikleri incelendiğinde ise bunun düzenlenen teşvik belgesi sayısı ile orantılı olmadığı Tablo 12'de görülmektedir. 239 belgeyle 3 sırayı alan Tarım sektörü parasal büyüklük anlamında ise tüm sektörlerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Yaratılan istihdam açısından bakıldığında ise tarım sektörünün parasal büyüklüğün tersine madencilik ve enerji sektöründen daha fazla istihdam yarattığı görülmektedir. (Tablo 12)

Bir kişilik istihdam için öngörülen yatırım tutarı Türkiye ortalaması olarak 42.867 TL'dir. Diyarbakır açısından bakıldığında ise 21.789 TL'dir. Bu Türkiye ortalamasının yarısı düzeyindedir. Yatırımlara sektörel olarak bakıldığında tarım sektöründe bir kişilik istihdam için 10.720 TL, madencilik sektöründe 51.218 TL, imalat sektöründe 17.034

TL, enerji sektöründe 950.739 TL, hizmetler sektöründe ise 23.163 TL yatırım öngörülmektedir.

Tablo 11: Diyarbakır İli Yatırım Teşvik Belgeleri (1980-2008)

Yıl	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	İthal Makine Techizat (1000 \$)	İstihdam (Kişi)
1980	2	432	270	2.805	33
1981	17	2.812	1.732	8.006	420
1982	5	2.280	1.060	3.920	254
1983	5	834	562	464	179
1984	5	786	405	188	76
1985	15	445.868	434.810	23.090	3.761
1986	21	171.490	161.975	16.394	2.141
1987	19	60.262	30.161	17.237	763
1988	21	123.951	111.825	12.667	731
1989	46	168.782	162.179	3.126	1.624
1990	274	11.239.158	10.991.679	185.595	8.456
1991	85	2.782.738	2.581.411	304.077	6.385
1992	6	54.816	52.016	1.287	467
1993	8	636.026	509.818	29.234	463
1994	12	5.884.371	5.867.371	41.377	1.940
1995	13	20.797.506	18.176.021	199.197	1.868
1996	25	17.363.279	16.896.468	88.181	1.809
1997	50	35.729.639	35.469.553	110.194	3.194
1998	62	110.979.184	110.923.238	251.814	9.930
1999	42	37.460.450	37.460.450	30.057	1.977
2000	40	72.661.218	72.661.218	42.125	2.782
2001	35	92.996.564	92.996.564	16.785	1.914
2002	26	100.182.982	100.182.982	12.864	1.592
2003	15	50.127.145	50.127.145	19.117	736
2004	26	74.517.205	74.517.205	15.509	1.042
2005	35	94.927.230	94.927.230	24.431	1.064
2006	27	148.147.874	148.147.874	23.542	700
2007	39	291.335.985	291.335.985	67.695	1.893
2008	30	112.170.507	112.170.507	18.292	595
Toplam	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	1.569.270	58.789

*Cari fiyatlarla

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir. 11.06.2009

Tablo: 12: Diyarbakır İlinde Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1990-2008)

Yatırım Cinsi	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	Teçhizat Tutarı (1000 \$)	İstihdam (Kişi)
Tarım	239	60.484.827	59.935.644	57.937	5.591
Madencilik	59	148.639.856	148.636.402	56.238	2.902
İmalat	439	578.801.423	575.401.010	1.240.651	33.778
Enerji	6	113.185.000	113.138.000	33.443	119
Hizmetler	263	379.860.268	379.788.658	181.001	16.399
Toplam	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	1.569.270	58.789

*Cari fiyatlarla

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

1.3. Yatırım Teşvikleri ve Mahiyeti

Diyarbakır İli'nde 1980-2008 yılları arasında düzenlenen yatırım teşvik belgeleri mahiyetlerine göre incelendiğinde; 1006 teşvik belgesinin 915 tanesinin komple yeni yatırım olduğu görülecektir. Toplam 1.280.971.374 liralık yatırımın 1.147.107.119 lirasının komple yeni yatırımları kapsadığı ve bunun karşılığında 55.866 kişilik istihdam öngörüldüğü görülmektedir. Toplam öngörülen 58.789 kişilik istihdamın yüzde 95,02'sini kapsadığı görülmektedir. Yeni yatırımlardan sonra 38 teşvik belgesinin Tevsi, 27 tanesinin Finansal Kiralama, 11 adet belgenin Modernizasyon, 10 adet belgenin ise Yarım kalmış yatırımların tamamlanmasına dönük olduğu görülmektedir. (Tablo13)

Tablo: 13 Diyarbakır İli'nde Mahiyetlerine Göre Yatırımlar (1980-2008)

Yatırım Cinsi	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	İthal Makine ve Teçhizat Tutarı (1000 \$)	İstihdam (Kişi)
Komple yeni yatırım	915	1.147.107.119	1.143.044.187	1.459.863	55.866
Tevsi	38	84.791.869	84.791.473	29.336	1.399
Tamamlama	10	24.628.387	24.628.369	7.997	269
Modernizasyon	11	2.086.998	2.086.657	9.196	1.115
Dar boğaz giderme	2	1.824.413	1.816.864	1.261	40
Restorasyon	1	6.478	6.054	-	50
Finansal Kiralama	27	20.138.520	20.138.520	61.547	
Yenileme	1	234.809	234.809	-	-
entegrasyon	1	152.781	152.781	70	50
Toplam	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	1.569.270	58.789

*Cari fiyatlarla

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

1.4. İller ve Öngörülen Yatırımlar

İllere göre yatırımlar incelendiğinde, 17.925 yatırım teşvik belgesiyle İstanbul yüzde 21 ile en büyük payı aldığı görülmektedir. Yani düzenlenen 5 teşvik belgesinden birinin İstanbul için düzenlendiğini düşünmek mümkün. Yine istihdam açısından bakıldığında teşvik belgeleriyle öngörülen istihdamın yüzde 18.867'si İstanbul için düzenlendiği görülmektedir. İstanbul'u İzmir 4.892, Ankara 4747, Bursa 4270, Tekirdağ 2588, Antalya 2.484 Gaziantep 2.364, Denizli 2123, Kocaeli 2.050, Konya 2045 yatırım teşvik belgesiyle izledi. (Tablo 14)

1006 yatırım teşvik belgesinin düzenlendiği Diyarbakır ili Maraş, Mersin, Adana, Muğla, Kayseri, Hatay, Manisa, Balıkesir, Aydın illerinden sonra 20'inci sırayı aldığı görülmektedir. 1006 Yatırım teşvik belgesiyle 20 sırada olan Diyarbakır ili öngörülen istihdam sabit yatırım açısından bu illerin yanı sıra Zonguldak, Sakarya ve Eskişehir illerinin de gerisinde kalarak 23'üncü sıraya gerilediği görülmektedir.(Tablo15) Diyarbakır 16 Büyükşehir içerisinde bulunmasına karşın, yatırım teşvik belgelerinde 20 sırada, istihdam ve sabit yatırım açısından ise 23'üncü sırada bulunmaktadır. (Tablo 15) Diyarbakır'ın Denizli, Kahramanmaraş, Muğla, Tekirdağ, Zonguldak, Aydın, Hatay,

Manisa gibi kentler kadar sabit yatırım ve istihdam yaratacak düzeyde yatırım teşvik belgesinden faydalanamadığı görülmektedir.(Tablo 15)

Tablo 14: İller ve Yatırım Teşvikleri (1980-2008)

İller	Belge	Toplam Yatırım	Sabit Yatırım	İthal	İstihdam
Yatırım Yeri	(Adet)	(TL.) (*)	(TL.) (*)	Teçhizat-makina (1000 \$)	(Kişi)
Adana	1.625	5.021.156.471	5.010.938.534	5.464.702	115.941
Adıyaman	451	1.033.579.013	1.031.743.086	1.369.358	29.605
Afyonkarahisar	585	1.109.245.956	1.108.667.305	431.665	25.391
Ağrı	166	690.155.221	690.124.345	72.477	6.528
Amasya	362	337.781.423	337.209.229	271.374	14.215
Ankara	4.747	11.679.757.678	11.351.194.846	9.733.376	257.239
Antalya	2.484	10.179.079.721	10.177.234.932	2.720.850	209.020
Artvin	123	1.124.628.717	1.124.585.911	402.375	5.077
Aydın	1.063	1.746.652.462	1.744.640.460	978.623	60.004
Balıkesir	1.138	2.222.748.699	2.221.807.925	1.518.136	48.604
Bilecik	525	1.142.756.497	1.130.945.491	1.485.952	37.408
Bingöl	92	164.732.934	164.714.992	85.257	3.463
Bitlis	250	85.561.562	85.484.796	27.366	5.908
Bolu	801	869.072.878	868.080.568	987.443	52.737
Burdur	218	463.363.003	463.133.054	290.235	18.520
Bursa	4.270	8.647.645.341	8.630.353.201	11.971.027	251.920
Çanakkale	576	3.203.790.500	3.203.274.663	2.200.543	32.257
Çankırı	383	1.229.551.455	1.228.221.014	1.045.873	27.899
Çorum	998	688.887.815	687.707.458	460.626	37.568
Denizli	2.123	2.566.679.761	2.558.366.580	2.804.088	104.749
Diyarbakır	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	1.569.270	58.789
Edirne	380	974.843.173	972.677.820	1.459.560	24.349
Elazığ	569	1.210.964.862	1.209.472.789	541.528	23.977
Erzincan	228	366.888.083	366.664.426	171.731	10.716
Erzurum	504	996.602.987	995.958.103	354.998	23.417
Eskişehir	913	2.756.956.044	2.755.265.412	1.924.523	61.452
Gaziantep	2.364	6.874.290.203	6.848.250.998	8.913.827	124.118
Giresun	240	637.958.903	637.867.186	193.436	10.262
Gümüşhane	128	232.302.371	232.277.622	135.187	6.367
Hakkari	55	132.165.817	132.160.527	46.612	2.001
Hatay	1.228	3.003.520.926	2.999.810.885	2.125.190	122.059
Isparta	436	653.241.148	651.610.135	625.482	20.113
Mersin	1.583	2.384.449.806	2.383.488.239	1.889.278	67.759
İstanbul	17.925	47.775.417.972	47.756.768.513	40.552.970	904.138
İzmir	4.892	9.097.194.541	9.083.002.000	8.102.466	283.560
Kars	324	269.383.032	269.233.861	112.968	11.802
Kastamonu	368	934.468.405	933.571.868	527.352	21.413
Kayseri	1.336	2.882.690.672	2.880.619.017	2.519.151	82.904
Kırklareli	544	1.384.219.864	1.379.435.897	2.854.313	47.883

Kırşehir	176	330.171.632	330.065.686	156.099	7.762
Kocaeli	2.050	7.147.407.964	7.134.529.167	6.454.953	138.485
Konya	2.045	2.632.536.055	2.627.559.269	2.603.521	91.650
Kütahya	480	1.313.619.522	1.312.835.859	1.054.271	29.113
Malatya	835	1.188.966.423	1.183.539.728	1.877.099	50.541
Manisa	1.184	3.049.004.547	3.042.372.790	2.135.896	74.045
Kahramanmaraş	1.406	5.727.111.362	5.711.989.889	6.330.989	88.358
Mardin	695	449.065.947	447.588.231	548.763	24.330
Muğla	1.607	3.305.547.670	3.304.238.816	2.164.814	93.244
Muş	149	257.442.598	257.408.814	101.888	4.931
Nevşehir	332	445.333.602	444.292.153	184.999	15.774
Niğde	299	764.105.261	762.656.559	628.735	17.128
Ordu	454	806.647.370	806.442.136	427.435	20.330
Rize	265	713.622.713	713.592.242	263.356	14.794
Sakarya	910	2.224.373.007	2.220.682.373	1.570.009	59.663
Samsun	681	1.023.404.652	1.022.855.022	755.623	32.296
Siirt	630	675.600.980	675.501.598	236.715	14.062
Sinop	239	191.792.635	191.556.430	113.233	15.008
Sivas	577	1.069.049.221	1.067.558.015	892.844	31.116
Tekirdağ	2.588	7.273.933.403	7.246.866.014	10.170.460	201.582
Tokat	687	945.820.875	944.758.277	506.846	28.361
Trabzon	538	949.519.349	949.318.619	383.061	21.483
Tunceli	44	145.012.235	145.003.481	58.292	1.822
Şanlıurfa	585	984.364.797	981.009.404	1.549.070	41.196
Uşak	496	738.156.213	737.391.484	646.551	21.142
Van	400	594.091.430	593.949.528	195.607	22.014
Yozgat	443	693.850.461	693.529.208	449.978	24.243
Zonguldak	647	3.167.473.267	3.163.303.336	2.591.882	67.318
Aksaray	214	589.303.305	589.259.290	353.667	11.232
Bayburt	45	87.569.322	87.563.833	28.788	1.646
Karaman	308	823.665.299	823.219.867	494.743	24.198
Kırıkkale	192	713.020.654	712.606.361	400.600	7.541
Batman	378	475.841.502	475.588.643	178.371	15.991
Şırnak	154	497.253.012	497.243.872	251.444	5.153
Bartın	149	418.164.475	417.123.999	362.070	15.525
Ardahan	37	56.465.229	56.450.481	10.820	1.648
Iğdır	71	83.990.713	83.561.769	100.218	6.876
Karabük	128	317.122.579	316.867.993	150.941	10.795
Kilis	44	61.880.679	61.761.726	38.104	1.246
Yalova	200	2.301.421.455	2.301.252.418	1.126.588	12.367
Osmaniye	204	1.759.671.259	1.759.638.756	853.954	10.313
Düzce	288	1.783.475.382	1.783.475.382	528.533	19.290
Muhtelif	953	9.222.295.945	9.218.415.526	6.729.448	145.016
Toplam	82.810	206.053.523.291	205.479.887.446	175.602.466	4.791.760

Cari fiyatlarla **Kaynak:** Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

Tablo: 15: Yatırım Teşviklerinde Karşılaştırmalı İllerde Tamamlama Vizeleri

Yatırım Yeri	Öngörülen Yatırım				Tamamlama Vizesi Alan Yatırımlar			
	Belge (Adet)	Toplam Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	İstihdam (Kişi)	Belge (Adet)	T. Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	İstihdam (Kişi)
Adana	1.625	5.021.156.471	5.010.938.534	115.941	821	1.054.530.477	1.053.388.194	59.067
Ankara	4.747	11.679.757.678	11.351.194.846	257.239	2.488	3.223.651.069	2.898.441.597	126.974
Antalya	2.484	10.179.079.721	10.177.234.932	209.020	1.262	3.112.689.059	3.112.269.579	108.492
Aydın	1.063	1.746.652.462	1.744.640.460	60.004	537	420.926.819	420.689.212	29.140
Balıkesir	1.138	2.222.748.699	2.221.807.925	48.604	549	479.777.391	479.647.496	24.184
Bilecik	525	1.142.756.497	1.130.945.491	37.408	330	502.605.651	491.809.494	23.134
Bolu	801	869.072.878	868.080.568	52.737	433	344.549.962	344.384.702	24.443
Bursa	4.270	8.647.645.341	8.630.353.201	251.920	2.790	4.594.200.186	4.592.653.007	165.371
Çorum	998	688.887.815	687.707.458	37.568	509	117.486.001	116.857.995	19.350
Denizli	2.123	2.566.679.761	2.558.366.580	104.749	1.306	1.121.552.873	1.119.238.903	62.927
Diyarbakır	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	58.789	287	206.330.717	206.274.253	15.494
Eskişehir	913	2.756.956.044	2.755.265.412	61.452	541	870.423.197	870.195.512	36.792
Gaziantep	2.364	6.874.290.203	6.848.250.998	124.118	1.256	2.194.678.202	2.194.140.450	55.561
Hatay	1.228	3.003.520.926	2.999.810.885	122.059	592	640.209.004	639.903.657	84.481
Mersin	1.583	2.384.449.806	2.383.488.239	67.759	750	997.014.174	996.858.077	32.732
İstanbul	17.925	47.775.417.972	47.756.768.513	904.138	11.041	20.839.873.019	20.833.092.485	535.707
İzmir	4.892	9.097.194.541	9.083.002.000	283.560	2.947	4.477.119.010	4.470.544.787	165.464
Kayseri	1.336	2.882.690.672	2.880.619.017	82.904	770	1.301.753.134	1.302.186.528	52.874
Kırklareli	544	1.384.219.864	1.379.435.897	47.883	247	415.373.543	414.987.321	23.792
Kocaeli	2.050	7.147.407.964	7.134.529.167	138.485	1.384	2.773.300.846	2.762.630.785	75.453
Konya	2.045	2.632.536.055	2.627.559.269	91.650	1.005	673.650.413	670.660.622	47.832
Malatya	835	1.188.966.423	1.183.539.728	50.541	338	285.589.076	285.300.818	23.562
Manisa	1.184	3.049.004.547	3.042.372.790	74.045	650	924.727.399	921.718.256	41.347
K.Maraş	1.406	5.727.111.362	5.711.989.889	88.358	622	1.068.150.279	1.067.624.571	35.005
Muğla	1.607	3.305.547.670	3.304.238.816	93.244	824	1.204.461.510	1.204.170.222	46.758
Sakarya	910	2.224.373.007	2.220.682.373	59.663	422	728.818.125	728.015.279	29.351
Samsun	681	1.023.404.652	1.022.855.022	32.296	354	358.362.371	358.275.717	17.777
Tekirdağ	2.588	7.273.933.403	7.246.866.014	201.582	1.422	2.703.842.691	2.702.659.142	90.720
Zonguldak	647	3.167.473.267	3.163.303.336	67.318	287	759.219.743	758.430.908	40.780

*Cari fiyatlarla

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih,

1.5. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi ve Diyarbakır'da Yatırım Teşvikleri

1980-2008 yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde yatırım teşvik belgesi oranı genel teşvik belgesi oranlarının yüzde 11.6'sı, sabit yatırım açısından

yüzde 8.51, öngörülen istihdam açısından ise yüzde 9.61’ni bulmaktadır. Diyarbakır’ın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yatırım teşviklerinden Gaziantep’ten sonra önemli bir pay aldığı görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde düzenlenen 10.132 yatırım teşvik belgesinin 2.364 tanesi Gaziantep, 1006 tanesi Diyarbakır, 835 tanesi Malatya, 695 Mardin, 585 Urfa, 569 Elazığ, 50 Erzurum ve 400 tanesi Van gibi bölgenin büyük illerinde düzenlendiği görülmektedir. (Tablo 16)

İstihdam açısından bakıldığında ise; Gaziantep, 124.118 kişi, Diyarbakır 58.789, Malatya 50.541, Şanlıurfa’da 41.196 kişiyi kapsayan istihdam öngörüldüğü görülmektedir. İstihdam açısından bu 4 kent, teşvik belgeleriyle öngörülen istihdamın yüzde 59.60’ını alırken, geriye kalan 19 bölge ili ise yüzde 41.40’lık öngörülen istihdama ancak ulaşmaktadır. (Tablo 16.) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde toplam 18.575.270.633 TL yatırım için teşvik belgesi düzenlenirken Gaziantep 6.874.290.203 TL sabit yatırım ile yüzde 39.03’ünü, Gaziantep’i 1.280.971.374 TL ile Diyarbakır, 1.210.964.862 TL ile Elazığ’ın izlediği görülmektedir. Sabit yatırım açısından bakıldığında ise 23 ilde yatırım teşvik belgesi alınan sabit yatırımların yüzde 39.03’ü Gaziantep ili alırken, istihdamda ise bu oran yüzde 26.95’i bulmaktadır. (Tablo 16)

Tablo: 16 - Doğu ve Güney Doğu İlleri ve Yatırım Teşvikler (1980-2008)

Yatırım Yeri	Belge (Adet)	Toplam Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	İthal Mak. Teçhizat Tutarı (1000 \$)	İstihdam (Kişi)
Adıyaman	451	1.033.579.013	1.031.743.086	1.369.358	29.605
Ağrı	166	690.155.221	690.124.345	72.477	6.528
Bingöl	92	164.732.934	164.714.992	85.257	3.463
Bitlis	250	85.561.562	85.484.796	27.366	5.908
Diyarbakır	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	1.569.270	58.789
Elazığ	569	1.210.964.862	1.209.472.789	541.528	23.977
Erzincan	228	366.888.083	366.664.426	171.731	10.716
Erzurum	504	996.602.987	995.958.103	354.998	23.417
Gaziantep	2.364	6.874.290.203	6.848.250.998	8.913.827	124.118
Hakkari	55	132.165.817	132.160.527	46.612	2.001
Kars	324	269.383.032	269.233.861	112.968	11.802
Malatya	835	1.188.966.423	1.183.539.728	1.877.099	50.541
Mardin	695	449.065.947	447.588.231	548.763	24.330
Muş	149	257.442.598	257.408.814	101.888	4.931
Siirt	630	675.600.980	675.501.598	236.715	14.062
Tunceli	44	145.012.235	145.003.481	58.292	1.822
Şanlıurfa	585	984.364.797	981.009.404	1.549.070	41.196
Van	400	594.091.430	593.949.528	195.607	22.014
Batman	378	475.841.502	475.588.643	178.371	15.991
Şırnak	154	497.253.012	497.243.872	251.444	5.153
Ardahan	37	56.465.229	56.450.481	10.820	1.648
Iğdır	71	83.990.713	83.561.769	100.218	6.876
Kilis	44	61.880.679	61.761.726	38.104	1.246
Toplam	10.031	18.575.270.633	18.529.314.912	18.411.783	490.134

*Cari fiyatlarla,

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

1.6. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizeleri

1980-2008 yılları arasında Diyarbakır'da toplam 1.006 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Verilen teşvik belgelerinin cari fiyatlarla tutarı 1.280.971.374 TL, istihdam edilecek kişi sayısı ise 58.789 kişiyi kapsamaktadır. 1006 adet teşvik belgesinden 287 adedinin tamamlandığı görülmektedir. 287 adet yatırım teşvik

belgesinin tamamlanması sonucunda istihdam edilen kişi sayısı ise 15.494 kişidir. Teşvik belgeli yatırımlar tamamlama açısından incelendiğinde belge sayısında yüzde 28.5 civarında bir gerçekleşme olduğu görülürken, parasal büyüklükte yüzde 16.15, istihdam açısından ise yüzde 26.35 olduğu görülmektedir. (Tablo 17)

2007-2008 yıllarında tamamlama vizesi alan yatırım teşvik belgesi sayısının çok düşük olduğu görülmektedir. Yatırım Teşvik belgelerinin birden fazla yılı kapsamı nedeniyle, bu yıllara ait uygulamaya giren yatırım teşviklerinin vizelerinin önümüzdeki yıllarda yapmaları beklenmektedir. (Tablo 17)

Diyarbakır'daki yatırımlar istihdam açısından ele alındığında, en fazla istihdamın öngörüldüğü yıl 1990'dır. 1990 yılında 274 adet yatırım teşvik belgesi alınmış, 8456 kişilik istihdam öngörülmüştür. 274 yatırım 54 tanesinin tamamlama vizesi aldığı görülürken, öngörülen 8456 kişilik istihdamın 1504'ünün gerçekleştiği görülmektedir. (Tablo 17) 1991 yılında 6385 kişilik istihdam öngörülmesine karşın, 474 kişiyi kapsayan istihdam gerçekleşmesi yaşanmıştır. 1985 ve 1989 yılında ise yatırım teşvik belgeleri ve istihdamda diğer yıllara göre yüksek bir gerçekleşme meydana gelmiştir. 1985 yılında öngörülen 15 adet yatırımın 10 tanesi gerçekleşme vizesi alırken, 3761 kişilik istihdamın 2228 tanesinin gerçekleştiği görülmektedir. Yine 1989 yılında 46 yatırım teşvik belgesinin 31 tanesi tamamlama vizesi aldığı görülürken 1.624 kişilik istihdamdan da 898 tanesinin gerçekleştiği görülmektedir.

Yatırım teşvik belgelerinde Diyarbakır ilinde son yıllarda gittikçe düşen bir eğilim gözükmemektedir. 2000 yılında 40 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenirken, 2001 yılında 35, 2002 yılında 26, 2003 yılında 15, 2004 yılında 26, 2005 yılında 35, 2006 yılında 27, 2007 yılında 39, 2008 yılında ise 30 yatırım teşvik belgesinin düzenlendiği görülmektedir.

Tablo 17- Diyarbakır İli Yatırım Teşviklerinin Yıllara Göre Tamamlanma Vizeleri (1980-2008)

Yıl	Belge		Öngörülen Yatırım			Belge		Gerçekleşen Yatırım		
	Sayısı	Top. Yatırım	Sab.Yatırım	Teç. Tutarı	İstih.	Sayısı	t.yatırım	S. Yatırım	Tec.tutarı	İstih.
	(Adet)	(TL.) (*)	(TL.) (*)	(1000 \$)	(Kişi)	adet	(TL.) (*)	(TL.) (*)	(1000 \$)	Kişi
1980	2	432	270	2.805	33					
1981	17	2.812	1.732	8.006	420	2	284	187	86	90
1982	5	2.280	1.060	3.920	254	1	200	122	700	24
1983	5	834	562	464	179	1	60	35	-	14
1984	5	786	405	188	76	2	600	280	-	38
1985	15	445.868	434.810	23.090	3.761	10	420.529	419.296	12.948	2.228
1986	21	171.490	161.975	16.394	2.141	10	150.174	149.703	8.218	898
1987	19	60.262	30.161	17.237	763	7	17.587	8.252	3.089	175
1988	21	123.951	111.825	12.667	731	13	78.831	76.098	572	571
1989	46	168.782	162.179	3.126	1.624	31	97.504	95.623	975	1.009
1990	274	11.239.158	10.991.679	185.595	8.456	58	968.835	965.544	415	1.504
1991	85	2.782.738	2.581.411	304.077	6.385	13	102.246	102.246	350	474
1992	6	54.816	52.016	1.287	467	3	31.590	31.590	492	325
1993	8	636.026	509.818	29.234	463	2	23.507	23.507	1.130	163
1994	12	5.884.371	5.867.371	41.377	1.940	7	1.579.075	1.579.075	31.542	1.365
1995	13	20.797.506	18.176.021	199.197	1.868	7	1.234.326	1.234.326	11.632	664
1996	25	17.363.279	16.896.468	88.181	1.809	10	2.008.079	2.008.079	16.219	1.137
1997	50	35.729.639	35.469.553	110.194	3.194	17	3.900.549	3.863.549	4.604	856
1998	62	110.979.184	110.923.238	251.814	9.930	13	11.432.701	11.432.701	7.677	812
1999	42	37.460.450	37.460.450	30.057	1.977	16	6.847.086	6.847.086	2.810	450
2000	40	72.661.218	72.661.218	42.125	2.782	16	32.720.075	32.720.075	5.958	778
2001	35	92.996.564	92.996.564	16.785	1.914	16	47.777.635	47.777.635	9.174	816
2002	26	100.182.982	100.182.982	12.864	1.592	9	67.955.237	67.955.237	587	682
2003	15	50.127.145	50.127.145	19.117	736	5	11.204.093	11.204.093	7.824	205
2004	26	74.517.205	74.517.205	15.509	1.042	5	3.097.861	3.097.861	1.161	141
2005	35	94.927.230	94.927.230	24.431	1.064	5	4.125.392	4.125.392	1.562	50
2006	27	148.147.874	148.147.874	23.542	700	2	3.888.469	3.888.469	451	25
2007	39	291.335.985	291.335.985	67.695	1.893	2	2.307.025	2.307.025	-	-
2008	30	112.170.507	112.170.507	18.292	595	4	4.361.167	4.361.167	3.347	-
Top.	1.006	1.280.971.374	1.276.899.714	1.569.270	58.789	287	206.330.717	206.274.253	133.523	15.494

*Cari fiyatlarla,

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

1.7. Diyarbakır'da Yatırım Teşvikleri ve Gerçekleşme

Türkiye ortalaması açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de verilen toplam teşvik belgesi tutarı 82.110 bin iken, teşvik belgesi sayısında gerçekleşme oranı 43.606 belgeyle yüzde 52 civarındadır. Yine toplam parasal büyüklük açısından 205.479.887.446 bin TL öngörülen yatırımın yüzde 33 gerçekleşme oranıyla 68.247.251.542 TL olmuştur. Aynı dönem, istihdam açısından irdelendiğinde ise 4.791.760 kişi için öngörülen istihdam, yüzde 50 oranında gerçekleşerek 2.477.696 kişi olarak gerçekleştiği görülmektedir. (Tablo18) Diyarbakır ilindeki teşvik belgesi alan yatırımların gerçekleşme oranının Türkiye ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. (Tablo 17) Düzenlenen yatırım teşvik belgelerinde Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Denizli, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Konya, Tekirdağ illerinde gerçekleşme oranının yüzde 50'ler civarında olduğu hatta İstanbul, Bursa, Tekirdağ, Eskişehir, Kocaeli kentlerinde bu oran yüzde 60'lara kadar ulaşarak Türkiye ortalamasının üstüne çıktığı görülmektedir. Yatırımlar açısından ise bu gerçekleşme Adana'da yüzde 20, Ankara yüzde 25, Antalya yüzde 28, Denizli yüzde 40, Bursa yüzde 55, İstanbul yüzde 40, İzmir yüzde 40 düzeyinde seyrettiği görülmektedir. (Tablo15)

Diyarbakır açısından irdelendiğinde, 1980-2008 yılları arasında Diyarbakır'da toplam 1.006 adet teşvik belgesinin 287 adedinin tamamlama vizesi aldığı görülmektedir. Diyarbakır'da 1980-2008 yıllarında yatırım teşvik belgeli yatırımların tutarı 1.280.971.374 TL, öngörülen istihdam 58.789 kişiyi kapsamaktadır. 287 adet yatırım teşvik belgesinin tamamlanması sonucunda istihdam edilen kişi sayısı ise 15.494 kişidir. Teşvik belgeli yatırımlar tamamlanma açısından incelendiğinde belge sayısında yüzde 28 civarında bir gerçekleşme olduğu görülürken, parasal büyüklükte yüzde 16.10, istihdam da yüzde 26.35 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu oran Türkiye ortalamasının çok altında olduğu açıkça görülmektedir. Diyarbakır bu gerçekleşme oranlarıyla düzenlenen yatırım teşvik belgeleri sıralamasında 28, gerçekleşen yatırım ve istihdam da ise da 81 il içerisinde 29 . sırada olduğu görülmektedir. (Tablo 15)

Teşvik belgeli yatırımlar ile istihdam ilişkisi ele alındığında; Diyarbakır'da gerçekleşen teşvikli yatırımlarda bir kişilik istihdam için 13.336 TL harcanırken, Aydın'da 14.444

TL, Balıkköy'de 19.838, Bursa'da 27.781, Eskişehir'de 23.657 TL, Manisa'da 22.365 TL, Tekirdağ'da 29.804 TL, Zonguldak'ta 18.598 TL olduğu görülmektedir. Diyarbakır kentini karşılaştırdığımız 29 kentin 25'inde yatırım maliyetleri açısından daha avantajlı konumda bulunurken, Çorum 6.071 TL, Hatay 7.578 TL Malatya ise 12.210 TL ile Diyarbakır'dan daha avantajlı kentler olduğu görülmektedir. (Tablo 22)

1.8. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizeleri

Bölgenin 22 ilinde, toplam 10.031 adet yatırım teşvik belgesinin 3.776 adetinin tamamlandığı görülmektedir. Yatırımlar için düzenlenen teşvik belgelerinin yüzde 37.06 oranında gerçekleştiği görülmektedir. (Tablo 19) Yine 23 bölge ilinde öngörülen 490.134 bin kişilik öngörülen istihdamın yüzde 34.82 gerçekleşme oranıyla 170.692 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Yatırım tutarı açısından bakıldığında ise yüzde 24.57'lik bir gerçekleşme sağlanmıştır.

Bölge illeri açısından bakıldığında ise Gaziantep ili için alınan 2364 yatırım teşvik belgesiyle 6.874.290.203 liralık yatırım ve 124.118 kişiye istihdam öngörülürken, tamamlama vizesi alan belge sayısı 1.256, gerçekleşen istihdam ise 55.561 kişidir. Teşvik belgelerinin yüzde 53 oranında tamamlandığı görülürken, istihdam da gerçekleşme yüzde 44 7 gerçekleşme sağlanırken, parasal büyüklük açısından ise yüzde 31.92 gerçekleşmeyle 2.194.678.202 TL olduğu görülmektedir. (Tablo 19)

Gaziantep'ten sonra en fazla teşvik belgesinin düzenlendiği Diyarbakır'da 1006 teşvik belgesinden 287 tanesi tamamlama vizesi alırken, öngörülen 1.280.971.374 liralık yatırım, 206.330.717 lirayla, gerçekleşme oranı ise yüzde 16.10 olmuştur. Buna karşılık 58.789 kişi olarak öngörülen istihdam yüzde 26.35 oranıyla ancak 15.494 kişi olarak gerçekleştirmiştir. (Tablo19)

Şanlıurfa'da 585 yatırım teşvik belgesinin 216 tanesi, Malatya'da 835 teşvik belgesinin 338 tanesi, Elazığ'da 565 yatırım teşvik belgesinin 205 tanesi tamamlama vizesi almıştır Bölge illerinden Tunceli'de 44 yatırım teşvik belgesinin 11 tanesinde tamamlama gerçekleşebilmiştir. Yine Kilis'te 44 yatırım teşvik belgesinin 20'si, Ardahan'da ise düzenlenen 37 yatırım teşvik belgesinin ancak 2 tanesi tamamlama

vizesi alabilmiştir. Ardahan’da öngörülen 1648 kişilik istihdamdan 30 kişinin istihdam edildiği yatırım teşvik belgeleri tamamlama vizesi almıştır.. Hakkâri için düzenlenen 55 yatırım teşvik belgesinin ise 13 tanesi, Bingöl’de 92 yatırım teşvik belgesinin 22 tanesi tamamlama vizesi almıştır. (Tablo19)

Bölge illeri istihdam açısından incelendiğinde ise Gaziantep, Malatya ile Diyarbakır’ın gerçekleşen istihdamın 170.692 kişilik istihdamın yüzde 55’ini gerçekleştirdikleri görülürken, diğer 20 ilin ise yüzde 45 pay aldıkları görülmektedir. Buna karşın 170.692 kişilik istihdamdan Ardahan 30 kişi, Kilis 527 kişi, Tunceli 483 kişi, Hakkari’nin ise 622 kişi Muş’da ise 883 kişilik istihdamın gerçekleştiği görülmektedir. (Tablo 19)

Tablo 18: Yatırım Teşviklerinde Tamamlama Vizeleri (1980-2008)

Yatırım Yeri	Belge Sayısı (Adet)	Toplam Yatırım (TL.) (*)	Sabit Yatırım (TL.) (*)	Teçhizat Tutarı (1000 \$)	İstihdam (Kişi)
Adana	821	1.054.530.477	1.053.388.194	1.307.474	59.067
Adıyaman	111	229.292.479	229.139.797	248.317	6.937
Afyon	276	156.277.271	156.236.567	118.305	10.987
Ağrı	49	531.099.306	531.090.989	8.979	3.127
Amasya	146	47.674.397	47.663.989	127.818	6.188
Ankara	2.488	3.223.651.069	2.898.441.597	4.747.234	126.974
Antalya	1.262	3.112.689.059	3.112.269.579	843.736	108.492
Artvin	42	48.264.070	48.245.111	72.678	1.789
Aydın	537	420.926.819	42.068.921	345.658	29.140
Bahıkkesir	549	479.777.391	479.647.496	450.512	24.184
Bilecik	330	502.605.651	491.809.494	771.836	23.134
Bingöl	22	21.517.875	21.517.329	35.319	1.465
Bitlis	81	6.019.027	6.016.434	4.856	1.686
Bolu	433	344.549.962	344.384.702	440.859	24.443
Burdur	82	116.087.495	116.058.436	55.462	3.952
Bursa	2.790	4.594.200.186	4.592.653.007	5.888.768	165.371
Çanakkale	267	1.292.750.641	1.292.613.138	789.909	12.687
Çankırı	113	52.124.017	52.103.875	81.458	6.049
Çorum	509	117.486.001	116.857.995	162.287	19.350
Denizli	1.306	1.121.552.873	1.119.238.903	1.342.743	62.927
Diyarbakır	287	206.330.717	206.274.253	133.523	15.494
Edirne	189	86.744.040	86.544.059	695.859	12.408
Elazığ	205	102.528.280	102.351.765	90.589	9.342
Erzincan	68	18.639.798	18.630.609	41.809	3.643
Erzurum	181	197.330.805	196.791.234	94.438	8.539
Eskişehir	541	870.423.197	870.195.512	780.110	36.792
Gaziantep	1.256	2.194.678.202	2.194.140.450	2.426.665	55.561
Giresun	92	27.327.635	27.313.049	28.167	5.195
Gümüşhane	41	19.467.177	19.458.514	32.227	3.001
Hakkari	13	17.000.188	16.999.392	13.363	622
Hatay	592	640.209.004	639.903.657	472.751	84.481
Isparta	228	214.576.571	213.501.943	243.650	10.322
Mersin	750	997.014.174	996.858.077	845.209	32.732
İstanbul	11.041	20.839.873.019	20.833.092.485	19.257.930	535.707
İzmir	2.947	4.477.119.010	4.470.544.787	3.623.725	165.464
Kars	129	40.181.223	40.167.070	25.011	4.568
Kastamonu	145	64.171.858	64.097.215	70.277	8.356
Kayseri	770	1.301.753.134	1.302.186.528	1.384.143	52.874
Kırklareli	247	415.373.543	414.987.321	1.285.172	23.792
Kırşehir	55	44.369.996	44.368.874	15.636	3.031
Kocaeli	1.384	2.773.300.846	2.762.630.785	3.046.165	75.453

Konya	1.005	673.650.413	670.660.622	1.073.190	47.832
Kütahya	247	394.587.902	394.348.393	388.250	11.855
Malatya	338	285.589.076	285.300.818	590.202	23.562
Manisa	650	924.727.399	921.718.256	1.021.598	41.347
Kahramanmaraş	622	1.068.150.279	1.067.624.571	1.460.091	35.005
Mardin	222	87.239.667	87.045.893	132.531	6.790
Muğla	824	1.204.461.510	1.204.170.222	835.144	46.758
Muş	27	2.269.106	2.265.524	14.138	883
Nevşehir	131	51.073.297	50.188.332	42.799	7.314
Niğde	119	110.594.178	110.557.661	152.742	6.332
ordu	162	217.179.983	217.165.386	179.427	6.745
Rize	112	48.491.540	48.485.281	35.964	7.290
Sakarya	422	728.818.125	728.015.279	581.369	29.351
Samsun	354	358.362.371	358.275.717	343.296	17.777
Siirt	266	28.926.204	28.903.687	26.752	5.068
Sinop	78	27.059.945	27.050.098	30.232	3.603
Sivas	200	280.675.629	279.618.435	536.694	13.520
Tekirdağ	1.422	2.703.842.691	2.702.659.142	3.343.925	90.720
Tokat	243	44.966.199	44.939.319	80.080	10.221
Trabzon	228	109.184.914	109.152.903	108.184	8.779
Tunceli	11	1.820.877	1.819.033	7.378	483
Şanlıurfa	216	203.603.366	203.580.777	524.474	12.653
Uşak	250	194.399.020	194.332.021	207.323	9.657
Van	95	74.000.668	73.987.491	60.048	3.643
Yozgat	161	84.221.658	84.143.233	160.437	10.086
Zonguldak	287	759.219.743	758.430.908	709.154	40.780
Aksaray	68	34.058.885	34.057.385	28.336	3.901
Bayburt	11	5.714.219	5.714.219	3.704	600
Karaman	146	133.899.837	133.799.116	112.553	13.144
Kırıkkale	79	334.225.366	334.073.241	214.276	3.478
Batman	78	87.626.652	87.622.341	56.325	3.051
Şırnak	70	196.099.288	196.099.288	129.427	1.960
Bartın	45	40.942.856	40.864.673	32.687	3.561
Ardahan	2	1.122.912	1.122.912	0	30
Iğdır	29	19.325.755	19.275.655	12.639	1.058
Karabük	71	117.437.671	117.367.166	86.820	4.566
Kilis	20	13.533.562	13.425.562	10.039	527
Yalova	70	200.409.562	200.405.835	151.984	1.594
Osmaniye	32	93.351.573	93.351.573	37.012	1.110
Düzce	115	759.960.485	759.960.485	138.087	8.102
Muhtelif	703	3.285.020.252	3.283.189.957	3.922.838	87.634
Toplam	43.606	69.011.333.118	68.247.251.542	70.032.776	2.477.696

*Cari fiyatlarla, **Kaynak:** Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

Tablo 19: Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da Yatırım Teşvik Belgeleri ve Tamamlama Vizesi (1980-2008)

Yatırım Yeri	Yatırım teşvikleri			Tamamlama Vizesi alan Yatırım Teşvikleri		
	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam
	(Adet)	(TL.) (*)	(Kişi)	(Adet)	(TL.) (*)	(Kişi)
Adıyaman	451	1.033.579.013	29.605	111	229.292.479	6.937
Ağrı	166	690.155.221	6.528	49	531.099.306	3.127
Bingöl	92	164.732.934	3.463	22	21.517.875	1.465
Bitlis	250	85.561.562	5.908	81	6.019.027	1.686
Diyarbakır	1.006	1.280.971.374	58.789	287	206.330.717	15.494
Elazığ	569	1.210.964.862	23.977	205	102.528.280	9.342
Erzincan	228	366.888.083	10.716	68	18.639.798	3.643
Erzurum	504	996.602.987	23.417	181	197.330.805	8.539
Gaziantep	2.364	6.874.290.203	124.118	1.256	2.194.678.202	55.561
Hakkari	55	132.165.817	2.001	13	17.000.188	622
Kars	324	269.383.032	11.802	129	40.181.223	4.568
Malatya	835	1.188.966.423	50.541	338	285.589.076	23.562
Mardin	695	449.065.947	24.330	222	87.239.667	6.790
Muş	149	257.442.598	4.931	27	2.269.106	883
Siirt	630	675.600.980	14.062	266	28.926.204	5.068
Tunceli	44	145.012.235	1.822	11	1.820.877	483
Şanlıurfa	585	984.364.797	41.196	216	203.603.366	12.653
Van	400	594.091.430	22.014	95	74.000.668	3.643
Batman	378	475.841.502	15.991	78	87.626.652	3.051
Şırnak	154	497.253.012	5.153	70	196.099.288	1.960
Ardahan	37	56.465.229	1.648	2	1.122.912	30
Iğdır	71	83.990.713	6.876	29	19.325.755	1.058
Kilis	44	61.880.679	1.246	20	13.533.562	527
Toplam	10031	18.575.270.633	490.134	3776	4.565.775.033	170.692

*Cari fiyatlarla,

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

1.9. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi Değerlendirme

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 3.249.599.243 TL yatırım ile 108.924 kişilik istihdam yaratılırken, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1.316.175.790 TL yatırım ile 61.768 kişilik istihdam sağlanmıştır. Toplamda 23 Doğu ve Güneydoğu ilinde 10.031 Yatırım Teşvik belgesinin 3.776 tanesi tamamlama vizesi alırken, yaratılan istihdam ise 170.692 olarak gerçekleşti. Bursa kentinde gerçekleşen teşvik belgeli yatırımlar ile gerçekleşen istihdam Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde 23 kentte üretilen yatırım ve istihdama eş değer olduğu görülmektedir.. Bursa ilinde gerçekleşen teşvikli yatırım tutarı 4.594.200.186 TL, gerçekleşen istihdam ise 165.371'dir. Bursa ilinde bir kişilik istihdam için 27.781 TL yatırım yapılırken, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 21.308, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise 29.833 TL olarak gerçekleşti.

Ankara, Antalya, Bursa, İzmir, gibi kentlerin, yatırım teşviklerinden önemli bir pay alan Gaziantep kenti de dahil olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 10 ilinden daha fazla teşvikli yatırım ve istihdam sağladıkları görülmektedir. Yine Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Denizli, Hatay, Kocaeli, Tekirdağ illerinin Doğu Anadolu Bölgesi'nin 13 ilinden daha fazla teşvikli yatırımlar ve istihdamdan faydalandığını görmek mümkündür. (Tablo 15)

Tablo 20: Güney Doğu Anadolu’da Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizesi (1980-2008)

Yatırım Yeri	Yatırım teşvikleri			Tamamlama Vizesi alan Yatırım Teşvikleri		
	Belge	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam
	(Adet)	(TL.) (*)	(Kişi)	(Adet)	(TL.) (*)	(Kişi)
Adıyaman	451	1.033.579.013	29.605	111	229.292.479	6.937
Diyarbakır	1.006	1.280.971.374	58.789	287	206.330.717	15.494
Gaziantep	2.364	6.874.290.203	124.118	1.256	2.194.678.202	55.561
Mardin	695	449.065.947	24.330	222	87.239.667	6.790
Muş	149	257.442.598	4.931	27	2.269.106	883
Siirt	630	675.600.980	14.062	266	28.926.204	5.068
Şanlıurfa	585	984.364.797	41.196	216	203.603.366	12.653
Batman	378	475.841.502	15.991	78	87.626.652	3.051
Şırnak	154	497.253.012	5.153	70	196.099.288	1.960
Kilis	44	61.880.679	1.246	20	13.533.562	527
Toplam	6456	12.590.290.105	319.421	2553	3.249.599.243	108.924

*Cari fiyatlarla, **Kaynak:** Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

Tablo: 21 Doğu Anadolu Bölgesi’nde Yatırım Teşvikleri ve Tamamlama Vizesi (1980-2008)

	Yatırım teşvikleri			Tamamlama Vizesi alan Yat. Teşvikleri		
	Belge	Toplam Yatırım	İstihdam	Belge Sayısı	Toplam Yatırım	İstihdam
Ağrı	166	690.155.221	6.528	49	531.099.306	3.127
Bingöl	92	164.732.934	3.463	22	21.517.875	1.465
Bitlis	250	85.561.562	5.908	81	6.019.027	1.686
Elazığ	569	1.210.964.862	23.977	205	102.528.280	9.342
Erzincan	228	366.888.083	10.716	68	18.639.798	3.643
Erzurum	504	996.602.987	23.417	181	197.330.805	8.539
Kars	324	269.383.032	11.802	129	40.181.223	4.568
Malatya	835	1.188.966.423	50.541	338	285.589.076	23.562
Tunceli	44	145.012.235	1.822	11	1.820.877	483
Van	400	594.091.430	22.014	95	74.000.668	3.643
Hakkari	55	132.165.817	2.001	13	17.000.188	622
Ardahan	37	56.465.229	1.648	2	1.122.912	30
Iğdır	71	83.990.713	6.876	29	19.325.755	1.058
Toplam	3575	5.984.980.528	170.713	1223	1.316.175.790	61.768

*Cari fiyatlarla, **Kaynak:** Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih

Tablo: 22 Yatırım ve İstihdam Maliyetleri (1980-2008) (TL) 19.83

Yatırım Yeri	Öngörülen	Gerçekleşen
Adana	43.307	17.853
Ankara	45.404	25.388
Antalya	48.699	28.690
Aydın	29.108	14.444
Balıkesir	45.731	19.838
Bilecik	30.23	22.25
Bolu	16.479	14.096
Bursa	34.326	27.781
Çorum	18.337	6.071
denizli	24.503	17.823
Diyarbakır	21.789	13.316
Eskişehir	44.863	23.657
Gaziantep	55.385	39.500
Hatay	24.607	7.578
Mersin	35.190	30.459
İstanbul	52.840	38.901
İzmir	32.082	27.057
Kayseri	34.771	24.619
Kırklarel	28.908	170.458
Kocaeli	51.611	36.755
Konya	28.723	14.083
Malatya	23524	12.120
Manisa	41.177	22.365
K.maraş	64.817	30.514
Muğla	35.450	25.759
Sakarya	37.282	24.831
Samsun	31.688	20.153
Tekirdağ	36.084	29.804
Zonguldak	47.052	18.598

Kaynak: Bilgi Edinme Yasası kapsamında Hazine Müsteşarlığı tarafından verilen yanıtlardan derlenmiştir, 11.06.2009 tarih.

2. KÜÇÜK VE ORTA BOY İŞLETMELER (KOBİ) VE DİYARBAKIR

2.1. KOBİ Teşvik Uygulamaları

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 1997-2008 tarihleri arasında KOBİ'ler tarafından 9.821 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu yıllar arasında, yatırım teşvik belgesi alan KOBİ'lerin 2.310.305.617 TL yatırım ile 94.050 kişinin de istihdam hedeflemiştir.

Tablo: 23: 1997-2008 Yıllarında KOBİ Teşvikleri

Yıllar	Belge Sayısı	Toplam(TL)	İstihdam
1997	1.550	19.637.478	14.974
1998	1.171	19.433.744	12.117
1999	1.695	42.401.099	10.222
2000	1.229	36.757.858	5.587
2001	244	8.010.115	669
2002	382	27.457.648	1.484
2003	458	46.553.070	2.047
2004	436	61.874.883	3.138
2005	218	36.760.216	2.315
2006	137	26.194.225	1.351
2007	939	873.917.968	17.541
2008	1.362	1.111.307.313	22.605
Toplam	9.821	2.310.305.617	94.050

Kaynak: www. hazine.gov.tr

2.2. KOBİ Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı

Hazine Müsteşarlığı'nda 1997-2008 yılları arasında düzenlenen teşvik belgelerinin bölgesel dağılımına göre, 1963 belgeyle ilk sırayı İç Anadolu, 1941 belgeyle ikinci sırayı Karadeniz Bölgesi, 1902 belgeyle üçüncü sırayı Marmara bölgesi almaktadır. Düzenlenen yatırım teşvik belgelerinin yüzde 59.11'i bu üç bölgede gerçekleşirken, geriye kalan yüzde 40.8'lik payı ise diğer 4 bölge almıştır. KOBİ yatırım teşvik belgelerinde Ege Bölgesi'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun da gerisine düştüğü de görülmektedir.(Tablo 24)

Tablo: 24: KOBİ Teşvik Belgelerinin Bölgesel Dağılımı (1997-2008)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Toplam
1997	375	342	206	174	207	153	93	1.550
1998	253	194	84	80	252	146	162	1.171
1999	175	379	94	153	380	259	255	1.695
2000	171	276	41	131	274	157	179	1.229
2001	17	65	6	17	85	34	20	244
2002	64	75	32	38	130	26	17	382
2003	64	89	68	54	110	24	49	458
2004	48	62	49	49	134	56	38	436
2005	23	26	22	24	66	29	28	218
2006	13	10	5	9	71	16	13	137
2007	304	178	161	129	83	29	55	939
2008	395	267	181	176	149	88	106	1.362
Toplam	1902	1963	949	1034	1941	1017	1015	9,821

Kaynak: www.hazine.gov.tr

2.3. KOBİ Teşvikleri ve Bölgesel İstihdam

KOBİ yatırım teşvik belgeleri istihdam açısından incelendiğinde, düzenlenen belge sayısında üçüncü sırada olan Marmara Bölgesi'nin istihdamda ilk sırayı aldığı görülmektedir. (Tablo 25) Marmara'yı Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi izlemektedir. Düzenlenen belge sayısında son sıra da yer alan Ege Bölgesi'nin, istihdamda ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ardından 5. sırayı aldığı da görülmektedir.(Tablo 25) Düzenlenen KOBİ teşvik belgeleriyle öngörülen 94.50 kişilik istihdamın, 52.653'ünü Marmara, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi'nin paylaştığı görülmektedir.

Tablo: 25: KOBİ Teşvikleriyle Öngörülen İstihdamın Bölgesel Dağılımı (1997-2008)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Toplam
1997	3.458	3.337	1.912	1.651	2.048	1.513	1.055	14.974
1998	2.485	1.674	774	638	2.694	1.585	2.267	12.117
1999	821	1.433	272	607	2.567	1.802	2.720	10.222
2000	534	1.099	86	426	1.341	913	1.188	5.587
2001	51	122	13	62	190	141	90	669
2002	194	243	143	145	479	184	96	1.484
2003	307	291	294	185	506	146	318	2.047
2004	224	289	394	384	880	575	392	3.138
2005	196	151	151	190	902	347	378	2.315
2006	83	81	24	127	545	247	244	1.351
2007	4.591	3.718	3.475	2.326	1.786	614	1.031	17.541
2008	5.809	4.208	3.106	2.796	3.498	1.625	1.563	22.605
Toplam	18.753	16.646	10.644	9.537	17.436	9.692	11.342	94.050

Kaynak: www.hazine.gov.tr

2.4. KOBİ Teşvikleri ve Bölgesel Dağılımı

Teşvik belgesine bağlanan KOBİ yatırımları parasal büyüklük açısından incelendiğinde Marmara Bölgesi'nin yüzde 28.61 ile ilk sırayı aldığı görülmektedir. Marmara Bölgesi'ni yüzde 18.78 ile İç Anadolu, yüzde 14.45 ile Ege Bölgesi izlemektedir. İstihdam ve düzenlenen belge sayısında ilk üç sırada yer alan Karadeniz Bölgesi'nin parasal büyüklükte açısından ise Akdeniz Bölgesi'nden sonra yüzde 12.01 ile 5. sırayı aldığı görülmektedir. (Tablo 26) Güneydoğu Anadolu Bölgesi parasal büyüklükte Karadeniz Bölgesini ardından 6'ncı sırayı, Doğu Anadolu Bölgesi ise 7'inci sırayı almıştır.

Tablo: 26- KOBİ Teşvik Belgeli Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı (1997-2008)-(TL)

Yıllar	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	Doğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu	Toplam
1997	5.051.765	4.162.188	2.653.131	2.217.568	2.313.564	1.855.323	1.383.940	19.637.478
1998	3.612.577	3.151.374	1.150.539	1.287.801	4.413.184	2.704.532	3.113.737	19.433.744
1999	4.008.720	8.866.288	1.612.899	3.727.500	9.247.672	7.826.120	7.111.900	42.401.099
2000	5.053.050	7.895.775	917.500	3.217.300	7.833.490	5.623.573	6.217.170	36.757.858
2001	442.000	1.173.680	149.700	805.000	1.815.830	2.964.005	659.900	8.010.115
2002	2.858.518	2.954.275	2.467.542	2.078.582	5.283.463	7.705.180	4.110.088	27.457.648
2003	6.265.859	9.082.571	8.716.275	4.981.703	9.064.442	2.965.600	5.476.620	46.553.070
2004	6.285.009	8.862.420	7.434.823	6.791.477	18.313.498	6.934.773	7.252.884	61.874.883
2005	3.292.846	2.973.950	3.600.910	3.852.165	11.532.484	5.179.682	6.328.179	36.760.216
2006	1.526.000	1.753.000	650.000	1.988.765	13.380.960	3.884.500	3.011.000	26.194.225
2007	284.745.600	162.522.695	151.382.675	120.255.974	88.494.747	17.343.298	49.172.979	873.917.968
2008	338.004.724	220.506.590	153.168.629	158.454.691	105.825.374	56.204.243	79.143.062	1.111.307.313
Toplam	661.146.668	433.904.806	333.904.623	309.658.525	277.518.708	121.190.828	172.981.459	2.310.305.617
Yüzde	28.61	18.78	14.45	13.40		5.24	7.51	100

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr

2.5. KOBİ'ler ve Diyarbakır

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 12 yılda Diyarbakır bölgesinde toplam 123 adet KOBİ Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş, toplam 15.535.577 liralık yatırım yapılmış ve toplam 1.755 kişiye istihdam hedeflenmiştir. (Tablo 27). Yıllar itibariyle incelendiğinde Diyarbakır bölgesinde yatırımlar da bir artış göstermesine karşın istihdamda bir düşüşün yaşandığı görülmüştür. Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, Diyarbakır'da 2007 ve 2008 yıllarında KOBİ Teşvik Belgesi düzenlemediği görülmektedir.(Tablo27) Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası verilerine göre ise 2008 yılında Diyarbakır'da toplam 4 adet yatırım teşvik belgesi düzenlenmiş, toplam 2.632.000 liralık yatırım yapılmış ve toplam 74 kişilik istihdam öngörülmüştür.¹¹¹

¹¹¹ Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası verileri (Yayınlanmamış İstatistikler), 2009

Tablo 27: Diyarbakır'da KOBİ Teşvik Belgeli Yatırımlar (1997-2008)

	BelgeSay.	Sab. Yat	Yatırım Kredisi	İşletme Kredisi	T.Kredi Tutarı	İstihdam
Yıllar	(Adet)	(TL.)	(TL.)	(TL.)	(TL.)	(Kişi)
1997	22	639.711	309.720	59.597	369.317	305
1998	23	792.615	479.640	146.770	626.410	498
1999	27	953.346	626.500	181.150	807.650	391
2000	17	864.662	529.300	190.000	719.300	166
2001	4	188.001	69.000	49.000	118.000	15
2002	3	1.067.708	478.753	32.189	510.942	5
2003	10	2.918.278	1.414.314	137.328	1.551.642	144
2004	9	4.830.333	2.697.500	62.900	2.760.400	105
2005	5	1.849.718	1.184.500	252.500	1.437.000	86
2006	3	1.431.206	754.000	0	754.000	40
2007						
2008						
Toplam	123	15.535.577	8.543.227	1.111.434	9.654.661	1.755

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı'ndan Bilgi Edinme Yasası Kapsamında elde edilmiştir.

11.06.2009 tarih.

3. YATIRIM TEŞVİKLERİ VE DİYARBAKIR DEĞERLENDİRME

Diyarbakır Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Batman; Mardin, Şanlıurfa, Batman ve Adıyaman illerinin merkezinde yer alan bir kenttir. 5000 yıllık bir tarihi geçmişe ve Hurriler'den Osmanlılara kadar uzanan dönemde 26 uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Diyarbakır, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de sanayi açısından üçüncü önemli bir kent konumunda bulunmaktadır. Bu dönem dokuma tezgahlarıyla önemli bir istihdam yaratan bir kent konumundadır.

DİE'nin 2003 yılı gelişmişlik indeksine göre 63 sırada yer alan Diyarbakır nüfus açısından ise Türkiye'nin 16 büyükşehir arasında, 12 sırada bulunmaktadır. Buna karşın Türkiye'nin kalkınma ve sanayileşme sürecinde sinerji yaratamayan kentler arasında da bulunmaktadır. Bu nedenle 1960'lı yıllardan buyana uygulanan kalkınma planlarında Geri Kalmış Bölgeler ve Kalkınmada Öncelikli Yöreler içinde yer alan bir

kenttir. Bu programların içerisinde yer almasına karşın ciddi bir gelişme seyri yakalayamayan ender kentlerden de biridir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında zaman zaman sanayi kalkınma programlarının uygulanmaya çalışıldığını, 1960'lı yıllarda ise kalkınma planlarıyla sanayileşmenin geliştirilmeye çalışıldığını belirten Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Galip Ensarioğlu dikkat çekmektedir.¹¹²

“Muhakkak her dönemin kendine ait iç ve dış şartları vardır. Fakat tüm dönemlerde küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi için plan ve stratejiler oluşturulmuştur. Bir türlü uygulayamadığımız ve planlayamadığımız Bölgesel Kalkınma Politikaları Türkiye'nin bölgeleri arasında büyük gelişmişlik farkları ve dengesizlikler oluşturmuştur. Türkiye'nin sosyo ekonomik gelişmişliği açısından birinci ve sonuncu ili arasında GSMH yönünden 15 kat kadar fark oluşmuştur. Bu çarpık durumumun iyileştirilmesi yönünde Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda olumlu ve iddialı programlar mevcuttur. Kalkınma ajansları, cazibe merkezi, yeni teşvik mevzuatı gibi, bu programların amaç ve hedeflerine uygun olarak ivedilikle hayata geçirilmesini bekliyoruz. Yine bu süreçte bilindiği KOSGEB'in Ticaret ve Sanayi Odaları'yla ilgili köklü bir değişikliği olması gündemdedir.”

Ensarioğlu bölgesel dengesizlikler konusunda şunlara dikkat çekmektedir.¹¹³

“Bölgesel dengesizliklerin yaşandığı, bu dengesizliğin en keskin yaşandığı bölge kuşkusuz Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgedeki kaos ve belirsizlik ortamı ihracat kapasitesini de çok kötü etkilemektedir. Özellikle son dönemlerde Irak, İran ve Suriye ile yapılan devrim niteliğindeki ikili anlaşmalar çok farklı imkanlar çıkarmaktadır. Bölgesel dengesizliği ilişkin şunları söyleyebiliriz:

- Sanayi iş kolundaki istihdam oranımız yüzde 3.82'dir. Türkiye ortalaması yüzde 13.35'dir. Yani neredeyse ülke ortalamasından 5 kat kadar altındadır ve iller arasında 35.sıradadır.
- GSYİH değerleri itibarıyla imalat sektörümüzün ilimize katkısı yüzde 3.4' tür. Ülke ortalaması ise yüzde 9,6'dır.
- KOBİ sınıfına giren sanayimizin yüzde 80'ninde 1-9 personel çalışmaktadır ve Türkiye ortalaması burada yüzde 58'dir. 10–25 personel çalıştıran KOBİ'lerin oranı ise yüzde 13'dür ve Türkiye oranı ise burada yüzde 19'dur. Yani sanayimiz küçük kısmen orta boy sanayidir.
- Sanayicilerimizin sadece yüzde 22'si kredi kullanmaktadır. Bunların yüzde 20'si KOSGEB desteklerinden faydalanmaktadır. 5084 sayılı yasadan faydalanan ülke genelindeki işletmelerin sadece yüzde 11'i GAP bölgesindedir.
- Sanayimizin sadece yüzde 11'i ihracat yapabilmektedir. Bu ihracatın yüzde 78'i Ortadoğu ülkelerine yapılmaktadır.”

¹¹² Galip Ensarioğlu, . Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Görüşme (2009)

¹¹³ aynı.

Diyarbakır Kalkınma Merkezi Başkanı Niyazi Kavar¹¹⁴, ülkenin ekonomik gelişmesini sağlamaya yönelik belli planlamalar dâhilinde çeşitli programlar hayata geçirildiğini belirterek, “Kalkınmaya yönelik genel programların uygulanmasının yanı sıra tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bölgeler ve iller arası gelişmişlik farklılığını ortadan kaldırmak için zaman zaman çeşitli teşvik programları hayata geçirilmiştir. Teşviklerin sistemine bakıldığı zaman bunların bir kısmı nakdi destekler diğer bir kısmı ise aynı destek ve muafiyetler şeklinde uygulanmaktadır” dedi. Nakdi desteklerin yoğun olarak verildiği dönemlerde Diyarbakır ve bölgede yatırımlarda bir artış gözlemlendiğini belirten Kavar, uygulamaya ilişkin şu tespitlerde bulunmaktadır.¹¹⁵:

“Teşvik sisteminin uygulanışındaki kurumlar arasındaki farklı anlayış ve yaklaşımlar, izleme ile kurumlar arası koordinasyonsuzluk bazı olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bunun sonucunda birçok tesis yarım kalmıştır. Teşvik sistemindeki bir diğer önemli aksaklık ise yatırım alanlarına ilişkin öncelikli konuların yeterli düzeyde analiz edilmemesi ve gerçekçi planlamaların yapılmamasıdır. Bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Buna ilişkin sorunların başında yatırımların yarım kalması, tamamlanan işletmelerin çok düşük kapasitelerle çalışması veya çeşitli nedenlerle faaliyete geçememesi, faaliyete geçenlerin önemli bir kısmının da kısa sürede kapanmasıdır. Teşviklerin uygun alanlara/bölgelere (hayvancılık bölgeler, sanayi bölgeleri gibi) kanalize edilmemesi sonucu kentleşme anlamında da çok ciddi sorunlara yol açmaktadır.”

Teşviklerin ekonominin gelişmesine olumlu katkılar sunduğunu belirten Kavar, Teşvik sistemine ilişkin şu görüşleri açıkladı:

“Teşvik sisteminin ekonominin gelişmesine küçüğe olsa olumlu katkısından bahsedilebilir ancak bu etkinin maliyet etkin olmadığını kolaylıkla söylemek mümkündür. Teşvik sisteminin uygulanmasının birincil uygulanma nedeni bölgeler arası gelişmişlik farkını ortadan kaldırmasıdır. Ancak gerek planlamalar gerekse gerçekleştirme düzeyinde geri kalmış olarak tabir edilen yörelerin gelişmiş bölgelerden çok daha az yararlandıklarını görmekteyiz. Bu durum asıl amaç olan bölgeler arası gelişmişlik farklılığını azaltmasından çok arttırmaktadır. Tüm bu uygulamalar sonucunda geri kalmış yörelerde işsizlik, yoksulluk ve bunun neden olduğu çeşitli toplumsal sorunlarda gittikçe derinleşmektedir”

¹¹⁴ Niyazi KAVAR Diyarbakır Kalkınma Merkezi Derneği Başkanı. Görüşme (2009)

¹¹⁵ Aynı.

Teşvik sisteminin sık sık değiştirilmesinin istikrarsızlıklara yol açtığını belirten Diyarbakır Kalkınma Merkezi Başkanı Niyazi Kavar, şunlara da dikkat çekmektedir.:

“Teşvik sistemindeki istikrarsızlıklar ve sık sık değiştirilmesi, teşvikin amacına ulaşmasında önemli engelleyici faktörlerden bir tanesidir. Örneğin; teşvik verilecek illerin sınırlarının geniş tutulması, illerin kalkınma düzeylerinin gerçekçi bir şekilde ele alınmaması veya bu illerin seçimindeki politik etkiler bu olumsuz durumu tetiklemektedir. İller arası veya bölgeler arası farklılığın azaltılması isteniyorsa tek tek il bazında ilin öncelikli potansiyel alanlarının belirlenmesi buna uygun radikal teşvik politikalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer konu teşvik sürelerinin ilgili sektörel alanın gelişmesine yetecek düzeyde olması gerekmektedir.”

SONUÇ

İllerin ve bölgelerin kalkınmasında tek başına teşvikler belirleyici değildir. Teşvikler illerin ve bölgenin kalkınmasına katkı sunan birkaç etkenden biri olarak değerlendirilebilir. Pazar, işlenecek hammadde, yerel ve kurumsal alt yapının yanı sıra, yatırımcıların eğilimleri illerin ve bölgelerin kalkınmasında önemli faktör ve bunun yanında yatırımcıyı yatırıma yöneltecek uygun ortamın bulunması gerekmektedir. Kaldı ki, sanayi hamlesi gerçekleştirilen illerde bunun sadece teşvikler nedeniyle gerçekleştiği söylenemez. 1998 yılında Malatya'daki 119 sanayi işletmesinin sadece 32 tanesi, Karaman'da 126 işletmeden sadece 14'ü ve Çorum'daki 163 işletmeden sadece 63'ü teşvik belgelidir¹¹⁶

Diyarbakır 1.561.00 nüfusuyla Türkiye'nin 9'uncu¹¹⁷ büyük ili olmasına karşın, Yatırım teşviklerinde 81 il arasında 29'uncu sırada ancak yer almıştır. Diyarbakır Valiliği'nin gerçekleştirdiği yatırımcı anketine göre anketi yanıtlayanların yüzde 79'u teşviklerin bölgeye yatırım çekme konusunda yetersiz olduğunu görmektedir.¹¹⁸ Bölge işadamlarının ifadelerine göre Teşvik Kanunu farklılık yaratmamış yatırım için avantajlı konumda olan iller bu kanundan yararlanmıştır. İşadamları ayrıca Kanunun il, il grupları ve sektör bazında teşvik içermediğinden hareketle koşulları yetersiz olan illerde yatırım risklerinin karşılanmasına yönelik olanaklar yaratılmadığı görülmektedir.¹¹⁹

Mevcut haliyle Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik sistemi genel ve yaygın bir yatırım sübvansiyonu uygulaması görünümündedir. Teşvik uygulamalarının genel bir sübvansiyon şekline dönüşmesi dünyada çokça rastlanan, teoride kabul gören ve uluslararası anlaşmalarda olumlu karşılanan bir uygulama biçimi değildir.¹²⁰

Hazırlanan teşvik programlarına siyasilerin yaptığı müdahaleler ile ekonomik açıdan aynı koşullara sahip olmayan bir çok kente aynı avantajların da sağlanması yoğun

¹¹⁶ DPT, a.g.e., 2000, s.72.

¹¹⁷ DTSO, Sayılarla Diyarbakır (Diyarbakır 2008), s.26

¹¹⁸ TESEV, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, (İstanbul 2006), s. 46.

¹¹⁹ Aynı. S.46.

¹²⁰ DURAN, Mustafa. Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, (Hazine Müsteşarlığı, Ankara 2002) s. 50

olarak tartışılmaktadır. Yatırım teşvikleri konusunda, bölgesel farklılıklar da bulunmaktadır. Her bölge bir başka bölgenin bu kaynaklardan daha fazla yararlandığını düşünmektedir. Bir bölge sakinleri, Batı ve Güney sahillerindeki bir “tatil Köyü”ne verilen teşviklerin kendi Bölgelerine verilen teşviklerin tamamından daha fazla olduğuna inanabilirken, bir diğer Bölge sakinleri ise teşviklerin çoğunun görece geri kalmış bölgelerdeki “hayali yatırım”lara gittiği yönünde yanlış bilgiye ve buna bağlı olarak yanlış kanaate sahip olabilmektedir.¹²¹

Türkiye’de 1968 yılından bu yana sistemli olarak uygulanan Yatırım Teşvikleri tek başına bölgesel kalkınmayı sağlamamıştır. Diyarbakır Kalkınma Planları’nın hazırlandığı 1962 yılından buyana Kalkınmada Öncelikli Yöre yada Geri Kalmış Bölgeler sınıflamasının içerisinde yer almaktadır. Burada yatırım teşviklerini iyi kullanan kentlerin bir avantaj yakaladığını da söylemek mümkün. Her bölgede yatırım teşviklerini iyi kullanan kentler istihdam ve yatırım açısından ciddi açılım sağlarken, aynı grupta bulunan diğer kentler açısından ise bu durum dezavantajlı duruma dönüşmüştür¹²². Buna karşın Yatırım Teşviklerini iyi değerlendirip yatırım ve istihdam sağlayan Bursa yatırım teşviklerinden Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi kadar yatırım ve istihdam yaratmış bir kenttir. Yine Tekirdağ, Hatay, Antalya, Kayseri, Kocaeli kentleri Doğu Anadolu Bölgesi’nden daha fazla teşvik almış ve bunu istihdama dönüştürmüşlerdir.(Tablo 14)

Cumhuriyetin İlk yıllarında Türkiye’nin önemli sanayi kentlerinden biri olan Diyarbakır Türkiye’ gelişim sürecinde bunu iyi değerlendiremeyen kentlerden biridir. Diyarbakır 1970’li yıllardan bu yana GAP yatırımları kapsamında bulunmasına karşın yatırım ve istihdam artıracak bir gelişme seyri yakalayamadı. Diyarbakır’da GAP yatırımları ağırlıklı olarak enerji yatırımlarında yoğunlaşmıştır. Dicle Barajı, Batman Barajı, Kral Kızı Barajı, Deve Geçidi Barajı, yine Karakaya Barajı gibi milyarlarca dolarlık yatırımlar yapılarak bu barajlar faaliyete geçirilmesine karşın, kentte tarımsal üretim de sıçrama yaratacak olan sulama kanallarının bitirilememesi kentin gelişim seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. Kentte üretilen enerji ağırlıklı olarak batı illerinde tüketildiği için Türkiye ekonomisine önemli bir katma değer sağlamasına karşın, kentte bir katma

¹²¹Aynı, s.57.

¹²²Aynı, s.57.

değer de yaratmamıştır. Diyarbakır'da son yıllarda tarıma dayalı sanayi de bir kıpırdanma gözlenmesine karşın istenilen düzeyde gelişme göstermemiştir.

Diyarbakır kent merkezi 834.854 kişi, Diyarbakır genelinde ise 1.515.011.¹²³ kişi yaşamaktadır. Nüfusun yüzde 50'si 20 yaş altı genç bir nüfustur. İmalat ve Küçük Sanayi İşletmelerinde çalışanların sayısı 12.109'dur.¹²⁴ Diyarbakır genelinde sigortalıların sayısı 49 bin¹²⁵ civarındadır. (Çıraklık Sigortası 1006, topluluk Sigortası 256, İsteğe bağlı sigortalı 780, tarım sigortası ise 1.220 buna dahildir.) 1980-2008 yılları arasında yatırım teşvikleriyle öngörülen istihdam 58.494 kişidir. Gerçekleşme ise 15.494 kişidir. İmalat ve KOBİ'lerde çalışanların sayısının 2007 yılı DTSO verilerine göre 12.109¹²⁶ kişi olduğu dikkate alınır, Diyarbakır kentinde yatırım teşviklerinin yatırıma ve istihdama istenilen düzeyde katkı sunduğu söylenemez.

Bunun yanında Diyarbakır kentinden Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgesi'ne sadece ekonomik göçler yaşanmamıştır. Bu göçlerin yanı sıra ciddi boyutta sermaye göçünün de yaşandığı bilinmektedir.

Diyarbakır kentinin tüm dinamikleriyle birlikte var olan potansiyelini harekete geçirerek sermaye birikimi ve kentte yatırım yapacak yeni yatırımcının kazandırılması gerekir. 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan çatışmalı süreç, Diyarbakır dahil olmak üzere bölge illerinde yatırımları önemli ölçüde etkilemiştir. Bu süreçten etkilenen kırsal kesimin kentlere akışı, kentlerin alt ve üst yapısını önemli ölçüde etkilemiş, kentlerde çarpık gelişmenin yanı sıra işsizliği de körüklemiştir. Bölgenin tarımsal potansiyelini, tarıma dayalı sanayi ile harekete geçirilmesi, geçmişte Diyarbakır açısından stratejik önemde olan hayvancılığın yeniden geliştirilmesi gerekir. 2000 yılı sonrasında Diyarbakır ihracatının yüzde 70'ini oluşturan madencilik sektörüne yönelik özel düzenlemeler Diyarbakır'ın potansiyelini harekete geçirebilir. Diyarbakır kentinin gelişimini ve kalkınmasını sağlayacak stratejik sektörlerin tesbit edilerek bunun teşviklerle desteklenmesi gerekir.

¹²³ TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

¹²⁴ DTSO, a.g.e. s.47

¹²⁵ Aynı, s.38,

¹²⁶ DTSO. a.g.e., s.38

Teşvik Mevzuatı ve devlet yardımları sürekli değişkenlik göstermektedir. Bunun uzun süreli ve uygulanabilir olması, teşviklerde bürokratik işleyişin en aza indirilmesi, bölgesel özgünlüklerin dikkate alınarak yatırım teşvik paketlerinin hazırlanması, aynı teşvik destekleme kategorisine alınacak illerin tesbitinin iyi yapılması gerekir.

14.07. 2009 tarih ve 2009/15199 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” 16.07.2009 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle, Diyarbakır, Trabzon ve Hakkari aynı grupta yer almaktadır. Yatırımcılar Diyarbakır ile Trabzon tercihinde daha avantajlı konumda bulunan Trabzon’u tercih edecektir. Van-Hakkari tercihinde Van, Malatya Bingöl tercihinde Malatya’yı yatırım koşulları daha iyi olduğu için tercih edecektir. Bu nedenle il gruplarının aynı özelliklere sahip kentler düzeyinde oluşturulması gerekir.

2009/151999 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile belirlenen teşviklerde 3 ve 4 bölgeler arasında çok büyük avantajlar da bulunmamaktadır. 1980-2008 yılları arasında Yatırım Teşviklerinde Güney Doğu Anadolu Bölgesi’nin 13 ili 61.678 kişilik istihdam sağladı. (Tablo 21) Bu 13 ilden daha fazla istihdam ve yatırım sağlayan Hatay 3 bölge illeri arasında yer almaktadır. Yine Yatırım Teşviklerinde en fazla yatırım teşviği alan 29 il içerisinde bulunan Kahramanmaraş, Manisa, Konya, Samsun, Zonguldak, Gaziantep illeri 3 bölge iller arasında yer almaktadır. Tunceli, Hakkari, Ardahan, Bingöl, Muş gibi illerle arasında çok büyük avantajlar bulunmayan ve alt ve üst yapı açısından daha avantajlı olan 3 bölge kentleri 4 bölge kentlerine göre daha fazla tercih edilmeleri de beklenmektedir.

Yine gelişmenin ve sanayileşmenin sağlanamadığı kentlerde, sanayi işletmelerinin kurumsal yapısının yeterli düzeyde gelişemediği de dikkate alınarak bu işletmelere yatırım teşvikleri, ihracat gibi konularda danışmanlık desteği verilmesi gerekir.

Geri kalmış illere çok cazip sayılacak ve kentte dönüşüm sağlayacak, birkaç büyük istihdam kapasiteli yatırımı destekleyecek teşvikler ve destekler uygulanmadan,

bölgelerarası gelişmişlik düzeyini azaltmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle gelişmiş kentler ile gelişmemiş kentler arasındaki farklılıkların en aza indirilmesi için, bu bölgelerde yatırımcıyı yatırıma yönlendirecek bir dürtünün oluşturulması gerekir. Bunun için de bu bölgelere büyük çaplı ve daha radikal sayılabilecek oranda teşvikler ve desteklerin de uygulanması gerekir. uygulamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesine ilişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği. **Resmi Gazete:** 26953; 31 Temmuz 2008.
http://www.alomaliye.com/2008/arastirma_gelistirme_uyg_denetim.htm,
 Erisim tarihi: 05 Ocak 2010
- ATO, **Türkiye’de Uygulanan Teşvik Politikaları**. Ankara: ATO Yayınları., 2000-14.
- AY, Hakkı M. “Yatırım Teşviklerinin Sabit Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi,”
Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi. Cilt No: 5, Sayı no 2. Aralık-2005
- Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (4369 S.K.), **Resmi Gazete:**
 23417- **29 Temmuz 1998**
- Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (5838 S.K.) **Resmi Gazete:**
 mük. 27155- 28.02.2009
- BOZDOĞAN, Mine Nur, **Bölgesel Kalkınmanın Sağlanmasına yönelik Vergi Özendirme Önlemlerinin Türkiye Açısından İncelenmesi ve Etkinliğinin Analizi**.
 Ankara: TOBB Yayınları 2008., 265 sayfa
- ÇAKIRSOY, Nedret Şerif, “Teşvik Politikalarının 1980 Sonrası Türkiye’nin Dışa Açılma Sürecindeki Gelişimi”, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1999
- ÇİLOĞLU, İsmail. “Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi”, **Hazine Dergisi** Sayı 8.
 Ekim-1997.
- _____ Türk Sanayinin Gelişimi ve Teşvikler **Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayı:** 2003

Dört İl ve Beş İlçe Kurulması Hakkında Kanun (3578 S.K), **Resmi Gazete** 20202- 15
Haziran 1989

DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara :1989

_____, **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan1.pdf> 1963 erişim tarihi (07.9.2009)

_____, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara:1984

_____, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**. Ankara:1979

_____, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>

_____, **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı** Ankara : 2000

_____, **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**. <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>

_____, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Ankara: 2000

DURAN, Mustafa. **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**. Ankara:
 Hazine Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi, 2003. 103 sayfa..

_____, **Türkiye’de Yatırımlara sağlanan Teşvikler ve Etkinliği**. Ankara: Hazine
 Müsteşarlığı Araştırma İnceleme Dizisi., 2002. 131 sayfa.

DURAN, Mustafa Sungur. **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları 1968-1998**. Ankara: Hazine Müsteşarlığı., 1998. 234 sayfa.

DTSO. **Sayılarla Diyarbakır** Birinci Basım. Diyarbakır: 2008.

_____’nün Başbakan ve Milletvekillerine Sunduğu “Diyarbakır’ın Durumu ve İlimizin Talepleri” Diyarbakır: 2007.

Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K) **Resmi Gazete. 10700-** 6 Ocak 1960

ENSARIOĞLU, Galip. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı. Görüşme: 2009

GERÇEK, Adnan. “**Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları ve Etkinliği**”. Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü .
idari.cu.edu.tr/igunes/makale/tesvik.doc

GİRAY Filiz. **Vergi Teşvik Sistemi**, Bursa: Ezgi Kitabevi. Birinci Basım 2008.

Gümrük Kanunu (4458 S.K), **Resmi Gazete. 23866-** 4.11.1999

<http://www.hazine.gov.tr>

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

İki İl ve Beş İlçe Kurulması ve 190 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Ekli Cetvellerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (3647 S.K.), **Resmi Gazete:20522 mük.-** 16 Mayıs 1990 tarih

İTO **Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünü Artırılması ve Türkiye’de KOBİ’ler**. İTO Yayınları, İstanbul: 2008.

Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun. (933 S.K) **Resmi Gazete:** 12671; 11.08.1967

KAVAR, Niyazi. Diyarbakır Kalkınma Merkezi Başkanı. **Görüşme.**2009

MAT, Hidayet, **Yatırım ve İstihdamı Artırmak Amacıyla Devletin Arsa, Arazi ve Diğer Teşvik Uygulamaları**. Antalya: Yaklaşım Yayınları., 2007. 279 sayfa.

OHAL Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik Edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda değişiklik yapılması hakkında Kanun (4325 S.K), **Resmi Gazete**: 23239 – 23 Ocak 1998

SERDENGECİ, Turan. **Türkiye’de Yatırım Teşvik Uygulamaları**, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, 2000. 69 sayfa.

TEKİN, Ahmet. “Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri,” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 16 Aralık 2006.

TESEV “Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler”, TESEV İstanbul: 2006.

Yarım Kalmış ve İşletmeye Geçmemiş Yatırımların Ekonomiye Kazandırılmasına Dair Karar 96/8905 Nolu Tebliğ. **Resmi Gazete**: 22857- 24.12.1996

Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı 21 Aralık 2000 Tarih ve 2000/1822 – www.abigem.gov.tr

Yatırımlarda Devlet Yardımları 95/2 No'lu Tebliğ **Resmi Gazete**: 22248- 4 Nisan 1995

Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması hakkında Kanun (5084 S:K) **Resmi Gazete**: 25365-6 Şubat 2004